

ASSYRIAKA ET INDIKA

STAROŻYTNOŚCI ASYRYJSKIE I INDYJSKIE

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA

MARII MUSIELAK

Zeszyt XXXIV

DIODORUS SICULUS

ASSYRIAKA ET INDIKA

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

DIODORUS SICULUS
ASSYRIACA ET INDIKA
(Bibliotheca Historica II)

DIODOR SYCYLIJSKI
STAROŻYTNOŚCI ASYRYJSKIE
I INDYJSKIE
(Biblioteka Historyczna II)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład
MAŁGORZATA WRÓBEL

Komentarz
LESZEK MROZEWICZ

POZNAN 2017

Tekst grecki zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily,
The Library of History, with an English translation by C.H. Oldfather,
Cambridge, Mass. – London 2004

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Szarmach

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Publikacja sfinansowana przez
Instytut Kultury Europejskiej oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: Król Sargon II (704-681 przed Chr.) wraz z następcą tronu Senacherybem –
asyryjski relief z Dur-Szarrukin, obecnie w Muzeum w Luwrze, domena publiczna <[https://
commons.wikimedia.org/wiki/File:Sargon_II_and_dignitary.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sargon_II_and_dignitary.jpg)> [30.11.2017]

Projekt okładki: Ewa Wąsowska

Redaktor: Ewa Dobosz

Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska

Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3262-9

ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 9,00, Ark. druk. 7,75

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

SPIS TREŚCI

Wstęp (<i>Sylwester Dworacki</i>)	7
Starożytności asyryjskie i indyjskie	11
Komentarz (do tekstu polskiego)	98
Bibliografia (wraz z wykazem skrótów)	121

WSTĘP

Z zachowanych w całości dwudziestu ksiąg Biblioteki Historycznej Diodora Sycylijskiego, a przetłumaczonych na język polski przez zespół tłumaczy z kilku ośrodków uniwersyteckich, w roku 2013 ukazał się przekład księgi IV i XVI, a w roku 2015 księgi I. Obecnie do rąk czytelnika trafia księga II, w przygotowaniu do druku znajdują się księgi III i V. Wstęp do przekładu księgi IV z tej racji, że ukazała się jako pierwsza, zawiera ogólną charakterystykę całości dzieła Diodora, złożonego z 40 ksiąg.

W tym miejscu warto wrócić jeszcze do samego początku księgi I. Diodor upomina się w nim o wdzięczność należną historykom za to, że dzięki nim poznajemy przeszłość, a znając ją, możemy unikać błędów, które popełnili przodkowie. Jest więc głosicielem poglądu wyrażonego w łacińskim zdaniu: *Historia est magistra vitae*. Pogląd ten realizuje w praktyce na przestrzeni całego dzieła. Dalej podkreśla, że swoją historią obejmuje cały zamieszkały świat, czyli to, co określa terminem *oikoumene*. Dodaje też, że pragnie dołączyć do swoich poprzedników i dorównać im swoim wykładem historii. Wiemy, że dorównywał im tylko wówczas, gdy szedł wiernie ich śladami. Autor zdaje też sobie sprawę, że nie jest rzeczą łatwą wydobywanie z dzieł poprzedników tego, co pożyteczne i co pozwala przystępnie odtworzyć przeszłość. Dalej mówi o tym, że nad swoim dziełem pracował 30 lat i przy okazji przedstawia jego zawartość.

Księga II należy do pierwszych sześciu ksiąg, przedstawiających wydarzenia sprzed wojny trojańskiej, traktowanej przez starożytnych jako granica między czasami mitologicznymi a historycznymi. Na początku księgi Diodor przypomina zawartość księgi I, poświęconej Egiptowi. Podobne rekapitulacje znajdujemy również w niektórych dalszych księgach Biblioteki Historycznej. Streszczeniu treści księgi I poświęca dwa pierwsze paragrafy: „W poprzedniej pierwszej księdze całego dzieła znajdują się wiadomości dotyczące Egiptu. Wśród nich są egipskie opowieści mityczne o bogach oraz wiadomości o naturze Nilu wraz z zdumiewającymi opowieściami o tej rzece, a także opis ziemi egipskiej i przedstawienie czynów wszystkich dawnych królów. Dalej opisałem budowlę noszącą nazwę piramid, które zalicza się do siedmiu cudów świata. [2] Potem przedstawiłem zwyczaje i prawodawstwo, między innymi zdumiewające zwyczaje związane z egipskimi świętymi zwierzętami i zwyczaje związane ze zmarłymi. Wspomniałem również o wykształconych i z tego powodu podziwianych Hellenach, którzy

przebywając w Egipcie nauczyli się wielu pożytecznych rzeczy i przenieśli tę wiedzę do Hellady”. Na kontynent afrykański Diodor wróci jeszcze w związku z wyprawą Semiramidy do Egiptu i Etiopii. W całości krajom tego kontynentu poświęcona będzie księga III.

W dalszym ciągu księgi II przechodzi Diodor do Azji. Jej znaczną część księgi zajmuje Asyria i Indie, stąd przekład otrzymał ogólny tytuł: „Starożytności asyryjskie i indyjskie” (Assyriaká et Indiká). Przy Asyrii omówił Diodor obszernie dzieje i dokonania Ninosa i Semiramidy, postaci ważnych i wspominanych w starożytności, także w wiekach późniejszych aż do naszych czasów. Przy Ninosie warto dodać, że według Diodora był on założycielem miasta, które od swego imienia nazwał Niniwą. Sporo wiadomości poświęcił także innym krajom i narodom, zwłaszcza Scytii i Arabii. Ostatnie rozdziały poświęcone są fikcyjnym „wyspom szczęśliwym” z ich dziwnymi ludźmi, zwierzętami i przyrodą. Historyk przyznaje, czego nie czyni zbyt często, że jest to opowieść spisana z autopsji przez jakiegoś kupca podróżnika Jambulosa, skądinąd znanego tylko z jego przekazu. Z innych krajów i ludów zasługują w księdze II na uwagę Scytowie, Hiperborejczycy oraz legendarne Amazonki.

Sylwester Dworacki

Plan Babilonu w czasach Nabuchodonozora II (604-562 przed Chr.) CC BY-SA 3.0, <<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=87461>>
[dostęp: 30.11.2017]

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν

Διοδώρου βίβλων

Περὶ Νίνου τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
πραχθέντων.

Περὶ τῆς Σεμιράμιδος γενέσεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν αὐξήσεως.
Ὡς Νίνος ὁ βασιλεὺς ἔγημε τὴν Σεμίραμιν διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῆς.
Ὡς Σεμίραμις τελευτήσαντος Νίνου διαδεξαμένη τὴν βασιλείαν πολλὰς καὶ
μεγάλας πράξεις ἐπετελέσατο.

Κτίσις Βαβυλῶνος καὶ τῆς κατ' αὐτὴν κατασκευῆς ἀπαγγελία.
Περὶ τοῦ κρεμαστοῦ λεγομένου κήπου καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν
παραδόξων.

Στρατεία Σεμιράμιδος εἰς Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν, ἔτι δὲ τὴν Ἰνδικήν.
Περὶ τῶν ἀπογόνων ταύτης τῶν βασιλευσάντων κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τῆς κατ'
αὐτοὺς τρυφῆς τε καὶ ῥαθυμίας.

Ὡς ἔσχατος Σαρδανάπαλλος ὁ βασιλεὺς διὰ τρυφὴν ἀπέβαλε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ
Ἀρβάκου τοῦ Μήδου.

Περὶ τῶν Χαλδαίων καὶ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄστρον.

Περὶ τῶν βασιλέων τῶν κατὰ τὴν Μηδίαν καὶ τῆς περὶ τούτων διαφωνίας παρὰ
τοῖς ἱστοριογράφοις.

Περὶ τοποθεσίας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν φυομένων καὶ τῶν παρ'
Ἰνδοῖς νομίμων.

Περὶ Σκυθῶν καὶ Ἀμαζόνων καὶ Ὑπερβορέων.

Περὶ τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν φυομένων καὶ μυθολογουμένων.

Περὶ τῶν νήσων τῶν ἐν τῇ μεσημβρίᾳ κατὰ τὸν ὠκεανὸν εὐρεθεισῶν.

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA

Takie zagadnienia znajdują się w drugiej księdze Diodora:

- O Ninosie, pierwszym królu Azji i o jego czynach (rozd. 1-3).
- O narodzinach Semiramidy i jej dorastaniu (rozd. 4-5).
- Jak król Ninos ożenił się z Semiramidą z powodu jej zalet (rozd. 6).
- Jak Semiramida po śmierci Ninosa odziedziczyła królestwo i dokonała licznych wspaniałych czynów (rozd. 7).
- Założenie Babilonu i relacja o tym, jak go zbudowała (rozd. 7-9).
- O tak zwanym wiszącym ogrodzie i o innych osobliwościach Babilonu (rozd. 10-13).
- Wyprawa Semiramidy do Egiptu, Etiopii oraz do Indii (rozd. 14-20).
- O jej potomkach, którzy panowali w Azji i o ich rozwiązłości i gnuśności (rozd. 21-22).
- Jak ostatni król Sardanapal przez rozwiązłość stracił władzę na rzecz Meda Arbakesa (rozd. 23-28).
- O Chaldejczykach i o obserwowaniu gwiazd (rozd. 29-31).
- O królach Medii i o tym, że historycy na ich temat mają sporne wieści (rozd. 32-34).
- O topografii Indii, o florze i faunie i o zwyczajach Indów (rozd. 35-42).
- O Scytach, Amazonkach i Hiperborejczykach (rozd. 43-47).
- O Arabii, jej florze i faunie i legendach na jej temat (rozd. 48-54).
- O wyspach, które odkryto na południu na oceanie (rozd. 55-60).

DIODORUS SICULUS

ΒΙΒΛΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

1. Ἡ μὲν πρὸ ταύτης βίβλος τῆς ὅλης συντάξεως οὕσα πρώτη περιέχει τὰς κατ' Αἴγυπτον πράξεις· ἐν αἷς ὑπάρχει τὰ τε περὶ τῶν θεῶν παρ' Αἰγυπτίοις μυθολογούμενα καὶ περὶ τῆς τοῦ Νείλου φύσεως καὶ τὰλλα τὰ περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου παραδοξολογούμενα, πρὸς δὲ τούτοις περὶ τε τῆς κατ' Αἴγυπτον χώρας καὶ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τὰ ὑφ' ἐκάστου πραχθέντα. ἐξῆς δὲ κατετάχθησαν αἱ κατασκευαὶ τῶν πυραμίδων τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς ἑπτὰ θαυματούτοις ἔργοις. (2) ἔπειτα διήλθομεν περὶ τῶν νόμων καὶ τῶν δικαστηρίων, ἔτι δὲ τῶν ἀφιερωμένων ζώων παρ' Αἰγυπτίοις τὰ θαυματούμενα, πρὸς δὲ τούτοις τὰ περὶ τῶν τετελευτηκότων νόμιμα, καὶ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ θαυματούμενων παραβαλόντες εἰς Αἴγυπτον καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων μαθόντες μετήνεγκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. (3) ἐν ταύτῃ δ' ἀναγράψομεν τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν γενομένας πράξεις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἡγεμονίας ποιησάμενοι. (4) Τὸ παλαιὸν τοίνυν κατὰ τὴν Ἀσίαν ὑπῆρχον ἐγχώριοι βασιλεῖς, ὧν οὔτε πρᾶξις ἐπίσημος οὔτε ὄνομα μνημονεύεται. πρῶτος δὲ τῶν εἰς ἱστορίαν καὶ μνήμην παραδεδομένων ἡμῖν Νίνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων μεγάλας πράξεις ἐπετετέλεσας· περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος ἀναγράφειν πειρασόμεθα. γενόμενος γὰρ φύσει πολεμικὸς καὶ ζηλωτὴς τῆς ἀρετῆς καθόπλισε τῶν νέων τοὺς κρατίστους· γυμνάσας δ' αὐτοὺς πλείονα χρόνον συνήθεις ἐποίησε πάσῃ κακοπαθείᾳ καὶ πολεμικοῖς κινδύνοις. (5) συστησάμενος οὖν στρατόπεδον ἀξιόλογον συμμαχίαν ἐποίησας πρὸς Ἀριαῖον τὸν βασιλέα τῆς Ἀραβίας, ἣ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐδόκει πλήθειν ἀλκίμων ἀνδρῶν. ἔστι δὲ καὶ καθόλου τοῦτο τὸ ἔθνος φιλελεύθερον καὶ κατ' οὐδένα τρόπον προσδεχόμενον ἑπὶ ἡγεμόνα· διόπερ οὐθ' οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς ὕστερον οὐθ' οἱ τῶν Μακεδόνων, καίπερ πλείστον ἰσχύσαντες, ἠδυνήθησαν τοῦτο τὸ ἔθνος καταδουλώσασθαι. (6) καθόλου γὰρ ἡ Ἀραβία δυσπολέμητός ἐστι ξενικαῖς δυνάμεσι διὰ τὸ τὴν μὲν ἔρημον αὐτῆς εἶναι, τὴν δὲ ἄνυδρον καὶ διελημμένην φρέασι κεκρυμμένοις καὶ μόνοις τοῖς ἐγχωρίοις γνωριζομένοις. (7) ὁ δ' οὖν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Νίνος τὸν δυναστεύοντα τῶν Ἀράβων παραλαβὼν ἐστράτευσε μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐπὶ Βαβυλωνίου κατοικοῦντας

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA

KSIĘGA II

1. W poprzedniej, pierwszej księdze całego dzieła znajdują się wiadomości dotyczące Egiptu. Wśród nich są egipskie opowieści mityczne o bogach oraz wiadomości o naturze Nilu wraz ze zdumiewającymi opowieściami o tej rzece, a także opis ziemi egipskiej i przedstawienie czynów wszystkich dawnych królów. Dalej opisałem budowle noszące nazwę piramid, które zalicza się w poczet siedmiu cudów świata. (2) Potem przedstawiłem zwyczaje i prawodawstwo, między innymi zdumiewające zwyczaje związane z egipskimi świętymi zwierzętami i zwyczaje związane ze zmarłymi. Wspomniałem również o wykształconych i z tego powodu podziwianych Hellenach, którzy, przebywając w Egipcie, nauczyli się wielu pożytecznych rzeczy i przenieśli tę wiedzę do Hellady. (3) W tej księdze opiszemy wydarzenia z zamierzchłych czasów w Azji. Zacznę od panowania Asyryjczyków¹. (4) W najdawniejszych czasach w Azji panowali rdzenni królowie. Nie pamięta się jednak ani ich świetnych czynów, ani imion. Według tradycyjnych przekazów pierwszym, który zapisał się w dziejach i w ludzkiej pamięci, był Ninos², król Asyryjczyków – dokonał on wielkich czynów i teraz opowiem o nim szczegółowo. Był on żadnym sławy człowiekiem o naturze wojownika i dlatego uzbroił najsilniejszych młodych ludzi, ćwiczył ich przez długi czas i sprawił, że przyzwyczaili się do cierpień i niebezpieczeństw wojny. (5) Stworzył znaczną armię i zawarł sojusz z Arjajosem, królem Arabii³, która w owych czasach, jak się wydaje, obfitowała w walecznych mężczyzn. Lud ten, ogólnie rzecz biorąc, kocha wolność i nigdy nie zgodzi się, by rządził nim obcy władca. Dlatego później ani królowie perscy, ani macedońscy – chociaż byli bardzo potężni, nie zdołali ich ujarzmić. (6) Krótko mówiąc, obcym wojskom trudno jest prowadzić kampanię w Arabii, gdyż jest to kraina pustynna, brakuje tam wody, a istniejące studnie są ukryte i znane tylko krajowcom. (7) Zatem król asyryjski Ninos, wraz z władcą Arabów i z wielką armią, wyruszył przeciwko Babilończykom, którzy zamieszkiwali graniczącą z jego królestwem krainę. W owych czasach nie istniało jeszcze miasto Babilon⁴, ale w Babilonii⁵ były inne

ὅμορον χώραν· κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἢ μὲν νῦν οὗσα Βαβυλῶν οὐκ ἦν ἐκτισμένη, κατὰ δὲ τὴν Βαβυλωνίαν ὑπῆρχον ἄλλαι πόλεις ἀξιόλογοι· ῥαδίως δὲ χειρωσάμενος τοὺς ἐγχωρίους διὰ τὸ τῶν ἐν τοῖς πολέμοις κινδύνων ἀπείρως ἔχειν, τούτοις μὲν ἔταξε τελεῖν κατ' ἐνιαυτὸν ὠρισμένους φόρους, τὸν δὲ βασιλέα τῶν καταπολεμηθέντων λαβὼν μετὰ τῶν τέκνων αἰχμάλωτον ἀπέκτεινε. (8) μετὰ δὲ ταῦτα πολλοῖς πλήθεσιν εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐμβαλὼν καὶ τινὰς τῶν πόλεων ἀναστάτους ποιήσας κατεπλήξατο τοὺς ἐγχωρίους· διόπερ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Βαρζάνης, ὁρῶν αὐτὸν οὐκ ἀξιόμαχον ὄντα, μετὰ πολλῶν δώρων ἀπῆντησε καὶ πᾶν ἔφησε ποιῆσειν τὸ προσταττόμενον. (9) ὁ δὲ Νίνος μεγαλοψύχως αὐτῷ χρησάμενος τῆς τε Ἀρμενίας συνεχώρησεν ἄρχειν καὶ φίλον ὄντα πέμπειν στρατιὰν καὶ τὴν χορηγίαν τῷ σφετέρῳ στρατοπέδῳ. αἱ δὲ μᾶλλον αὐξόμενος ἐστράτευσεν εἰς τὴν Μηδίαν. (10) ὁ δὲ ταύτης βασιλεὺς Φάρνος παραταξάμενος ἀξιολόγῳ δυνάμει καὶ λειφθεὶς, τῶν τε στρατιωτῶν τοὺς πλείους ἀπέβαλε καὶ αὐτὸς μετὰ τέκνων ἑπτὰ καὶ γυναικὸς αἰχμάλωτος ληφθεὶς ἀνεσταυρώθη.

2. Οὕτω δὲ τῶν πραγμάτων τῷ Νίνῳ προχωρούντων δεινὴν ἐπιθυμίαν ἔσχε τοῦ καταστρέψασθαι τὴν Ἀσίαν ἅπασαν τὴν ἐντὸς Τανάϊδος καὶ Νείλου· ὥς ἐπίπαν γὰρ τοῖς εὐτυχοῦσιν ἢ τῶν πραγμάτων εὐροια τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν παρίστησι. διόπερ τῆς μὲν Μηδίας σατράπην ἓνα τῶν περὶ αὐτὸν φίλων κατέστησεν, αὐτὸς δ' ἐπῆει τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔθνη καταστρεφόμενος, καὶ χρόνον ἑπτακαιδεκαετῇ καταναλώσας πλὴν Ἰνδῶν καὶ Βακτριανῶν (2) τῶν ἄλλων ἀπάντων κύριος ἐγένετο. τὰς μὲν οὖν καθ' ἕκαστα μάχας ἢ τὸν ἀριθμὸν ἀπάντων τῶν καταπολεμηθέντων οὐδεὶς τῶν συγγραφέων ἀνέγραψε, τὰ δ' ἐπισημότερα τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως Κτησίᾳ τῷ Κνιδίῳ πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν.
(3) Κατεστρέψατο μὲν γὰρ τῆς παραθαλαττίου καὶ τῆς συνεχοῦς χώρας τὴν τε Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην, ἔτι δὲ Κοίλιν Συρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ Λυκίαν, πρὸς δὲ ταύταις τὴν τε Καρίαν καὶ Φρυγίαν καὶ Λυδίαν, προσηγάγετο δὲ τὴν τε Τρωάδα καὶ τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίαν καὶ Προποντίδα καὶ Βιθυνίαν καὶ Καππαδοκίαν καὶ τὰ κατὰ τὸν Πόντον ἔθνη βάρβαρα κατοικοῦντα μέχρι Τανάϊδος, ἐκυρίευσεν δὲ τῆς τε Καδουσίῳ χώρας καὶ Ταύρων, ἔτι δ' Ὑρκανίων καὶ Δραγγῶν, πρὸς δὲ τούτοις Δερβίκων καὶ Καρμανίων καὶ Χωρομναίων, ἔτι δὲ Βορκανίων καὶ Παρθυαίων, ἐπῆλθε δὲ καὶ τὴν Περσίδα καὶ τὴν Σουσιανὴν καὶ τὴν καλουμένην Κασπιανήν, εἰς ἣν εἰσιν εἰσβολαὶ στεναὶ παντελῶς, διὸ καὶ προσαγορεύονται Κάσπιοι πύλαι. (4) πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῶν ἐλαττόνων ἐθνῶν προσηγάγετο, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἶη λέγειν. τῆς δὲ Βακτριανῆς οὔσης δυσεισβόλου καὶ πλήθῃ μαχίμων ἀνδρῶν ἐχούσης, ἐπειδὴ πολλὰ πονήσας ἄπρακτος ἐγένετο, τὸν μὲν πρὸς Βακτριανοὺς πόλεμον εἰς ἕτερον ἀνεβάλετο καιρὸν, τὰς δὲ δυνάμεις ἀναγαγὼν εἰς τὴν Ἀσσυρίαν ἐξελέξατο τόπον εὐθετον εἰς πόλεως μεγάλῃς κτίσιν.
3. Ἐπιφανεστάτας γὰρ πράξεις τῶν πρὸ αὐτοῦ κατειργασμένους ἔσπευδε τηλικαύτην κτίσαι τὸ μέγεθος πόλιν ὥστε μὴ μόνον αὐτὴν εἶναι μεγίστην τῶν τότε οὐσῶν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μηδὲ τῶν μεταγενεστέρων ἕτερον ἐπιβαλόμενον

znaczne miasta. Łatwo ich pokonał, gdyż nie znali oni niebezpieczeństw, jakie niesie ze sobą wojna; rozkazał, by co roku płacili określoną daninę; a ich króla, którego wziął w niewolę wraz z żoną i dziećmi, zabił. (8) Potem z wielką armią wkroczył do Armenii⁶; spustoszył kilka miast i przeraził krajowców; ich król, Barzanes⁷, widząc, że nie jest dla Ninosa godnym przeciwnikiem, wyszedł mu na spotkanie, wioząc liczne dary i powiedział, że wykona wszystko, co ten mu rozkaże. (9) Ninos potraktował go wielkodusznie, zgodził się, by władał Armenią i, jako jego przyjaciel, wysłał wojsko i zaopatrzenie do asyryjskiego wojska. W ten sposób wzmocnił jeszcze swoją armię i wyruszył do Medii. (10) Jej król, Farnos⁸, wyruszył przeciwko niemu ze znacznym wojskiem, ale został pokonany, stracił większość swoich żołnierzy, a sam wzięty w niewolę z siedmioma synami i żoną, został ukrzyżowany.

2. Ponieważ sprawy Ninosa przybrały taki obrót, ogarnęło go przemożne pragnienie, by podbić całą Azję leżącą pomiędzy Tanais⁹ a Nilem. Gdy bowiem komuś się wiedzie, pomyślny bieg spraw pociąga za sobą pragnienie zdobycia jeszcze więcej. Dlatego jednego ze swoich przyjaciół mianował satrapą Medii, a sam poszedł dalej, by podbijać ludy Azji i w ciągu siedemnastu lat stał się władcą wszystkich ludów prócz Indów i Baktryjczyków. (2) Chociaż żaden historyk nie opisał szczegółowo bitew, nie podał też całkowitej liczby wszystkich podbitych ludów, spróbuję, idąc za Ktezjaszem z Knidos¹⁰, zwięźle wspomnieć najbardziej znane ludy. (3) Podbił nie tylko te kraje, które leżały nad morzem, ale także i te, które z nimi sąsiadowały. Zdobył więc: Egipt, Fenicję oraz Celesyrię¹¹, Cylicję, Pamfilię i Likę oraz Karię, Frygię i Lidę; uzależnił od siebie Troadę oraz leżące nad Hellespontem – Frygię i Propontydę oraz Bitynię, Kapadocję¹² i inne ludy barbarzyńskie mieszkające nad Pontem¹³ aż po Tanais. Został władcą ziem Kadusjów, Tapyrów, Hyrkanów, Drangów, Derbików, Karmaniów, Choromnajów, Barkaniów i Partów: wkroczył do Persydy¹⁴ i Suzjany¹⁵, a nawet do krainy, która nazywa się Kaspiana. Wiodą do niej bardzo wąskie wąwozy, które dlatego właśnie noszą nazwę Wrót Kaspijskich¹⁶. (4) Podbił też wiele innych mniej ważnych ludów, ale o tym długo by mówić. Baktriana¹⁷ natomiast była dla niego niedostępna, a ponadto żyło w niej wielu walecznych ludzi. Mimo to próbował ją zdobyć, jednak mu się nie udało i wojnę z Baktryjczykami przeniósł na inny czas; wrócił z wojskiem do Asyrii i wybrał znakomicie położone miejsce, by założyć wielkie miasto¹⁸.
3. Dokonał czynów świetniejszych niż jego poprzednicy, starał się zatem zbudować miasto tak wielkie, by nie tylko było największym istniejącym w jego czasach miastem ziemi zamieszkałej, ale i by żaden panujący w przyszłości władca nie

ράδιως ἂν ὑπερθέσθαι. (2) τὸν μὲν οὖν τῶν Ἀράβων βασιλέα τιμήσας δώροις καὶ λαφύροις μεγαλοπρεπέσιν ἀπέλυσε μετὰ τῆς ἰδίας στρατιᾶς εἰς τὴν οἰκείαν, αὐτὸς δὲ τὰς πανταχόθεν δυνάμεις καὶ παρασκευὰς πάντων τῶν ἐπιτηδείων ἀθροίσας παρὰ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν ἔκτισε πόλιν εὖ τετειχισμένην, ἑτερόμηκες αὐτῆς ὑποστησάμενος τὸ σχῆμα. εἶχε δὲ τῶν μὲν μακροτέρων πλευρῶν ἑκατέραν ἢ πόλις ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίων, τῶν δὲ βραχυτέρων ἐνενήκοντα. (3) διὸ καὶ τοῦ σύμπαντος περιβόλου συσταθέντος ἐκ σταδίων τετρακοσίων καὶ ὀγδοήκοντα τῆς ἐλπίδος οὐ διεψεύσθη· τηλικαύτην γὰρ πόλιν οὐδεὶς ὕστερον ἔκτισε κατὰ τε τὸ μέγεθος τοῦ περιβόλου καὶ τὴν περὶ τὸ τεῖχος μεγαλοπρέπειαν. τὸ μὲν γὰρ ὕψος εἶχε τὸ τεῖχος ποδῶν ἑκατὸν, τὸ δὲ πλάτος τρισὶν ἄρμασιν ἰπάσιμον ἦν· οἱ δὲ σύμπαντες πύργοι τὸν μὲν ἀριθμὸν ἦσαν χίλιοι καὶ πεντακόσιοι, τὸ δ' ὕψος εἶχον ποδῶν διακοσίων. (4) κατόικισε δ' εἰς αὐτὴν τῶν μὲν Ἀσσυρίων τοὺς πλείστους καὶ δυνατωτάτους, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τοὺς βουλομένους. καὶ τὴν μὲν πόλιν ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ Νίνον, τοῖς δὲ κατοικισθεῖσι πολλὴν τῆς ὁμόρου χώρας προσώρισεν.

4. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν κτίσιν ταύτην ὁ Νίνος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Βακτριανήν, ἐν ἣ Σεμίραμιν ἔγημε τὴν ἐπιφανεστάτην ἀπασῶν τῶν γυναικῶν ὣν παρειλήφαμεν, ἀναγκαῖόν ἐστι περὶ αὐτῆς προειπεῖν πῶς ἐκ ταπεινῆς τύχης εἰς τηλικαύτην προήχθη δόξαν.

(2) Κατὰ τὴν Συρίαν τοίνυν ἔστι πόλις Ἀσκάλων, καὶ ταύτης οὐκ ἄπωθεν λίμνη μεγάλη καὶ βαθεῖα πλήρης ἰχθύων. παρὰ δὲ ταύτην ὑπάρχει τέμενος θεᾶς ἐπιφανοῦς, ἣν ὀνομάζουσιν οἱ Σύροι Δερκετοῦν· αὕτη δὲ τὸ μὲν πρόσωπον ἔχει γυναικός, τὸ δ' ἄλλο σῶμα πᾶν ἰχθύος διὰ τινος τοιαύτας αἰτίας. (3) μυθολογοῦσιν οἱ λογιώτατοι τῶν ἐγχωρίων τὴν Ἀφροδίτην προσκόψασαν τῇ προειρημένη θεᾷ δεινὸν ἐμβαλεῖν ἔρωτα νεανίσκου τινὸς τῶν θυόντων οὐκ ἀειδοῦς· τὴν δὲ Δερκετοῦν μιγεῖσαν τῷ Σύρῳ γεννήσαι μὲν θυγατέρα, καταισχυνηθεῖσαν δ' ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις τὸν μὲν νεανίσκον ἀφανίσαι, τὸ δὲ παιδίον εἰς τινὰς ἐρήμους καὶ πετρώδεις τόπους ἐκθεῖναι· αὐτὴν δὲ διὰ τὴν αἰσχύνην καὶ λύπην ρίψασαν εἰς τὴν λίμνην μετασχηματισθῆναι τὸν τοῦ σώματος τύπον εἰς ἰχθύν· διὸ καὶ τοὺς Σύρους μέχρι τοῦ νῦν ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζώου καὶ τιμᾶν τοὺς ἰχθύς ὡς θεούς. (4) περὶ δὲ τὸν τόπον ὅπου τὸ βρέφος ἐξετέθη πλήθους περιστερῶν ἐννεοττεῦοντος παραδόξως καὶ δαιμονίως ὑπὸ τούτων τὸ παιδίον διατρέφεσθαι· τὰς μὲν γὰρ ταῖς πτέρυξι περιεχούσας τὸ σῶμα τοῦ βρέφους πανταχόθεν θάλλειν, τὰς δ' ἐκ τῶν σύνεγγυς ἐπαύλεων, ὅποτε τηρήσειαν τοὺς τε βουκόλους καὶ τοὺς ἄλλους νομεῖς ἀπόντας, ἐν τῷ στόματι φερούσας γάλα διατρέφειν παρασταζούσας ἀνάμεσον τῶν χειλῶν. (5) ἐνιαυσίου δὲ τοῦ παιδίου γενομένου καὶ στερεωτέρας τροφῆς προσδεομένου, τὰς περιστεράς ἀποκνιζούσας ἀπὸ τῶν τυρῶν παρέχεσθαι τροφὴν ἀρκοῦσαν. τοὺς δὲ νομεῖς ἐπανιόντας καὶ θεωροῦντας περιβεβρωμένους τοὺς τυροὺς θαυμάσαι τὸ παράδοξον· παρατηρήσαντας οὖν καὶ μαθόντας τὴν αἰτίαν (6) εὐρεῖν τὸ βρέφος, διαφέρον τῷ κάλλει. εὐθὺς οὖν αὐτὸ κομίσαντας εἰς τὴν ἑπαυλιν δωρήσασθαι τῷ προεστηκότῳ τῶν βασιλικῶν κτηνῶν, ὄνομα Σίμμα· καὶ τοῦτον ἄτεκνον ὄντα τὸ

mógł łatwo zbudować większego. (2) Króla Arabów uhonorował darami i wspaniałymi zdobyczami wojennymi i pozwolił mu, by wraz ze swoim wojskiem wrócił do ojczyzny; sam natomiast zewsząd zebrał ludzi i wszystkie potrzebne środki i nad rzeką Eufrat założył dobrze ufortyfikowane miasto, zbudowane na planie prostokąta – dłuższe jego boki mierzyły po sto pięćdziesiąt¹⁹ stadiów, krótsze po dziewięćdziesiąt²⁰. (3) Nie zawiódł się też w swoich oczekiwaniach, bo całkowity obwód miasta wynosił czterysta osiemdziesiąt²¹ stadiów i żaden z późniejszych władców nie zbudował miasta o tak wielkim obwodzie i o tak wspaniałych murach. Wysokość ich bowiem wynosiła sto stóp²²; były tak szerokie, że mogły się na nich zmieścić obok siebie trzy rydwany; wszystkich wież było tysiąc pięćset, a wysokość każdej wynosiła dwieście stóp²³. (4) Osiedlił w nim zarówno Asyryjczyków, którzy stanowili większość ludności i mieli największe wpływy, jak i tych obcokrajowców, którzy chcieli tu mieszkać. Miastu nadał pochodzącą od jego imienia nazwę, Ninos, a jego mieszkańcom przydzielił wielki obszar sąsiadującego z miastem terenu.

4. Kiedy Ninos wybudował miasto, wyruszył przeciwko Baktrianie; tam poślubił Semiramidę²⁴, kobietę najślawniejszą ze wszystkich, o których słyszałem. Trzeba zatem najpierw opowiedzieć, w jaki sposób kobieta z nizin społecznych zdobyła tak wielką sławę.

(2) Otóż w Syrii jest miasto Askalon²⁵, a niedaleko niego znajduje się wielkie i głębokie jezioro pełne ryb. Na jego brzegu znajduje się święty okrąg poświęcony sławnej bogini, którą Syryjczycy nazywają Derketo²⁶. Bogini ta ma głowę kobiety, a resztę ciała – ryby, a taka jest tego przyczyna. (3) Miejscowi znawcy dziejów opowiadają, że Afrodyta, którą wspomniana bogini obrażała, spowodowała, że ogarnęła ją płomienna miłość do przystojnego chłopca, jednego z jej czcicieli. Derketo połączyła się z Syryjczykiem i urodziła córkę. Wstydziła się jednak tej słabości i zgładziła młodzieńca, a dziecko wyrzuciła w miejscu pustym i kamienistym. Sama ze wstydu i żalu rzuciła się do jeziora i zmieniła się w rybę. Dlatego Syryjczycy nawet i teraz nie jedzą tych zwierząt i czczą ryby jak bóstwa. (4) W pobliżu miejsca, w którym porzuciła niemowlę, gnieździło się mnóstwo gołębi, które w sposób zdumiewający i cudowny opiekowały się dzieckiem – jedne ze wszystkich stron osłaniały skrzydłami ciało niemowlęcia i je ogrzewały, inne ze znajdujących się w pobliżu zagród, gdy wolarze i pasterze innych zwierząt ich nie pilnowali, w dziobach przynosiły mleko i karmiły nim dziecko, wsączając mu pokarm do ust. (5) Kiedy dziecko miało rok i potrzebowało bardziej treściwego pożywienia, gołębie odrywały kawałki sera i karmiły je jedzeniem odpowiedniejszym dla niego. Kiedy pasterze powrócili, zdziwili się, widząc podziobane sery; zaczęli się, poznali przyczynę i znaleźli niezwykle piękne dziecko. (6) Zabrali je do zagrody i oddali zarządcy królewskich stad, Simmasowi. Ponieważ nie miał dzieci, zajął się nią troskliwie i wychowywał

παιδίον τρέφειν ὡς θυγάτριον μετὰ πάσης ἐπιμελείας, ὄνομα θέμενον Σεμίραμιν, ὅπερ ἐστὶ κατὰ τὴν τῶν Σύρων διάλεκτον παρωνομασμένον ἀπὸ τῶν περιστερῶν, ἃς ἀπ' ἐκείνων τῶν χρόνων οἱ κατὰ Συρίαν ἅπαντες διετέλεσαν ὡς θεὰς τιμῶντες.

5. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν γένεσιν τῆς Σεμιράμιδος μυθολογούμενα σχεδὸν ταῦτ' ἔστιν. ἤδη δ' αὐτῆς ἡλικίαν ἐχούσης γάμου καὶ τῷ κάλλει πολὺ τὰς ἄλλας παρθένους διαφερούσης, ἀπεστάλη παρὰ βασιλέως ὕπαρχος ἐπισκεψόμενος τὰ βασικὰ κτήνη· οὗτος δ' ἐκαλεῖτο μὲν Ὀννης, πρῶτος δ' ἦν τῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ συνεδρίου καὶ τῆς Συρίας ἀπάσης ἀποδεδειγμένος ὕπαρχος. ὃς καταλύσας παρὰ τῷ Σίμμα καὶ θεωρήσας τὴν Σεμίραμιν ἐθρεύθη τῷ κάλλει· διὸ καὶ τοῦ Σίμμα καταδεθῆεις αὐτῷ δοῦναι τὴν παρθένον εἰς γάμον ἔννομον, ἀπήγαγεν αὐτὴν εἰς Νίνον, καὶ γήμας ἐγέννησε δύο παῖδας, Ὑπάτην καὶ Ὑδάσπην. (2) τῆς δὲ Σεμιράμιδος ἐχούσης καὶ ἄλλα ἀκόλουθα τῇ περὶ τὴν ὄψιν εὐπρεπείᾳ, συνέβαινε τὸν ἄνδρα τελέως ὑπ' αὐτῆς δεδουλωσθαι, καὶ μηδὲν ἄνευ τῆς ἐκείνης γνώμης πράττοντα κατευστοχεῖν ἐν πᾶσι.

(3) Καθ' ὃν δὴ χρόνον ὁ βασιλεὺς, ἐπειδὴ τὰ περὶ τὴν κτίσιν τῆς ὁμωνύμου πόλεως συνετέλεσε, στρατεύειν ἐπὶ Βακτριανοὺς ἐπεχείρησεν. εἰδὼς δὲ τὰ τε πλήθη καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν ἀνδρῶν, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἔχουσιν πολλοὺς τόπους ἀπροσίτους διὰ τὴν ὀχυρότητα, κατέλεξεν ἐξ ἀπάντων τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐθνῶν στρατιωτῶν πλῆθος· ἐπεὶ γὰρ τῆς πρότερον στρατείας ἀποτετευχὼς ἦν, ἔσπευδε πολλαπλασίονι παραγενέσθαι δυνάμει πρὸς τὴν Βακτριανήν. (4) συναχθείσης δὲ τῆς στρατιᾶς πανταχόθεν ἡριθμήθησαν, ὡς Κτησίας ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀναγράφει, πεζῶν μὲν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα μυριάδες, ἵππεων δὲ μιᾷ πλείους τῶν εἴκοσι μυριάδων, ἄρματα δὲ δρεπανηφόρα μικρὸν ἀπολείποντα τῶν μυρίων ἑξακοσίων. (5) Ἔστι μὲν οὖν ἄπιστον τοῖς αὐτόθεν ἀκούσασιν τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς, οὐ μὴν ἀδύνατόν γε φανήσεται τοῖς ἀναθεωροῦσι τὸ τῆς Ἀσίας μέγεθος καὶ τὰ πλήθη τῶν κατοικούντων αὐτὴν ἐθνῶν. εἰ γάρ τις ἀφείς τὴν ἐπὶ Σκύθας Δαρείου στρατείαν μετὰ ὀγδοήκοντα μυριάδων καὶ τὴν Ξέρξου διάβασιν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τοῖς ἀναριθμήτοις πλήθεσι, τὰς ἐχθρὰς καὶ πρῶην συντελεσθείσας πράξεις ἐπὶ τῆς Εὐρώπης σκέψαιτο, τάχιον ἂν πιστὸν ἡγήσαιο τὸ ῥηθέν. (6) κατὰ μὲν οὖν τὴν Σικελίαν ὁ Διονύσιος ἐκ μιᾶς τῆς τῶν Συρακοσίων πόλεως ἐξήγαγεν ἐπὶ τὰς στρατείας πεζῶν μὲν δώδεκα μυριάδας, ἵππεϊς δὲ μυρίους καὶ δισχιλίους, ναῦς δὲ μακρὰς ἐξ ἑνὸς λιμένος τετρακοσίας, ὧν ἦσαν ἑνὶαι τετρήρεις καὶ πεντήρεις· (7) Ῥωμαῖοι δὲ μικρὸν πρὸ τῶν Ἀννιβαϊκῶν καιρῶν, προσορώμενοι τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου, κατέγραψαν τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπιτηδεῖους εἰς στρατείαν πολίτας τε καὶ συμμάχους, ὧν ὁ σύμπας ἀριθμὸς μικρὸν ἀπέλιπε τῶν ἑκατὸν μυριάδων· καίτοι γ' ἐνεκα πλήθους ἀνθρώπων τὴν Ἰταλίαν ὅλην οὐκ ἂν τις συγκρίνειε πρὸς ἓν ἔθνος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν. ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν εἰρήσθω πρὸς τοὺς ἐκ τῆς νῦν περὶ τὰς πόλεις οὔσης ἐρημίας τεκμαιρομένους τὴν παλαιὰν τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπίαν.

jako swoją córkę i nazwał Semiramidą; imię to w języku Syryjczyków pochodzi od słowa oznaczającego gołębie²⁷. Odtąd wszyscy Syryjczycy czczą gołębie jako ptaki poświęcone bogini.

5. Tak, mniej więcej, opowiada się o narodzinach Semiramidy. Kiedy była w wieku odpowiednim do zamążpójścia – a odznaczała się niebywałą urodą – z dworu królewskiego wysłano rządcę, który miał dokonać przeglądu stad. Nazywał się Onnes, stał na czele królewskiej rady, mianowano go też zarządcą całej Syrii. Zatrzymał się u Simmasa i zobaczył Semiramidę, której uroda podbiła jego serce; dlatego ubłagał Simmasa, by dał mu dziewczynę za prawowitą małżonkę. Zabrał ją potem do Ninos, poślubił i spłodził dwóch synów – Hyaspesa i Hydaspesa²⁸.
- (2) Ponieważ Semiramida, oprócz wspaniałej urody, miała też inne zalety, jej mąż w końcu zupełnie jej uległ i zaczęło mu się wieść we wszystkim, gdyż niczego bez jej rady nie robił.
- (3) W tym czasie król zakończył już wszystkie sprawy związane z budową miasta, które nosiło jego imię i przedsięwziął wyprawę przeciwko Baktryjczykom. Zażądał od wszystkich zależnych od niego ludów mnóstwa żołnierzy, wiedział bowiem, że w Baktrianie jest mnóstwo dzielnych mężów, i że jest tam wiele miejsc, przez które nie można przejść, gdyż są one ufortyfikowane. Ponieważ w czasie poprzedniej wyprawy nie osiągnął celu, postanowił wdrzeć się do Baktriany, mając znacznie większą, niż poprzednio, armię.
- (4) Zgromadzone przez niego wojsko liczyło, jak napisał Ktezjasz²⁹ w *Historii*, milion siedemset tysięcy żołnierzy pieszych, dwieście dziesięć tysięcy konnicy i trochę mniej niż dziesięć tysięcy sześćset rydwanów najeżonych ostrzami.
- (5) Jeśli słyszy się o tak wielkiej liczebności tej armii, zrazu wydaje się to niemożliwe; gdy jednak zobaczymy, jak wielka jest Azja i jak wiele ludów ją zamieszkuje, liczba zebranych żołnierzy staje się możliwa. Jeśli ktoś pominie liczącą osiemset tysięcy armię, z którą Dariusz³⁰ wyprawił się przeciw Scytom³¹, czy niezliczone rzesze żołnierzy, z którymi Kserkses wyprawił się do Hellady³², to niech przyjrzy się wydarzeniom w Europie z zaledwie wczoraj i przedwczoraj: wtedy szybko uwierzy, że to, co powiedziałem, jest prawdą.
- (6) Na Sycylii, na przykład, Dionizjusz³³ wziął na wyprawę tylko z Syrakuz sto dwadzieścia tysięcy żołnierzy pieszych i dwanaście tysięcy konnicy i z jednego tylko portu czterysta okrętów – zarówno czterorzędowców jak i pięciorzędowców.
- (7) Rzymianie, krótko przed czasami Hannibala³⁴, przewidując, że wojna będzie długa i mozolna, w Italii zaciągali na listy werbunkowe zdolnych do służby wojskowej obywateli i sprzymierzeńców, których było trochę mniej niż milion. A przecież pod względem zaludnienia całą Italię można porównać z jednym tylko ludem w Azji. Tyle odpowiem tym, którzy na podstawie opustoszałych obecnie miast oceniają liczebność dawnych ludów.

6. Ὁ δ' οὖν Νίνος μετὰ τοσαύτης δυνάμεως στρατεύσας εἰς τὴν Βακτριανὴν ἠναγκάζετο, δυσεισβόλων τῶν τόπων καὶ στενῶν ὄντων, κατὰ μέρος ἄγειν τὴν δύναμιν.

(2) ἡ γὰρ Βακτριανὴ χώρα πολλαῖς καὶ μεγάλαις οἰκουμένη πόλεσι μίαν μὲν εἶχεν ἐπιφανεστάτην, ἐν ἣ συνέβαινεν εἶναι καὶ τὰ βασίλεια· αὕτη δ' ἐκαλεῖτο μὲν Βάκτρα, μεγέθει δὲ καὶ τῇ κατὰ τὴν ἀκρόπολιν ὀχυρότητι πολὺ πασῶν διέφερε. βασιλεύων δ' αὐτῆς Ὁξυάρτης κατέγραψεν ἅπαντας τοὺς ἐν ἡλικίᾳ στρατείας ὄντας, οἱ τὸν ἀριθμὸν ἠθροίσθησαν εἰς τετταράκοντα μυριάδας. (3) ἀναλαβὼν οὖν τὴν δύναμιν καὶ τοῖς πολεμίοις ἀπαντήσας περὶ τὰς εἰσβολάς, εἴασε μέρος τῆς τοῦ Νίνου στρατιᾶς εἰσβαλεῖν· ἐπεὶ δ' ἔδοξεν ἱκανὸν ἀποβεβηκέναι τῶν πολεμίων πλῆθος εἰς τὸ πεδίον, ἐξέταξε τὴν ἰδίαν δύναμιν. γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς οἱ Βακτριανοὶ τοὺς Ἀσσυρίους τρεψάμενοι καὶ τὸν διωγμὸν μέχρι τῶν ὑπερκειμένων ὁρῶν ποιησάμενοι διέφθειραν τῶν πολεμίων εἰς δέκα μυριάδας. (4) μετὰ δὲ ταῦτα πάσης τῆς δυνάμεως εἰσβαλούσης, κρατούμενοι τοῖς πλῆθεσι κατὰ πόλεις ἀπεχώρησαν, ἕκαστοι ταῖς ἰδίαις πατρίσι βοηθήσαντες. τὰς μὲν οὖν ἄλλας ὁ Νίνος ἐχειρώσατο ῥαδίως, τὰ δὲ Βάκτρα διὰ τε τὴν ὀχυρότητα καὶ τὴν ἐν αὐτῇ παρασκευὴν ἠδυνάτει κατὰ κράτος ἐλεῖν.

(5) Πολυχρονίου δὲ τῆς πολιορκίας γινομένης, ὁ τῆς Σεμιράμιδος ἀνὴρ, ἐρωτικῶς ἔχων πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ συστρατευόμενος τῷ βασιλεῖ, μετεπέμψατο τὴν ἀνθρωπον. ἡ δὲ συνέσει καὶ τόλμῃ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς πρὸς ἐπιφάνειαν συντείνουσι κεχορηγημένη καιρὸν ἔλαβεν ἐπιδείξασθαι τὴν ἰδίαν ἀρετὴν. (6) πρῶτον μὲν οὖν πολλῶν ἡμερῶν ὁδὸν μέλλουσα διαπορεύεσθαι στολὴν ἐπραγματεύσατο δι' ἧς οὐκ ἦν διαγῶναι τὸν περιβεβλημένον πότερον ἀνὴρ ἐστὶν ἢ γυνή. αὕτη δ' ἦν εὖχρηστος αὐτῇ πρὸς τε τὰς ἐν τοῖς καύμασιν ὁδοιπορίας, εἰς τὸ διατηρῆσαι τὸν τοῦ σώματος χρῶτα, καὶ πρὸς τὰς ἐν τῷ πράττειν ὁ βούλοιο χρεῖας, εὐκίνητος οὖσα καὶ νεανικὴ, καὶ τὸ σύνολον τοσαύτη τις ἐπὶ αὐτῇ χάρις ὥσθ' ὕστερον Μήδους ἡγησαμένους τῆς Ἀσίας φορεῖν τὴν Σεμιράμιδος στολὴν, καὶ μετὰ ταῦθ' ὁμοίως Πέρσας. (7) παραγενομένη δ' εἰς τὴν Βακτριανὴν καὶ κατασκευασμένη τὰ περὶ τὴν πολιορκίαν, ἑώρα κατὰ μὲν τὰ πεδία καὶ τοὺς εὐεφόδους τῶν τόπων προσβολὰς γινομένας, πρὸς δὲ τὴν ἀκρόπολιν οὐδένα προσιόντα διὰ τὴν ὀχυρότητα, καὶ τοὺς ἐνδον ἀπολελοιπότητας τὰς ἐνταῦθα φυλακὰς καὶ παραβοηθοῦντας τοῖς ἐπὶ τῶν κάτω τειχῶν κινδυνεύουσι. (8) διόπερ παραλαβοῦσα τῶν στρατιωτῶν τοὺς πετροβατεῖν εἰωθότας, καὶ μετὰ τούτων διὰ τινος χαλεπῆς φάραγγος προσαναβᾶσα, κατελάβετο μέρος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῖς πολιορκουσι τὸ κατὰ τὸ πεδίον τεῖχος ἐσήμηνεν. οἱ δ' ἐνδον ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς ἄκρας καταπλαγέντες ἐξέλιπον τὰ τεῖχη καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπέγνωνσαν.

(9) Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἀλούσης τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς θαυμάσας τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικὸς τὸ μὲν πρῶτον μεγάλαις δωρεαῖς αὐτὴν ἐτίμησε, μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τὸ κάλλος τῆς ἀνθρώπου σχῶν ἐρωτικῶς ἐπεχείρησε τὸν ἄνδρα πείθειν ἐκουσίως αὐτῷ παραχωρῆσαι, ἐπαγγειάμενος ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος αὐτῷ συνοικεῖν τὴν ἰδίαν θυγατέρα Σωσάνην. (10) δυσχερῶς δ' αὐτοῦ φέροντος, ἠπειλῆσεν ἐκκόψειν τὰς ὀράσεις μὴ προχείρως ὑπηρετοῦντος τοῖς προστάγμασιν. ὁ δὲ Ὀννης ἅμα μὲν

6. Ninos więc z tak wielką armią wyprawił się do Baktriany; musiał jednak zajmować ją po kawałku; trudno było do niej wtargnąć, gdyż prowadzące do niej drogi były wąskie.

(2) W Baktrianie było wiele dużych i ludnych miast; jedno było bardzo znane; znajdował się w nim królewski pałac; nazywało się Baktra³⁵; wielkością i obronnością akropolu górowało nad pozostałymi. Jej król Oksyartes³⁶ zwerbował wszystkich, którzy byli w wieku odpowiednim do walki; zebrało się ich około czterystu tysięcy. (3) Wyruszył z armią i spotkał się z nieprzyjacielem przy przełęczach, pozwoili, by część wojska Ninosa się przez nie przedarła, a kiedy uznał, że dość wrogiego wojska dotarło na równinę, ustawił w szyku bojowym własną armię. Walczono zaciekle, a potem Baktryjczycy zmusili Asyryjczyków do ucieczki, ścigali ich aż po znajdujące się ponad równinami góry i zabili około stu tysięcy wrogów. (4) Potem jednak, gdy całe asyryjskie wojsko wdarło się do ich kraju, zostali pokonani przez przeważające siły wroga i wycofali się do miast, ponieważ każdy żołnierz chciał pomóc swojej ziemi rodzinnej. Ninos łatwo zdobył inne miasta, ale Baktry nie mógł zająć siłą, gdyż była silną i dobrze zaopatrzoną na wypadek wojny twierdzą.

(5) Oblężenie trwało długo i mąż Semiramidy, który z królem ruszył na wyprawę, schnąc z tęsknoty za żoną, posłał po nią. Semiramida była kobietą rozsądną i odważną, miała też inne oprócz urody przymioty i skorzystała z okazji, by pokazać swoje zalety. (6) Najpierw, ponieważ spodziewała się, że będzie podróżować długo, sporządziła dla siebie ubiór, dzięki któremu nikt, ktokolwiek by na nią patrzył, nie rozpoznałby, czy jest kobietą, czy mężczyzną. Szata była wygodna, gdy wędrowało się w upale, bo ochraniała skórę, można w niej było robić to, co się chciało, łatwo w niej było się poruszać, przydawała też młodzieńczego wyglądu, krótko mówiąc, miała tyle zalet, że w późniejszych czasach panujący w Azji Medowie³⁷, a po nich Persowie, nosili ubiór Semiramidy. (7) Kiedy przybyła do Baktriany i przyjrzała się oblężeniu, zauważyła, że szturmuje się tylko łatwe do zaatakowania miejsca leżące na równinie i że nikt nie podchodzi pod akropol, gdyż był on silnie umocniony. Zauważyła też, że załoga, którą tam pozostawiono, pomaga żołnierzom walczącym niżej przy murach, gdy znajdowali się oni w niebezpieczeństwie. (8) Zabrała więc żołnierzy, którzy potrafili wspinać się po skałach, wraz z nimi przeszła przez strome urwisko, zajęła część akropolu i dała znak oblegającemu miasto wojsku, które znajdowało się poniżej murów, na równinie. obrońcy, przerażeni zdobyciem warowni, porzucili mury i stracili wszelką nadzieję na uratowanie życia.

(9) W taki więc sposób zdobyto miasto, a król, podziwiając spryt i męstwo kobiety, najpierw obdarował ją wspaniałymi darami, a potem, gdy jej uroda sprawiła, że zapłonął do niej namiętnością, próbował przekonać jej męża, by mu ją oddał dobrowolnie; w zamian proponował mu swoją córkę Sosane za żonę. (10) Ten jednak się oburzył, wtedy Ninos zagroził, że jeśli szybko nie posłucha rozkazu, wykłuje mu oczy. Onnes, który bał się grózb króla i kochał swoją żonę, popadł

τὰς τοῦ βασιλέως ἀπειλὰς δείσας, ἅμα δὲ διὰ τὸν ἔρωτα περιπεσὼν λύττη τινὶ καὶ μανίᾳ, βρόχον ἑαυτῷ περιθεὶς ἀνεκρέμασε. Σεμίραμις μὲν οὖν διὰ τοιαύτας αἰτίας εἰς βασιλικὸν ἦλθε πρόσχημα.

7. Ὁ δὲ Νίνος τούς τε ἐν Βάκτροις παρέλαβε θησαυρούς, ἔχοντας πολὺν ἄργυρόν τε καὶ χρυσόν, καὶ τὰ κατὰ τὴν Βακτριανὴν καταστήσας ἀπέλυσε τὰς δυνάμεις. μετὰ δὲ ταῦτα γεννήσας ἐκ Σεμιράμιδος υἱὸν Νινύαν ἐτελεύτησε, τὴν γυναῖκα ἀπολιπὼν βασίλισσαν. τὸν δὲ Νίνον ἡ Σεμίραμις ἔθαπεν ἐν τοῖς βασιλείοις, καὶ κατεσκεύασεν ἐπ' αὐτῷ χῶμα παμμέγεθες, οὗ τὸ μὲν ὕψος ἦν ἐννέα σταδίων, τὸ δ' εὖρος, ὥς φησι Κτησίας, δέκα. (2) διὸ καὶ τῆς πόλεως παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν πεδίῳ κειμένης ἀπὸ πολλῶν σταδίων ἐφαίνετο τὸ χῶμα καθαπερεὶ τις ἀκρόπολις· ὁ καὶ μέχρι τοῦ νῦν φασὶ διαμένειν, καίπερ τῆς Νίνου κατεσκαμμένης ὑπὸ Μήδων, ὅτε κατέλυσαν τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν.

Ἡ δὲ Σεμίραμις, οὕσα φύσει μεγαλεπίβολος καὶ φιλοτιμουμένη τῇ δόξῃ τὸν βεβασιλευκότα πρὸ αὐτῆς ὑπερθέσθαι, πόλιν μὲν ἐπεβάλετο κτίζειν ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ, ἐπιλεξαμένη δὲ τοὺς πανταχόθεν ἀρχιτέκτονας καὶ τεχνίτας, ἔτι δὲ τὴν ἄλλην χορηγίαν παρασκευασαμένη, συνήγαγεν ἐξ ἀπάσης τῆς βασιλείας πρὸς τὴν τῶν ἔργων συντέλειαν ἀνδρῶν μυριάδας διακοσίας. (3) ἀπολαβοῦσα δὲ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν εἰς μέσον περιεβάλετο τεῖχος τῇ πόλει σταδίων ἐξήκοντα καὶ τριακοσίων, διειλημμένον πύργοις πυκνοῖς καὶ μεγάλοις, ὥς φησι Κτησίας ὁ Κνίδιος, ὥς δὲ Κλείταρχος καὶ τῶν ὕστερον μετ' Ἀλεξάνδρου διαβάντων εἰς τὴν Ἀσίαν τινὲς ἀνέγραψαν, τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε σταδίων· καὶ προστιθέασιν ὅτι τῶν ἴσων ἡμερῶν εἰς τὸν ἐνιαυτὸν οὐσῶν ἐφιλοτιμήθη τὸν ἴσον ἀριθμὸν τῶν σταδίων ὑποστήσασθαι. (4) ὅπῃ δὲ πλίνθους εἰς ἄσφαλτον ἐνδησαμένη τεῖχος κατεσκεύασε τὸ μὲν ὕψος, ὥς μὲν Κτησίας φησί, πεντήκοντα ὀργυῶν, ὥς δ' ἔνιοι τῶν νεωτέρων ἔγραψαν, πηχῶν πεντήκοντα, τὸ δὲ πλάτος πλεόν ἢ δυσὶν ἄρμασιν ἰππάσιμον· πύργους δὲ τὸν μὲν ἀριθμὸν διακοσίους καὶ πεντήκοντα, τὸ δ' ὕψος καὶ πλάτος ἐξ ἀναλόγου τῷ βάρει τῶν κατὰ τὸ τεῖχος ἔργων. (5) οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν εἰ τηλικούτου τοῦ μέγεθος τοῦ περιβόλου καθεστῶτος ὀλίγους πύργους κατεσκεύασεν· ἐπὶ πολὺν γὰρ τόπον τῆς πόλεως ἔλεσι περιεχομένης, κατὰ τοῦτον τὸν τόπον οὐκ ἔδοξεν αὐτῇ πύργους οἰκοδομεῖν, τῆς φύσεως τῶν ἐλῶν ἱκανὴν παρεχομένης ὀχυρότητα. ἀνὰ μέσον δὲ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν τειχῶν ὁδὸς πάντῃ κατελέλειπτο δίπλεθρος.

8. Πρὸς δὲ τὴν ὀξύτητα τῆς τούτων οἰκοδομίας ἐκάστῳ τῶν φίλων στάδιον διεμέτρησε, δοῦσα τὴν ἱκανὴν εἰς τοῦτο χορηγίαν καὶ διακελευσαμένη τέλος ἐπιθεῖναι τοῖς ἔργοις ἐν ἐνιαυτῷ. (2) ὧν ποιησάντων τὸ προσταχθὲν μετὰ πολλῆς σπουδῆς, τούτων μὲν ἀπεδέξατο τὴν φιλοτιμίαν, αὐτὴ δὲ κατὰ τὸ στενωτάτον μέρος τοῦ ποταμοῦ γέφυραν σταδίων πέντε τὸ μῆκος κατεσκεύασεν, εἰς βυθὸν φιλοτέχνως καθεῖσα τοὺς κίονας, οἱ διεστήκεσαν ἀπ' ἀλλήλων πόδας δώδεκα. τοὺς δὲ συννεριδομένους λίθους τόρμοις σιδηροῖς διελάμβανε, καὶ τὰς τούτων ἁρμονίας ἐπλήρου μόλιβδον ἐντήκουσα. τοῖς δὲ κίοσι πρὸ τῶν τὸ ρεῦμα

w rozpacz i szaleństwo, okręcił szyję sznurem i powiesił się. W ten sposób Semiramida zdobyła pozycję królowej.

7. Ninos zagarnął skarbiec Baktry, w którym było mnóstwo złota i srebra, uporządkował sprawy w Baktrianie i rozpuścił armię. Później, gdy Semiramida urodziła mu syna Ninyasa³⁸, zmarł, przekazując władzę królewską małżonce. Semiramida pochowała Ninosa na terenie królewskiego kompleksu pałacowego, a nad jego grobem usypała ogromny kopiec; jego wysokość, jak powiada Ktezjasz, wynosiła dziewięć stadiów, a szerokość dziesięć³⁹. (2) Miasto leżało na równinie wzdłuż Eufratu i dlatego z odległości wielu stadiów kopiec wyglądał niczym akropol. Powiadają, że przetrwał aż do naszych czasów, chociaż Medowie, którzy położyli kres panowaniu asyryjskiemu, do szczytu zburzyli miasto Ninosa⁴⁰. Semiramida, żarliwie pragnąc dokonać wielkich czynów i być sławniejszą niż panujący przed nią król, postanowiła założyć miasto w Babilonii. Ze wszystkich stron zebrała budowniczych i artystów, przygotowała wszystko, co było potrzebne i ze wszystkich zakątków królestwa zebrała dwa miliony mężczyzn, by zrealizowali jej zamysł. (3) Rzeka Eufrat płynęła przez środek miasta, które otoczyła murem o obwodzie trzystu sześćdziesięciu stadiów⁴¹ i umocniła solidnymi i wielkimi wieżami⁴². Tak powiada Ktezjasz z Knidos, natomiast Klejtarch⁴³ i niektórzy pisarze, którzy później wraz z Aleksandrem przybyli do Azji, pisali, że obwód miasta liczył trzysta sześćdziesiąt pięć stadiów⁴⁴; dodaje też, że Semiramida chciała, żeby liczba stadiów była taka sama, ile dni jest w roku. (4) Łącząc wypalone cegły asfaltem, wybudowała mur wysoki, jak mówi Ktezjasz, na pięćdziesiąt sążni⁴⁵, a jak piszą późniejsi, na pięćdziesiąt łokci⁴⁶; był tak szeroki, że mogły po nim jechać obok siebie więcej niż dwa rydwany; wież było dwieście pięćdziesiąt, a ich wysokość i szerokość była proporcjonalna do wielkości muru. (5) Nie należy się jednak dziwić, że, mimo iż obwód muru był tak duży⁴⁷, zbudowała stosunkowo niewiele wież; wokół miasta bowiem znajdowały się rozległe tereny bagniste; uznała więc, że w miejscach, gdzie dochodziły one do muru, nie będzie budować wież, gdyż sama przyroda będzie stanowiła wystarczającą obronę. Wszędzie pomiędzy domami mieszkalnymi a murami pozostawiono drogę szeroką na dwa plety⁴⁸.
8. Aby budowa murów postępowała szybciej, każdemu swojemu przyjacielowi przydzieliła jeden stadion ich długości⁴⁹, dała potrzebne do wykonania zadania środki i nakazała, aby zakończyli pracę w ciągu roku. (2) A ponieważ bardzo szybko ukończyli to, co im nakazała zrobić, wyraziła wdzięczność za ich gorliwość. Sama zaś, w miejscu, gdzie rzeka była najwęższa, wybudowała długi na pięć stadiów most⁵⁰; w dno wbiła oddalone od siebie na odległość dwunastu stóp⁵¹ filary, ściśle do siebie dopasowane kamienie wzmocniła klamrami, a ich spojenia zalała ołowiem. Przed filarami, od tej strony, z której uderzał w nie nurt rzeki, umieściła trójkątne „łamacze

δεχομένων πλευρῶν γωνίας προκατεσκεύασεν ἐχούσας τὴν ἀπορροὴν περιφερῇ καὶ συνδεδεμένην κατ' ὀλίγον ἕως τοῦ κατὰ τὸν κίονα πλάτους, ὅπως αἱ μὲν περὶ τὰς γωνίας ὀξύτητες τέμνωσι τὴν καταφορὰν τοῦ ρεύματος, αἱ δὲ περιφέρειαι τῇ τούτου βίᾳ συνείκουνσαι πραῦνωσι τὴν σφοδρότητα τοῦ ποταμοῦ. (3) ἡ μὲν οὖν γέφυρα, κεδρίναις καὶ κυπαριττίनαις δοκοῖς, ἔτι δὲ φοινίκων στελέχεσιν ὑπερμεγέθεσι κατεστεγασμένη καὶ τριάκοντα ποδῶν οὔσα τὸ πλάτος, οὐδενὸς ἐδόκει τῶν Σεμιράμιδος ἔργων τῇ φιλοτεχνίᾳ λείπεσθαι. ἐξ ἑκατέρου δὲ μέρους τοῦ ποταμοῦ κρηπῖδα πολυτελεῖ κατεσκεύασε παραπλησίαν κατὰ τὸ πλάτος τοῖς τείχεσιν ἐπὶ σταδίους ἑκατὸν ἐξήκοντα.

Ἔκδομήσε δὲ καὶ βασιλεία διπλᾶ παρ' αὐτὸν τὸν ποταμὸν ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς γεφύρας, ἐξ ὧν ἅμ' ἑμέλλε τὴν τε πόλιν ἅπασαν κατοπεύσειν καὶ καθαπερεὶ τὰς κλεῖς ἔξιν τῶν ἐπικαιροτάτων τῆς πόλεως τόπων. (4) τοῦ δ' Εὐφράτου διὰ μέσης τῆς Βαβυλῶνος ρέοντος καὶ πρὸς μεσημβρίαν καταφερομένου, τῶν βασιλείων τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὴν ἔνευε, τὰ δὲ πρὸς δύσιν, ἀμφοτέρω δὲ πολυτελεῶς κατεσκεύαστο. τοῦ μὲν γὰρ πρὸς ἐσπέραν κειμένου μέρους ἐποίησε τὸν πρῶτον περίβολον ἐξήκοντα σταδίων, ὑψηλοῖς καὶ πολυτελεῶς τείχεσιν ὠχυρωμένον, ἐξ ὀπτιῆς πλίνθου. ἕτερον δ' ἐντὸς τούτου κυκλοτερῆ κατεσκεύασε, καθ' ὃν ἐν ὠμαῖς ἔτι ταῖς πλίνθοις διετετύπωτο θηρία παντοδαπὰ τῇ τῶν χρωμάτων φιλοτεχνίᾳ τὴν ἀλήθειαν ἀπομιμούμενα· (5) οὗτος δ' ὁ περίβολος ἦν τὸ μὲν μήκος σταδίων τετταράκοντα, τὸ δὲ πλάτος ἐπὶ τριακοσίας πλίνθους, τὸ δ' ὕψος, ὡς Κτησίας φησὶν, ὀργυῶν πεντήκοντα· τῶν δὲ πύργων ὑπῆρχε τὸ ὕψος ὀργυῶν ἑβδομήκοντα. (6) κατεσκεύασε δὲ καὶ τρίτον ἐνδοτέρω περίβολον, ὃς περιεῖχεν ἀκρόπολιν, ἧς ἡ μὲν περίμετρος ἦν σταδίων εἴκοσι, τὸ δὲ ὕψος καὶ πλάτος τῆς οἰκοδομίας ὑπεραῖρον τοῦ μέσου τείχους τὴν κατασκευὴν. ἐνῆσαν δ' ἐν τε τοῖς πύργοις καὶ τείχεσι ζῶα παντοδαπὰ φιλοτέχνως τοῖς τε χρώμασι καὶ τοῖς τῶν τύπων ἀπομιμήμασι κατεσκευασμένα· τὸ δ' ὅλον ἐπεποίητο κυνήγιον παντοίων θηρίων ὑπάρχον πλῆρες, ὧν ἦσαν τὰ μεγέθη πλεον ἢ πηχῶν τεττάρων. κατεσκεύαστο δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ἡ Σεμίραμις ἀφ' ἵππου πάρδαλιν ἀκοντίζουσα, καὶ πλησίον αὐτῆς ὁ ἀνὴρ Νίνος παῖων ἐκ χειρὸς λέοντα λόγχῃ. (7) ἐπέστησε δὲ καὶ πύλας τριττάς, ὧν ὑπῆρχον διτταὶ χαλκαῖ διὰ μηχανῆς ἀνοιγόμεναι.

Ταῦτα μὲν οὖν τὰ βασιλεία καὶ τῷ μεγέθει καὶ ταῖς κατασκευαῖς πολὺ προεῖχε τῶν ὄντων ἐπὶ θάτερα μέρη τοῦ ποταμοῦ. ἐκεῖνα γὰρ εἶχε τὸν μὲν περίβολον τοῦ τείχους τριάκοντα σταδίων ἐξ ὀπτιῆς πλίνθου, ἀντὶ δὲ τῆς περὶ τὰ ζῶα φιλοτεχνίας χαλκᾶς εἰκόνας Νίνου καὶ Σεμιράμιδος καὶ τῶν ὑπάρχων, ἔτι δὲ Διός, ὃν καλοῦσιν οἱ Βαβυλώνιοι Βῆλον· ἐνῆσαν δὲ καὶ παρατάξεις καὶ κυνήγια παντοδαπά, ποικίλην ψυχγωγίαν παρεχόμενα τοῖς θεωμένοις.

9. Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Βαβυλωνίας ἐκλεξαμένη τὸν ταπεινότατον τόπον ἐποίησε δεξαμενὴν τετράγωνον, ἧς ἦν ἐκάστη πλευρὰ σταδίων τριακοσίων, ἐξ ὀπτιῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεσκευασμένην καὶ τὸ βάθος ἔχουσιν ποδῶν τριάκοντα καὶ πέντε. (2) εἰς ταύτην δ' ἀποστρέψασα τὸν ποταμὸν κατεσκεύασεν ἐκ τῶν ἐπὶ τάδε βασιλείων εἰς θάτερα διώρυχα· ἐξ ὀπτιῆς δὲ πλίνθου συνικοδομήσασα τὰς

fal”, mające ruchome boki, które mogły powoli rozwierać się aż do szerokości kolumn; ostre zakończenia, „łamaczy fal” rozdzierały silny prąd wody, a poruszające się pod wpływem nurtu „jakby „skrzydła” osłabiały wartki prąd rzeki. (3) Most został wyłożony ogromnymi cedrowymi i cyprysowymi belkami oraz kłódami z drewna palmowego; szeroki był na trzydzieści stóp⁵²; wydaje się, że nie ustępował zbyt, jeśli idzie o pomysłowość wykonania, innym dziełom Semiramidy. Po obu stronach rzeki wybudowała wymagające wielkich wydatków nabrzeża, których szerokość była taka sama, jak i murów, a ich długość wynosiła sto sześćdziesiąt stadiów⁵³.

Na obu brzegach rzeki wzniosła dwa pałace⁵⁴; każdy z nich stanął przy jednym z końców mostu. Spodziewała się, że ułatwią jej baczne obserwowanie całego miasta i będzie miała jakby klucze do najważniejszych jego części. (4) A ponieważ Eufrat płynie na południe przez środek miasta, jeden pałac był zwrócony na wschód, a drugi na zachód; oba miały wystrój niezwykle bogaty. Wznosząc ten, który stał na zachodnim brzegu rzeki, najpierw wyznaczyła okrąg o obwodzie sześćdziesięciu stadiów⁵⁵ i otoczyła go wysokimi murami; postawienie ich wymagało wielkich nakładów kosztów. Wewnątrz wybudowała mur z wizerunkami rozmaitych zwierząt, które wykonano, zanim cegły zostały wypalone. A ponieważ artyści z ręcznie posługiwali się kolorem, zwierzęta te wyglądały jak żywe. (5) Obwód tego muru wynosił czterdzieści stadiów⁵⁶, szeroki był na trzysta cegieł, a wysoki, jak powiada Ktezjasz, na pięćdziesiąt sążni⁵⁷; wysokość wież była trochę większa niż siedemdziesiąt sążni⁵⁸. (6) Wewnątrz zbudowała trzeci mur, który okalał akropol – jego obwód wynosił dwadzieścia stadiów⁵⁹, a wysokość i szerokość tego muru była trochę większa niż wysokość i szerokość murów środkowych. Na wieżach i na murach znajdowały się wizerunki różnych zwierząt, barwą i wyglądem przypominające prawdziwe. Całość realistycznie przedstawiała polowanie na dzikie zwierzęta. Wizerunki były wysokie na ponad cztery łokcie⁶⁰. Wśród nich znajdowała się podobizna Semiramidy, która ciska z konia oszczepem w panterę, w pobliżu jej małżonek, Ninos, dźgał włócznią lwa. (7) Wybudowała też potrójną bramę, której dwa wykonane z brązu skrzydła otwierano przy użyciu mechanicznego urządzenia. Ten pałac zarówno wielkością, jak i architekturą oraz wystrojem znacznie górował nad drugim, znajdującym się po drugiej stronie rzeki. Obwód jego zbudowanych z cegły palonej murów wynosił trzydzieści stadiów⁶¹; na nich, zamiast ręcznie odtworzonych wizerunków zwierząt, były sporządzone z brązu figury Ninosa, Semiramidy i ich urzędników oraz wizerunek Zeusa, którego Babilończycy nazywają Belosem. Tu też przedstawiono sceny z różnych bitew i polowań, na które przyjemnie było popatrzeć.

9. Później wybrała najniższe położone miejsce w Babilonii i wybudowała kwadratowy zbiornik na wodę, którego każdy bok liczył sobie trzysta stadiów⁶²; zbudowała go z cegły palonej i asfaltu; głęboki był na trzydzieści pięć stóp⁶³. (2) Skierowała do niego koryto rzeki, a potem wykonała podziemne przejście z jednego pałacu do drugiego; wzniosła sklepiony pasaż z palonej cegły, który z zewnątrz i od

καμάρας ἐξ ἑκατέρου μέρους ἀσφάλτῳ κατέχρισεν ἡψημένη, μέχρι οὗ τὸ πάχος τοῦ χρίσματος ἐποίησε πηχῶν τεττάρων. τῆς δὲ διώρυχος ὑπῆρχον οἱ μὲν τοῖχοι τὸ πλάτος ἐπὶ πλίνθους εἴκοσι, τὸ δ' ὕψος χωρὶς τῆς καμφθείσης ψαλίδος ποδῶν δώδεκα, τὸ δὲ πλάτος ποδῶν πεντεκαίδεκα. (3) ἐν ἡμέραις δ' ἑπτὰ κατασκευασθείσης αὐτῆς ἀποκατέστησε τὸν ποταμὸν ἐπὶ τὴν προϋπάρχουσαν ῥύσιν, ὥστε τοῦ ῥεύματος ἐπάνω τῆς διώρυχος φερομένου δύνασθαι τὴν Σεμίραμιν ἐκ τῶν πέραν βασιλείων ἐπὶ θάτερα διαπορεύεσθαι μὴ διαβαίνουσιν τὸν ποταμὸν. ἐπέστησε δὲ καὶ πύλας τῇ διώρυγι χαλκᾶς ἐφ' ἑκάτερον μέρος, αἱ διέμειναν μέχρι τῆς Περσῶν βασιλείας. (4) Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν μέσῃ τῇ πόλει κατεσκεύασεν ἱερὸν Διός, ὃν καλοῦσιν οἱ Βαβυλώνιοι, καθάπερ εἰρήκαμεν, Βῆλον. περὶ τούτου δὲ τῶν συγγραφέων διαφωνούντων, καὶ τοῦ κατασκευάσματος διὰ τὸν χρόνον καταπεπτωκότος, οὐκ ἔστιν ἀποφίνασθαι ἀκριβές. ὁμολογεῖται δ' ὑψηλὸν γεγενῆσθαι καθ' ὑπερβολήν, καὶ τοὺς Χαλδαίους ἐν αὐτῷ τὰς τῶν ἄστρον πεποιῆσθαι παρατηρήσεις, ἀκριβῶς θεωρουμένων τῶν τ' ἀνατολῶν καὶ δύσεων διὰ τὸ τοῦ κατασκευάσματος ὕψος. (5) τῆς δ' ὅλης οἰκοδομίας ἐξ ἀσφάλτου καὶ πλίνθου πεφιλοτεχνημένης πολυτελῶς, ἐπ' ἄκρας τῆς ἀναβάσεως τρία κατεσκεύασεν ἀγάλματα χρυσᾶ σφυρήλατα, Διός, Ἥρας, Ῥέας. τούτων δὲ τὸ μὲν τοῦ Διὸς ἑστηκεὸς ἦν καὶ διαβεβηκός, ὑπάρχον δὲ ποδῶν τετταράκοντα τὸ μῆκος σταθμὸν εἶχε χιλίων ταλάντων Βαβυλωνίων· τὸ δὲ τῆς Ῥέας ἐπὶ δίφρου καθήμενον χρυσοῦ τὸν ἴσον σταθμὸν εἶχε τῷ προειρημένῳ· ἐπὶ δὲ τῶν γονάτων αὐτῆς εἰστήκεσαν λέοντες δύο, καὶ πλησίον ὄφεις ὑπερμεγέθεις ἀργυροῖ, τριάκοντα ταλάντων ἕκαστος ἔχων τὸ βάρος. (6) τὸ δὲ τῆς Ἥρας ἑστηκεὸς ἦν ἄγαλμα, σταθμὸν ἔχων ταλάντων ὀκτακοσίων, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ κατεῖχε τῆς κεφαλῆς ὄφιν, τῇ δ' ἀριστερᾷ σκῆπτρον λιθοκόλλητον. (7) τούτοις δὲ πᾶσι κοινὴ παρέκειτο τράπεζα χρυσῇ σφυρήλατος, τὸ μὲν μῆκος ποδῶν τετταράκοντα, τὸ δ' εὖρος πεντεκαίδεκα, σταθμὸν ἔχουσα ταλάντων πεντακοσίων. ἐπὶ δὲ ταύτης ἐπέκειντο δύο καρχήσια, σταθμὸν ἔχοντα τριάκοντα ταλάντων. (8) ἦσαν δὲ καὶ θυμιατήρια τὸν μὲν ἀριθμὸν ἴσα, τὸν δὲ σταθμὸν ἑκάτερον ταλάντων τριακοσίων· ὑπῆρχον δὲ καὶ κρατῆρες χρυσοῖ τρεῖς, ὧν ὁ μὲν τοῦ Διὸς εἴλκε τάλαντα Βαβυλώνια χίλια καὶ διακόσια, τῶν δ' ἄλλων ἑκάτερος ἑξακόσια. (9) ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς ὕστερον ἐσύλησαν· τῶν δὲ βασιλείων καὶ τῶν ἄλλων κατασκευασμάτων ὁ χρόνος τὰ μὲν ὀλοσχερῶς ἠφάνισε, τὰ δ' ἔλυμήνατο· καὶ γὰρ αὐτῆς τῆς Βαβυλῶνος νῦν βραχὺ τι μέρος οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖστον ἐντὸς τείχους γεωργεῖται.

10. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ὁ κρεμαστὸς καλούμενος κήπος παρὰ τὴν ἀκρόπολιν, οὗ Σεμιράμιδος, ἀλλὰ τινος ὕστερον Σύρου βασιλέως κατασκευάσαντος χάριν γυναικὸς παλλακῆς· ταύτην γὰρ φασιν οὔσαν τὸ γένος Περσίδα καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι λειμῶνας ἐπιζητοῦσαν ἀξιῶσαι τὸν βασιλέα μιμήσασθαι διὰ τῆς τοῦ φυτουργείου φιλοτεχνίας τὴν τῆς Περσίδος χώρας ιδιότητα. (2) ἔστι δ' ὁ παράδεισος τὴν μὲν πλευρὰν ἐκάστην παρεκτείνων εἰς τέτταρα πλέθρα, τὴν δὲ πρόσβασιν ὀρεινὴν καὶ τὰς οἰκοδομίας ἄλλας ἐξ ἄλλων ἔχων, ὥστε τὴν πρόσοψιν εἶναι θεατροειδῆ. (3) ὑπὸ δὲ ταῖς κατεσκευασμέναις ἀναβάσεσιν ὠκοδόμηντο σύριγγες, ἅπαν μὲν ὑποδεχόμεναι

wewnątrz pokryła liczącą cztery łokcie⁶⁴ warstwą roztopionego asfaltu. Ściany przejścia były grube na dwadzieścia cegieł, jego wysokość do miejsca, skąd sklepienie zaczynało zwężać się ku górze wynosiła dwanaście stóp⁶⁵, a szerokość piętnaście⁶⁶. (3) W siedem dni wybudowała to przejście, a potem wpuściła rzekę w stare koryto; ponieważ płynęła ona ponad przejściem, Semiramida mogła przechodzić z jednego pałacu do drugiego, nie przeprawiając się przez rzekę. Po obu stronach przejścia ustawiła wykonane z brązu bramy, które przetrwały aż do czasów perskiego panowania.

(4) Później, w środku miasta wybudowała świątynię Zeusa⁶⁷, którego, jak już powiedziałem, Babilończycy nazywają Belosem⁶⁸. Nie można jednak dokładnie opisać tej budowli, gdyż relacje historyków na jej temat różnią się, a ona sama popadła w ruinę. Zgadza się, że była ponad miarę wysoka i że Chaldejczycy⁶⁹ na niej prowadzili obserwacje gwiazd; a ponieważ budowla była wysoka, dokładnie mogli śledzić ich wschody i zachody. (5) Cała budowla ze znanstwem była wykonana z asfaltu i cegły, a na jej szczycie Semiramida ustawiła trzy wykute w złocie posągi Zeusa, Hery i Rei. Posąg Zeusa, przedstawiony w pozycji stojącej i w wyroku, wysoki był na czterdzieści stóp⁷⁰ i ważył jeden tysiąc talentów babilońskich⁷¹; tyle samo ważył siedzący na złotym tronie posąg Rei; przy jej kolanach stały dwa lwy, a obok nich były ogromne srebrne węże, z których każdy ważył trzydzieści talentów⁷². (6) Stojący posąg Hery ważył osiemset talentów⁷³; prawą ręką trzymała ona za głowę węża, a w lewej miała wysadzone drogimi kamieniami berło. (7) Przed nimi stał przeznaczony dla całej trójki stół wykonany z kutego złota; jego długość wynosiła czterdzieści stóp⁷⁴, szerokość piętnaście stóp⁷⁵, a waga – pięćset talentów⁷⁶. Na nim stały dwa ważące trzydzieści talentów puchary⁷⁷.

(8) Stały tam również dwie kadzielnice, z których każda ważyła trzysta talentów⁷⁸ oraz trzy złote kratery; ten, który należał do Zeusa, ważył tysiąc dwieście talentów⁷⁹, pozostałe dwa po sześćset⁸⁰. (9) Wszystko to zrabowali później perscy królowie. Niektóre pałace i budowle czas zupełnie stały z powierzchni ziemi, inne popadły w ruinę. Obecnie niewielka część Babilonu jest zamieszkała, a większość obszaru wewnątrz murów jest uprawiana.

10. Obok akropolu był tak zwany wiszący ogród⁸¹; nie wybudowała go Semiramida⁸², ale znacznie później pewien syryjski król⁸³, aby uprzyjemnić życie swojej konkubinie. Pochodziła ona, jak powiadają, z Persydy⁸⁴ i ponieważ tęskniła za górskimi łąkami, poprosiła króla, aby zbudował ogród przypominający krajobraz Persji. (2) Każdy bok ogrodu ma cztery pletwy⁸⁵; wiedzie do niego stroma droga, a ponieważ każda kondygnacja wyrasta ze znajdującej się poniżej, cała budowla przypomina teatr. (3) Pod tarasami wybudowano sklepione galerie, które podtrzymywały cały ciężar ogrodu. Od wejścia wznoszą się

τὸ τοῦ φυτουργείου βάρος, ἀλλήλων δ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον αἰετὶ μικρὸν ὑπερέχουσαι κατὰ τὴν πρόσβασιν· ἢ δ' ἀνωτάτω σῦριγξ οὔσα πεντήκοντα πηχῶν τὸ ὕψος εἶχεν ἐπ' αὐτῇ τοῦ παραδείσου τὴν ἀνωτάτην ἐπιφάνειαν συνεξισουμένην τῷ περιβόλῳ τῶν ἐπάλλεων. (4) ἔπειθ' οἱ μὲν τοῖχοι πολυτελῶς κατεσκευασμένοι τὸ πάχος εἶχον ποδῶν εἴκοσι δύο, τῶν δὲ διεξόδων ἐκάστη τὸ πλάτος δέκα. τὰς δ' ὀροφὰς κατεστέγαζον λίθιναι δοκοί, τὸ μὲν μῆκος σὺν ταῖς ἐπιβολαῖς ἔχουσαι ποδῶν ἑκαίδεκα, τὸ δὲ πλάτος τεττάρων. (5) τὸ δ' ἐπὶ ταῖς δοκοῖς ὀρόφωμα πρῶτον μὲν εἶχεν ὑπεστρωμένον κάλαμον μετὰ πολλῆς ἀσφάλτου, μετὰ δὲ ταῦτα πλίνθον ὁπτήν διπλὴν ἐν γύψῳ δεδεμένην, τρίτην δ' ἐπιβολὴν ἐδέχετο μολιβᾶς στέγας πρὸς τὸ μὴ δικνεῖσθαι κατὰ βάθος τὴν ἐκ τοῦ χώματος νοτίδα. ἐπὶ δὲ τούτοις ἐσεσώρευτο γῆς ἱκανὸν βάθος, ἄρκουν ταῖς τῶν μεγίστων δένδρων ρίζαις· τὸ δ' ἔδαφος ἐξωμαλισμένον πλήρες ἦν παντοδαπῶν δένδρων τῶν δυναμένων κατὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἄλλην χάριν τοὺς θεωμένους ψυχαγωγῆσαι. (6) αἱ δὲ σύριγγες τὰ φῶτα δεχόμεναι ταῖς δι' ἀλλήλων ὑπεροχαῖς πολλὰς καὶ παντοδαπὰς εἶχον διαίτας βασιλικὰς· μία δ' ἦν ἐκ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας διατομὰς ἔχουσα καὶ πρὸς τὰς ἐπαντλήσεις τῶν ὑδάτων ὄργανα, δι' ὧν ἀνεσπᾶτο πλήθος ὕδατος ἐκ τοῦ ποταμοῦ, μηδενὸς τῶν ἔξωθεν τὸ γινόμενον συνιδεῖν δυναμένου. οὗτος μὲν οὖν ὁ παράδεισος, ὡς προεῖπον, ὕστερον κατεσκευάσθη.

11. Ἡ δὲ Σεμίραμις ἔκτισε καὶ ἄλλας πόλεις παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν τε Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, ἐν αἷς ἐμπόρια κατεσκεύασε τοῖς φορτία διακομίζουσιν ἐκ τῆς Μηδίας καὶ Παραϊτακηνῆς καὶ πάσης τῆς συνέγγυς χώρας. μετὰ γὰρ τὸν Νεῖλον καὶ Γάγγην ὄντες ἐπισημότατοι σχεδὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ποταμῶν Εὐφράτης καὶ Τίγρις τὰς μὲν πηγὰς ἔχουσιν ἐκ τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν, διεστήκασιν δ' ἀπ' ἀλλήλων σταδίους δισχιλίους καὶ πεντακοσίους· (2) ἐνεχθέντες δὲ διὰ Μηδίας καὶ Παραϊτακηνῆς ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἣν ἀπολαμβάνοντες εἰς μέσον αἵτιοι κατέστησαν τῇ χώρᾳ ταύτης τῆς προσηγορίας· μετὰ δὲ ταῦτα τὴν Βαβυλωνίαν διελθόντες εἰς τὴν Ἐρυθρὰν ἐξερεύγονται θάλατταν. (3) μεγάλοι δ' ὄντες καὶ συχνὴν χώραν διαπορευόμενοι πολλὰς ἀφορμὰς παρέχονται τοῖς ἐμπορικῇ χρωμένοις ἐργασίᾳ· διὸ καὶ συμβαίνει τοὺς παραποταμίους τόπους πλήρεις ὑπάρχειν ἐμπορίων εὐδαιμόνων καὶ μεγάλα συμβαλλομένων πρὸς τὴν τῆς Βαβυλωνίας ἐπιφάνειαν.

(4) Ἡ δὲ Σεμίραμις ἐκ τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν λίθον ἔτεμε τὸ μὲν μῆκος ποδῶν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα, (5) τὸ δὲ πλάτος καὶ πάχος εἴκοσι καὶ πέντε· τοῦτον δὲ πολλοῖς πλήθεσι ζευγῶν ὀρεϊκῶν τε καὶ βοεικῶν καταγαγούσα πρὸς τὸν ποταμὸν ἐπεβίβασεν ἐπὶ τὴν σχεδίαν· ἐπὶ ταύτης δὲ παρακομίσασα κατὰ τοῦ ῥεύματος μέχρι τῆς Βαβυλωνίας ἔστησεν αὐτὸν παρὰ τὴν ἐπισημοτάτην ὁδόν, παράδοξον θέαμα τοῖς παριοῦσιν· ὃν τινες ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ σχήματος ὀβελίσκον, ὃν ἐν τοῖς ἐπτά τοῖς κατονομαζομένοις ἔργοις καταριθμοῦσι.

12. Πολλῶν δὲ καὶ παραδόξων ὄντων θαυμάτων κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν οὐχ ἥκιστα θαυμάζεται καὶ τὸ πλήθος τῆς ἐν αὐτῇ γεννωμένης ἀσφάλτου· τοσοῦτον γάρ ἐστιν

one stopniowo ku górze, najwyższa galeria wysoka jest na pięćdziesiąt stóp⁸⁶; podtrzymuje ona najwyższy taras parku, który jest na poziomie blanków na murach. (4) Zbudowane wielkim nakładem kosztów mury były szerokie na dwadzieścia dwie stopy⁸⁷, każde przejście szerokie było na dziesięć stóp⁸⁸. Stropy przykrywały kamienne belki częściowo spoczywające na murach, długie na szesnaście stóp⁸⁹, a szerokie na cztery. (5) Pierwszą warstwę leżącego na tych belkach stropu była rozesłana trzcina pokryta wielką ilością asfaltu; na niej znajdowała się podwójna warstwa cegieł spojonych cementem. Trzecia warstwa była sporządzona z ołowiu, by wilgoć z ziemi nie przeciekała w głąb budowli. Na te warstwy nasypało warstwę ziemi o takiej miąższości, by wystarczyła dla korzeni olbrzymich drzew. Na wyrównanej powierzchni rosło mnóstwo rozmaitych drzew. Widok olbrzymich i pięknych drzew oczarowywał patrzących na nie ludzi. (6) W galeriach było jasno, gdyż wznosiły się one jedna na drugiej; znajdowało się w nich wiele różnych, należących do króla pomieszczeń. W jednej galerii były rury schodzące z najwyższego tarasu i maszyny służące do czerpania ogromnych ilości wody z rzeki. Ktoś, kto znajdował się na zewnątrz, nie mógł widzieć, jak to funkcjonuje. Ogród jednak, jak już powiedziałem, zbudowano później.

11. Nad Eufratem i Tygrysem Semiramida wzniosła też inne miasta, założyła w nich targowiska dla kupców przywożących towary z Medii, Parajtakene⁹⁰ i z innych ościennych krain. Tygrys i Eufrat to najbardziej po Nilu i Gangesie znane rzeki w Azji; mają źródła w górach Armenii i są oddalone są od siebie o dwa tysiące pięćset stadiów⁹¹. (2) Płyną przez Medię i Parajtakene, potem wpływają do Mezopotamii. To one spowodowały, że krainę, która znajduje się pomiędzy nimi, tak właśnie nazwano. Potem przepływają przez Babilonię i wpadają do Morza Czerwonego⁹². (3) Są wielkimi rzekami, płyną przez olbrzymią połąć lądu i dlatego korzystają z nich ludzie trudniący się handlem. Stąd nad rzekami jest wiele bogatych targowisk, co spowodowało, że Babilonia stała się krainą znaną i sławną. (4) W górach Armenii Semiramida wyciosała kamienny blok o długości stu trzydziestu stóp oraz o szerokości i grubości dwudziestu pięciu. (5) Wykorzystując wiele sprzężonych mułów, ściągnęła go do rzeki i załadowała na tratwę, na której dotransportowała go do Babilonu i ustawiła przy reprezentacyjnej ulicy miasta. Ludzie, którzy go mijali, patrzyli nań w zdumieniu. Niektórzy nazywają go obeliskiem, ponieważ taki właśnie ma kształt, i zaliczają go do siedmiu cudów świata.

12. Mimo że w Babilonii można zobaczyć wiele dziwnych rzeczy, to w zdumienie wprawia ilość znajdującego się na jej terenie asfaltu. Jest go tak wiele, że wy-

ὥστε μὴ μόνον ταῖς τοσαύταις καὶ τηλικαύταις οἰκοδομίαις διαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ συλλεγόμενον τὸν λαὸν ἐπὶ τὸν τόπον ἀφειδῶς ἀρύεσθαι καὶ ξηραίνοντα κάειν ἀντὶ ξύλων. (2) ἀναριθμήτων δὲ τὸ πλῆθος ἀνθρώπων ἀρυόμενων καθάπερ ἕκ τινος πηγῆς μεγάλης ἀκέραιον διαμένει τὸ πλήρωμα. ἔστι δὲ καὶ πλησίον τῆς πηγῆς ταύτης ἀνάδοσις τῷ μὲν μεγέθει βραχεῖα, δυνάμιν δὲ θαυμάσιον ἔχουσα. προβάλλει γὰρ ἀτμὸν θειώδη καὶ βαρύν, ᾧ τὸ προσελθὸν ζῶον ἅπαν ἀποθνήσκει, περιπίπτον ὀξεῖα καὶ παραδόξῳ τελευτῇ· πνεύματος γὰρ κατοχῇ χρόνον ὑπομείναν διαφθείρεται, καθάπερ κωλυομένης τῆς τοῦ πνεύματος ἐκφορᾶς ὑπὸ τῆς προσπεσούσης ταῖς ἀναπνοαῖς δυνάμεως· εὐθὺς δὲ διοιδεῖ καὶ πίμπραται τὸ σῶμα, μάλιστα τοὺς περὶ τὸν πνεύμονα τόπους. (3) ἔστι δὲ καὶ πέραν τοῦ ποταμοῦ λίμνη στερεὸν ἔχουσα τὸν περὶ αὐτὴν τύπον, εἰς ἣν ὅταν τις ἐμβῇ τῶν ἀπείρων, ὀλίγον μὲν νήχεται χρόνον, προῖων δ' εἰς τὸ μέσον καθάπερ ὑπὸ τινος βίας κατασπᾶται· ἐαυτῷ δὲ βοηθῶν καὶ πάλιν ἀναστρέφει προαιρούμενος ἀντέχεται μὲν τῆς ἐκβάσεως, ἀντισπώμενῳ δ' ὑπὸ τινος ἔοικε· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπονεκροῦται τοὺς πόδας, εἴτα τὰ σκέλη μέχρι τῆς ὀσφύος, τὸ δὲ τελευταῖον ὅλον τὸ σῶμα νάρκη κρατηθεὶς φέρεται πρὸς βυθόν, καὶ μετ' ὀλίγον τετελευτηκὼς ἀναβάλλεται.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ θαυμαζομένων ἀρκείτω τὰ ρηθέντα.

13. Ἡ δὲ Σεμίραμις ἐπειδὴ τοῖς ἔργοις ἀπέθηκε πέρας, ἀνέξευξεν ἐπὶ Μηδίας μετὰ πολλῆς δυνάμεως· καταντήσασα δὲ πρὸς ὅρος τὸ καλούμενον Βαγίστανον πλησίον αὐτοῦ κατεστρατοπέδευσε, καὶ κατεσκεύασε παράδεισον, ὃς τὴν μὲν περίμετρον ἦν δώδεκα σταδίων, ἐν πεδίῳ δὲ κείμενος εἶχε πηγὴν μεγάλην, ἐξ ἧς ἀρδεύεσθαι συνέβαινε τὸ φυτουργεῖον. (2) τὸ δὲ Βαγίστανον ὅρος ἐστὶ μὲν ἱερὸν Διός, ἐκ δὲ τοῦ παρὰ τὸν παράδεισον μέρους ἀποτομάδας ἔχει πέτρας εἰς ὕψος ἀνατεινούσας ἐπτακαίδεκα σταδίους. οὗ τὸ κατώτατον μέρος καταξύσασα τὴν ἰδίαν ἐνεχάραξεν εἰκόνα, δορυφόρους αὐτῇ παραστήσασα ἑκατόν. ἐπέγραψε δὲ καὶ Συρίοις γράμμασιν εἰς τὴν πέτραν ὅτι Σεμίραμις τοῖς σάγμασι τοῖς τῶν ἀκολουθούντων ὑποζυγίων ἀπὸ τοῦ πεδίου χώσασα τὸν προειρημένον κρημνὸν διὰ τούτων εἰς τὴν ἀκρόρειαν προσανέβη.

(3) Ἐντεῦθεν δ' ἀναξεύξασα καὶ παραγενομένη πρὸς Χαύονα πόλιν τῆς Μηδίας κατενόησεν ἐν τινι μετεώρῳ πεδίῳ πέτραν τῷ τε ὕψει καὶ τῷ μεγέθει καταπληκτικὴν. ἐνταῦθ' οὖν ἕτερον παράδεισον ὑπερμεγέθη κατεσκεύασεν, ἐν μέσῳ τὴν πέτραν ἀπολαβοῦσα, καθ' ἣν οἰκοδομήματα πολυτελῆ πρὸς τρυφὴν ἐποίησεν, ἐξ ὧν τὰ τε κατὰ τὸν παράδεισον ἀπεθεώρει φυτουργεῖα καὶ πᾶσαν τὴν στρατιὰν παρεμβεληκυῖαν ἐν τῷ πεδίῳ. (4) ἐν τούτῳ δὲ τῷ τόπῳ συχρὸν ἐνδιατρίψασα χρόνον καὶ πάντων τῶν εἰς τρυφὴν ἀνηκόντων ἀπολαύσασα, γῆμαι μὲν νομίμως οὐκ ἠθέλησεν, εὐλαβουμένη μήποτε στερηθῇ τῆς ἀρχῆς, ἐπιλεγομένη δὲ τῶν στρατιωτῶν τοὺς εὐπρεπεῖα διαφέροντας τούτοις ἐμίσγετο, καὶ πάντας τοὺς αὐτῇ πλησιάσαντας ἠφάνιζε.

(5) Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπ' Ἐκβατάνων τὴν πορείαν ποιησαμένη παρεγένετο πρὸς ὅρος τὸ Ζαρκαῖον καλούμενον· τοῦτο δ' ἐπὶ πολλοὺς παρῆκον σταδίους καὶ πλήρες ὄν κρημνῶν καὶ φαράγγων μακρὰν εἶχε τὴν περίοδον. ἐφιλοτιμεῖτο οὖν

starczyło nie tylko na wybudowanie wielu ogromnych budowli, ale też i na to, aby zwykli ludzie, którzy od dawna zbierali się w pewnym miejscu, mogli go ciągle wybierać, gdyż po wyschnięciu, używali go jako opału zamiast drewna. (2) I chociaż niezliczone rzesze ludzi czerpią go stąd niczym z olbrzymiego źródła, zasoby pozostają nienaruszone. W pobliżu jest miejsce, w którym tryska w górę jakaś substancja. Strumień nie jest wysoki, za to jest zdumiewająco silny. Tryska w górę ciężkim, siarkowym oparem; każda istota, która się do niego zbliży, ginie, a spotyka ją śmierć gwałtowna i straszna; nie może bowiem oddychać i umiera, gdyż proces oddychania powstrzymuje jakaś siła, która blokuje wydech, a ciało nabrzmiewa i wygląda jakby się paliło, zwłaszcza w okolicy płuc. (3) Po drugiej stronie rzeki jest jezioro, przy jego brzegu można jeszcze stanąć. Jeśli ktoś, kto nie zna zagrożenia, doń wejdzie, najpierw przez chwilę pływa; gdy jednak dopłynie do środka, jakaś siła wciąga go pod wodę. Chcąc się ratować, zawraca ku brzegowi, i chociaż walczy, by się uwolnić, wyraźnie widać, jak coś go wciąga; najpierw drętwieją mu stopy, później nogi aż po biodra, a w końcu drętwieje całe ciało i spada na dno, a po chwili umiera. Wystarczy opowieści o cudach Babilonii.

13. Semiramida, gdy zakończyła swoją działalność budowlaną, z wielkim wojskiem wyruszyła przeciw Medii. Doszła do góry, która nazywa się Bagistanon⁹³ i w jej pobliżu założyła park o obwodzie dwunastu stadiów. Leżał on na równinie, na jego terenie było duże źródło, dzięki któremu można go było nawodnić. (2) Góra Bagistanon poświęcona jest Zeusowi. Zbocze od strony parku aż do wysokości siedemnastu stadiów jest skaliste i strome; jego niższe partie wygładzono i wyryto na nich wizerunek Semiramidy w otoczeniu tysiąca włóczników. Na skale wykuto literami syryjskimi⁹⁴ napis głoszący, że Semiramida, używając juków przytroczonych do towarzyszących jej armii zwierząt pociągowych, wybudowała ciągnący się z równiny nasyp i po nim wspięła się na szczyt. (3) Potem opuściła to miejsce i przybyła do miasta Chaunon⁹⁵ w Medii; tam na pewnym płaskowyzu spostrzegła zdumiewająco wysoki i ogromny głaz. Założyła tam drugi park, pozostawiając głaz w jego centrum, na nim wzniosła bogate zabudowania, w których uprawiała rozpustę, stąd też patrzyła na ludzi pielęgnujących rośliny w parku i na całe obozujące na równinie wojsko. (4) Długo przebywała w tym miejscu i na różne sposoby uprzyjemniała sobie życie. Nie chciała zawrzeć legalnego małżeństwa, gdyż bała się, że straci władzę. Wybierała więc najprzystojniejszych żołnierzy i z nimi współżyła. Wszystkich jednak, którzy się do niej zbliżyli, zabijała. (5) Później przemaszerowała w kierunku Ekbatany⁹⁶ i doszła do gór, które nazywają się Zarkajon⁹⁷. Pasma to ciągnie się na wiele stadiów i pełne jest urwisk i wąwozów, musiałaby zatem obejść je dużym kołem. Chcąc jednak, z jednej strony, by przez wieki o niej pamiętano, a z drugiej, skrócić drogę, zniwelowała urwiska, zapadliska zasypała i wielkim kosztem wybudowała drogę, która i obec-

ἅμα μὲν μνημεῖον ἀθάνατον ἑαυτῆς ἀπολιπεῖν, ἅμα δὲ σύντομον ποιήσασθαι τὴν ὁδόν· διόπερ τοὺς τε κρημνοὺς κατακόψασα καὶ τοὺς κοίλους τόπους χώσασα σύντομον καὶ πολυτελῆ κατεσκεύασεν ὁδόν, ἣ μέχρι τοῦ νῦν Σεμράμιδος καλεῖται. (6) παραγεννηθεῖσα δ' εἰς Ἐκβάτανα, πόλιν ἐν πεδίῳ κειμένην, κατεσκεύασεν ἐν αὐτῇ πολυτελῆ βασιλεία καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν ἐποιήσατο τοῦ τόπου περιττοτέραν. ἀνύδρου γὰρ οὕσης τῆς πόλεως καὶ μηδαμοῦ συνέγγυς ὑπαρχούσης πηγῆς, ἐποίησεν αὐτὴν πᾶσαν κατάρρυτον, ἐπαγαγοῦσα πλεῖστον καὶ κάλλιστον ὕδωρ μετὰ πολλῆς κακοπαθείας τε καὶ δαπάνης. (7) τῶν γὰρ Ἐκβατάνων ὡς δώδεκα σταδίους ἀπέχον ἔστιν ὄρος ὃ καλεῖται μὲν Ὀρόντης, τῇ δὲ τραχύτητι καὶ τῷ πρὸς ὕψος ἀνατείνοντι μεγέθει διάφορον, ὡς ἂν τὴν πρόσβασιν ἔχον ὄρθιον ἕως τῆς ἀκρωρείας σταδίων εἴκοσι πέντε. ἐκ θατέρου δὲ μέρους οὕσης λίμνης μεγάλης εἰς ποταμὸν ἐκβαλλούσης, διέσκαψε τὸ προειρημένον ὄρος κατὰ τὴν ῥίζαν. (8) ἦν δ' ἡ διῶρυξ τὸ μὲν πλάτος ποδῶν πεντεκαίδεκα, τὸ δ' ὕψος τετταράκοντα· δι' ἧς ἐπαγαγοῦσα τὸν ἐκ τῆς λίμνης ποταμὸν ἐπλήρωσε τὴν πόλιν ὕδατος. ταῦτα μὲν οὖν ἐποίησεν ἐν τῇ Μηδίᾳ.

14. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπῆλθε τὴν τε Περσίδα καὶ τὴν ἄλλην χώραν ἅπασαν ἧς ἐπῆρχε κατὰ τὴν Ἀσίαν. πανταχοῦ δὲ τὰ μὲν ὄρη καὶ τὰς ἀπορρῶγας πέτρας διακόπτουσα κατεσκεύασεν ὁδοὺς πολυτελεῖς, ἐν δὲ τοῖς πεδίοις ἐποίει χώματα, ποτὲ μὲν τάφους κατασκευάζουσα τοῖς τελευτῶσι τῶν ἡγεμόνων, ποτὲ δὲ πόλεις ἐν τοῖς ἀναστήμασι κατοικίζουσα. (2) εἰώθει δὲ καὶ κατὰ τὰς στρατοπεδείας μικρὰ χώματα κατασκευάζειν, ἐφ' ὧν καθιστᾶσα τὴν ἰδίαν σκηνὴν ἅπασαν κατώπτευε τὴν παρεμβολήν· διὸ καὶ πολλὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ νῦν διαμένει τῶν ὑπ' ἐκείνης κατασκευασθέντων καὶ καλεῖται Σεμράμιδος ἔργα. (3) Μετὰ δὲ ταῦτα τὴν τε Αἴγυπτον πᾶσαν ἐπῆλθε καὶ τῆς Λιβύης τὰ πλεῖστα καταστρεψαμένη παρῆλθεν εἰς Ἀμμωνα, χρησομένη τῷ θεῷ περὶ τῆς ἰδίας τελευτῆς. λέγεται δ' αὕτῃ γενέσθαι λόγιον ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆσθαι καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν παρ' ἐνίοις τῶν ἐθνῶν ἀθανάτου τεύξεσθαι τιμῆς· ὅπερ ἔσεσθαι καθ' ὃν ἂν χρόνον ὁ υἱὸς αὐτῇ Νινύας ἐπιβουλεύσει. (4) ἀπὸ δὲ τούτων γενομένη τῆς Αἰθιοπίας ἐπῆλθε τὰ πλεῖστα καταστρεφομένη καὶ τὰ κατὰ τὴν χώραν θεωμένη παράδοξα. εἶναι γὰρ ἐν αὐτῇ φασὶ λίμνην τετράγωνον, τὴν μὲν περίμετρον ἔχουσαν ποδῶν ὡς ἑκατὸν ἐξήκοντα, τὸ δ' ὕδωρ τῇ μὲν χροῇ παραπλήσιον κινναβάρι, τὴν δ' ὁσμὴν καθ' ὑπερβολὴν ἡδεῖαν, οὐκ ἀνόμοιον οἶνῳ παλαιῷ· δύναμιν δ' ἔχειν παράδοξον· τὸν γὰρ πίνοντα φασὶν εἰς μανίαν ἐμπίπτειν καὶ πάνθ' ἃ πρότερον διέλαθεν ἀμαρτήσας ἑαυτοῦ κατηγορεῖν. τοῖς μὲν οὖν ταῦτα λέγουσιν οὐκ ἂν τις ῥαδίως συγκατάθοιτο.
15. Ταφὰς δὲ τῶν τελευτησάντων ἰδίως οἱ κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν ποιοῦνται· ταριχεύσαντες γὰρ τὰ σώματα καὶ περιχέαντες αὐτοῖς πολλὴν ὕελον ἱστάσιν ἐπὶ στήλης, ὥστε τοῖς παριοῦσι φαίνεσθαι διὰ τῆς ὕελου τὸ τοῦ τετελευτηκότος σῶμα, καθάπερ Ἡρόδοτος εἶρηκε. (2) Κτησίας δ' ὁ Κνίδιος ἀποφαινόμενος τοῦτον σχεδιάζειν, αὐτὸς φησὶ τὸ μὲν σῶμα ταριχεύεσθαι, τὴν μέντοι γε ὕελον μὴ περιχεῖσθαι γυμνοῖς τοῖς σώμασι· κατακαυθῆσεσθαι γὰρ ταῦτα καὶ λυμανθέντα τελέως τὴν ὁμοιότητα μὴ δυνήσεσθαι

nie nazywa się drogą Semiramidy⁹⁸. (6) Kiedy przybyła do Ekbatany, zbudowała tam wspaniały pałac królewski; szczerze też zatroszczyła się o tę krainę. Ponieważ w mieście nie było wody, a w jego pobliżu żadnego źródła, spowodowała, że woda do niego dotarła w obfitości. Doprowadziła do miasta mnóstwo wody bardzo dobrej jakości, ale przedsięwzięcie to pociągnęło za sobą wiele ludzkiego bólu i pochłonęło mnóstwo pieniędzy. (7) W odległości dwunastu stadiów⁹⁹ od Ekbatany znajduje się góra, która nazywa się Orontes¹⁰⁰. Jest skalista, poszarpana i bardzo wysoka; podejście w linii prostej pod szczyt liczyło dwadzieścia pięć stadiów. Po drugiej stronie leżało wielkie jezioro, z którego wypływała rzeka. (8) Semiramida więc wykopała pod górą szeroki na pięćdziesiąt i głęboki na czterdzieści stóp tunel, wpuściła w niego wypływającą z jeziora rzekę i w ten sposób dostarczyła miastu wodę. To zrobiła w Medii.

14. Potem przybyła do Persydy i do pozostałych krain Azji, nad którymi panowała. Wszędzie przekopywała góry i urwiste skały i budowała ważne drogi. Na równinach sypała kopce, które czasami były grobowcami jej zmarłych wodzów, czasami na wzniesieniach budowała miasta. (2) Gdy zakładała obóz, miała zwyczaj sypać niewielki kopiec, na którym rozbijała własny namiot i z którego obserwowała cały obóz. Wiele wzniesionych przez nią budowli pozostało w Azji aż po dziś – nazywają je budowlami Semiramidy.

(3) Potem przeszła cały Egipt i podbiła większą część Libii i doszła do wyroczni Amona¹⁰¹, by boga zapytać o to, jak umrze. Otrzymała podobno wyrocznię, że zniknie spośród ludzi i że niektóre azjatyckie ludy będą jej oddawały cześć po wsze czasy. Stanie się to wtedy, gdy jej syn, Ninos, zacznie przeciwko niej spiskować. (4) Potem opuściła te okolice, udała się do Etiopii i podbiła większą część jej terytorium. Obejrzała również osobliwości tej krainy. Jest tam, jak powiadają, kwadratowe jezioro o obwodzie około stu sześćdziesięciu stóp¹⁰², którego woda ma kolor zbliżony do koloru cynobru¹⁰³, pachnie słodko, a smakuje tak, jak stare wino. Ma też zdumiewającą moc. Podobno, gdy się ktoś jej napije, popada w szaleństwo i sam się oskarża o występki, które przedtem ukrywał. Nie można jednak wierzyć ludziom, którzy mówią takie rzeczy.

15. Mieszkańcy Etiopii tak chowają zmarłych: balsamują ciała, pokrywają je grubą warstwą szkła i ustawiają przy kamiennych filarach. Jeśli zatem ktoś wchodzi, widzi poprzez szkło ciało zmarłego. Tak powiada Herodot¹⁰⁴. (2) Natomiast Ktezasz z Knidos, oświadczając, że Herodot to wymyślił¹⁰⁵, powiada, że ciała rzeczywiście się balsamuje, jednak nagich ciał nie pokrywa się szkłem – spłonęłyby one i, zniszczone, w niczym by nie przypominały zmarłych. (3) Dlatego sporządzają

διατηρεῖν. (3) διὸ καὶ χρυσὴν εἰκόνα κατασκευάζεσθαι κοίλῃν, εἰς ἣν ἐντεθέντος τοῦ νεκροῦ περὶ τὴν εἰκόνα χεῖσθαι τὴν ὕελον· τοῦ δὲ κατασκευάσματος τεθέντος ἐπὶ τὸν τάφον διὰ τῆς ὕελου φανῆναι τὸν χρυσὸν ἀφωμοιωμένον τῷ τετελευτηκότι. (4) τοὺς μὲν οὖν πλουσίους αὐτῶν οὕτω θάπτεσθαι φησι, τοὺς δ' ἐλάττονας καταλιπόντας οὐσίας ἀργυρᾶς τυγχάνειν εἰκόνας, τοὺς δὲ πένητας κεραμίνης· τὴν δὲ ὕελον πᾶσιν ἐξαρκεῖν διὰ τὸ πλείστην γεννᾶσθαι κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τελέως παρὰ τοῖς ἐγγχωρίοις ἐπιπολάζειν. (5) περὶ δὲ τῶν νομίμων τῶν παρὰ τοῖς Αἰθίοσι καὶ τῶν ἄλλων τῶν γινομένων ἐν τῇ τούτων χώρᾳ τὰ κυριώτατα καὶ μνήμης ἄξια μικρὸν ὕστερον ἀναγράψομεν, ὅταν καὶ τὰς παλαιὰς αὐτῶν πράξεις καὶ μυθολογίας διεξίωμεν.

16. Ἡ δὲ Σεμίραμις καταστήσασα τὰ τε κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπανῆλθε μετὰ τῆς δυνάμεως εἰς Βάκτρα τῆς Ἀσίας. ἔχουσα δὲ δυνάμεις μεγάλας καὶ πολυχρόνιον εἰρήνην ἄγουσα φιλοτίμως ἔσχε πρᾶξαί τι λαμπρὸν κατὰ πόλεμον. (2) πυνθανομένη δὲ τὸ τῶν Ἰνδῶν ἔθνος μέγιστον εἶναι τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην καὶ πλείστην τε καὶ καλλίστην χώραν νέμεσθαι, διενεοῖτο στρατεύειν εἰς τὴν Ἰνδικήν, ἥς ἐβασίλευε μὲν Σταβροβάτης κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, στρατιωτῶν δ' εἶχεν ἀναρίθμητον πλῆθος· ὑπῆρχον δ' αὐτῷ καὶ ἐλέφαντες πολλοὶ καθ' ὑπερβολὴν λαμπρῶς κεκοσμημένοι τοῖς εἰς τὸν πόλεμον καταπληκτικοῖς. (3) ἡ γὰρ Ἰνδικὴ χώρα διάφορος οὖσα τῷ κάλλει καὶ πολλοῖς διειλημμένη ποταμοῖς ἀρδεύεται τε πολλαχοῦ καὶ διττοὺς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐκφέρει καρπούς· διὸ καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτηδεῖον τοσοῦτον ἔχει πλῆθος ὥστε διὰ παντὸς ἄφθονον ἀπόλαυσιν τοῖς ἐγγχωρίοις παρέχεσθαι. λέγεται δὲ μηδεποτε κατ' αὐτὴν γεγενῆσθαι σιτοδείαν ἢ φθορὰν καρπῶν διὰ τὴν εὐκρασίαν τῶν τόπων. (4) ἔχει δὲ καὶ τῶν ἐλεφάντων ἄπιστον πλῆθος, οἱ ταῖς τε ἀλκαῖς καὶ ταῖς τοῦ σώματος ῥώμαις πολὺ προέχουσι τῶν ἐν τῇ Λιβύῃ γινομένων, ὁμοίως δὲ χρυσόν, ἄργυρον, σίδηρον, χαλκόν· πρὸς δὲ τούτοις λίθων παντοίων καὶ πολυτελῶν ἔστιν ἐν αὐτῇ πλῆθος, ἔτι δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων σχεδὸν τῶν πρὸς τρυφὴν καὶ πλοῦτον διατεινόντων. Ὑπὲρ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἡ Σεμίραμις ἀκούσασα προήχθη μὴδὲν προαδικηθεῖσα τὸν πρὸς Ἰνδοὺς ἐξενεγκεῖν πόλεμον. (5) ὁρῶσα δ' αὐτὴν μεγάλαν καθ' ὑπερβολὴν προσδεομένην δυνάμεων, ἐξέπεμψεν ἀγγέλους εἰς ἀπάσας τὰς σατραπείας, διακελευσαμένη τοῖς ἐπάρχοις καταγράφειν τῶν νέων τοὺς ἀρίστους, δοῦσα τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὰ μεγέθη τῶν ἐθνῶν· προσέταξε δὲ πᾶσι κατασκευάζειν καινὰς πανοπλίας καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι λαμπρῶς παραγίνεσθαι κεκοσμημένους μετὰ τρίτον ἔτος εἰς Βάκτρα. (6) μετεπέμψατο δὲ καὶ ναυπηγούς ἐκ τε Φοινίκης καὶ Συρίας καὶ Κύπρου καὶ τῆς ἄλλης τῆς παραθαλαττίου χώρας, οἷς ἄφθονον ὕλην μεταγαγοῦσα διεκελεύσατο κατασκευάζειν ποτάμια πλοῖα διαιρετά. (7) ὁ γὰρ Ἰνδὸς ποταμός, μέγιστος ὢν τῶν περὶ τοὺς τόπους καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῆς ὀρίζων, πολλῶν προσεδεῖτο πλοίων πρὸς τε τὴν διάβασιν καὶ πρὸς τὸ τοὺς Ἰνδοὺς ἀπὸ τούτων ἀμύνασθαι· περὶ δὲ τὸν ποταμὸν οὐκ οὔσης ὕλης ἀναγκαῖον ἦν ἐκ τῆς Βακτριανῆς πεζῇ παρακομίζεσθαι τὰ πλοῖα. (8) Θεωροῦσα δ' ἡ Σεμίραμις ἑαυτὴν ἐν τῇ τῶν ἐλεφάντων χρειᾷ πολὺ λειπομένην, ἐπενοήσατο κατασκευάζειν εἰδῶλα τούτων τῶν ζώων, ἐλπίζουσα καταπλήξεσθαι

pusztą w środku złotą figurę i, kiedy w niej umieszczą zwłoki, oblewają ją płynnym szkłem; potem składają ją do grobu, a przez szkło widać wyobrażoną w złocie podobiznę zmarłego. (4) Ktezjasz powiada, że w ten sposób chowa się ludzi bogatych. Tych, których majątek jest mniejszy, umieszcza się w srebrnych figurach, a biednych – w glinianych. Szkła wystarcza dla wszystkich, gdyż jest go bardzo dużo w Etiopii i jest w powszechnym użyciu u krajowców. (5) O zwyczajach Etiopów i o innych ważnych i godnych zapamiętania wydarzeniach w ich kraju, napiszę nieco później, to jest wtedy, gdy będę mówił o ich dziejach i mitologii¹⁰⁶.

16. Semiramida uporządkowała sprawy w Etiopii i w Egipcie i wraz ze swoim wojskiem powróciła do Baktirii w Azji. Ponieważ miała ogromne wojsko i przez długi czas utrzymywała pokój, pragnęła dokonać także jakiegoś błyskotliwego wojennego czynu. (2) Dowiedziała się, że Indowie są największym ludem w ziemi zamieszkałej¹⁰⁷ i że żyją w ogromnej i pięknej krainie. Postanowiła więc wyruszyć na wyprawę do Indii. W owym czasie władał tam Stabrobates¹⁰⁸, który miał niezliczoną ilość żołnierzy. Posiadał również wiele słoni, które aż do przesady były ozdobione w taki sposób, by w bitwie mogły siać przerażenie. (3) Indie są krajem niezwykle pięknym i ponieważ przez nie przepływa wiele rzek, które nawadniają je całe, każdego roku dwa razy zbiera się plony. Jest tam mnóstwo potrzebnych do życia rzeczy i krajowcy mogą z nich korzystać bez ograniczeń. Ponieważ klimat, jak mówią, jest tam łagodny, nigdy nie było tam głodu ani też nie niszczały plony. (4) Żyje tam niewiarygodnie wiele słoni, które walecznością i siłą znacznie górują nad słoniami libijskimi. Jest tam także mnóstwo złota, srebra, żelaza i miedzi, a także rozmaitych drogocennych kamieni, a także tego wszystkiego, co łączy się ze zbytkiem i bogactwem. Kiedy Semiramida dowiedziała się o tym, wszczęła wojnę z Indami, chociaż nie doznała żadnej z ich strony zniewagi. (5) Wiedząc, że będzie potrzebowała ponad miarę liczebnej armii, do wszystkich satrapii wysłała posłańców i rozkazała ich zarządcom, by zaciągnęli najdzielniejszych młodych mężczyzn, podała też ich liczbę, która była proporcjonalna do liczebności ludu, zażądała też, by wszyscy przygotowali nowe uzbrojenie i by po trzech latach znakomicie wyekwipowani przybyli do Baktry. (6) Posłała również po budowniczych okrętów do Fenicji, Syrii, na Cypr i do innych leżących nad morzem krain; sprowadziła dla nich mnóstwo drewna i nakazała, by zbudowali dające się rozłożyć na części okręty, które mogłyby pływać po rzekach. (7) Największą rzeką na tych terenach był Indus, stanowił on także granice jej królestwa, zatem statki potrzebne były zarówno do tego, by przepłynąć się na drugi jego brzeg, jak i do tego, by można z nich walczyć z Indami. Ponieważ w okolicy rzeki nie było drewna, łodzie trzeba było sprowadzać z Baktriany lądem. (8) Semiramida, widząc, że jej armia jest znacznie słabsza, gdyż nie ma w niej słoni, postanowiła sporządzić atrapy tych zwierząt. Miała nadzieję, że Indowie

τοὺς Ἰνδοὺς διὰ τὸ νομίζειν αὐτοὺς μὴδ' εἶναι τὸ σύνολον ἐλέφαντας ἐκτὸς τῶν κατὰ τὴν Ἰνδικήν. (9) ἐπιλέξασα δὲ βοῶν μελάνων τριάκοντα μυριάδας τὰ μὲν κρέα τοῖς τεχνίταις καὶ τοῖς πρὸς τὴν τῶν κατασκευασμάτων ὑπηρεσίαν τεταγμένοις διένειμε, τὰς δὲ βύρσας συρράπτουσα καὶ χόρτου πληροῦσα κατεσκεύασεν εἰδῶλα, κατὰ πᾶν ἀπομιμουμένη τὴν τῶν ζῴων τούτων φύσιν. ἕκαστον δὲ τούτων εἶχεν ἐντὸς ἄνδρα τὸν ἐπιμελησόμενον καὶ κάμηλον, ὃν οὐ φερόμενον φαντασίαν τοῖς πόρρωθεν ὁρῶσιν ἀληθινοῦ θηρίου παρείχετο. (10) οἱ δὲ ταῦτα κατασκευάζοντες αὐτῇ τεχνίται προσεκαρτέρουν τοῖς ἔργοις ἐν τινι περιβόλῳ περιφκοδομημένῳ καὶ πύλας ἔχοντι τηρουμένας ἐπιμελῶς, ὥστε μηδένα μήτε τῶν ἔσωθεν ἐξίεναι τεχνιτῶν μήτε τῶν ἔξωθεν εἰσιέναι πρὸς αὐτούς. τοῦτο δ' ἐποίησεν, ὅπως μηδεὶς τῶν ἔξωθεν ἴδῃ τὸ γινόμενον μηδὲ διαπέσῃ φήμη πρὸς Ἰνδοὺς περὶ τούτων.

17. Ἐπεὶ δ' αἱ τε νῆες καὶ τὰ θηρία κατεσκευάσθησαν ἐν τοῖς δυσὶν ἔτεσι, τῷ τρίτῳ μετεπέμψατο τὰς πανταχόθεν δυνάμεις εἰς τὴν Βακτριανήν. τὸ δὲ πλῆθος τῆς ἀθροισθείσης στρατιᾶς ἦν, ὡς Κτησίας ὁ Κνίδιος ἀνέγραψε, πεζῶν μὲν τριακόσιοι μυριάδες, ἰππέων δὲ εἴκοσι μυριάδες, ἀρμάτων δὲ δέκα μυριάδες. (2) ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄνδρες ἐπὶ καμήλων ὀχούμενοι, μαχαίρας τετραπῆχεις ἔχοντες, τὸν ἀριθμὸν ἴσοι τοῖς ἄρμασι. ναῦς δὲ ποταμίας κατεσκεύασε διαιρετὰς δισχιλίας, αἷς παρεσκευάσατο καμήλους τὰς πεζῇ παρακομιζούσας τὰ σκάφη. ἐφόρουν δὲ καὶ τὰ τῶν ἐλεφάντων εἰδῶλα κάμηλοι, καθότι προεῖρηται· πρὸς δ' αὐτὰς τοὺς ἵππους οἱ στρατιῶται συνάγοντες συνήθεις ἐποίουν τοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἀγριότητα τῶν θηρίων. (3) τὸ παραπλήσιον δὲ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον ἔπραξε Περσεὺς ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, ὅτε πρὸς Ῥωμαίους ἔμελλε διακινδυνεύειν ἔχοντας ἐκ Λιβύης ἐλέφαντας. ἀλλ' οὐτ' ἐκεῖν ῥοπήν ἐνεγκεῖν εἰς τὸν πόλεμον συνέβη τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴν καὶ φιλοτεχνίαν οὔτε Σεμιράμιδι· περὶ ὧν ἀκριβέστερον ὁ προῖων λόγος δηλώσει. (4) Ὁ δὲ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς Σταβροβάτης πυνθανόμενος τὰ τε μεγέθη τῶν ὀνομαζομένων δυνάμεων καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευῆς, ἔσπευδεν ἐν ἅπασιν ὑπερθέσθαι τὴν Σεμίραμιν. (5) καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ καλάμου κατεσκεύασε πλοῖα ποτάμια τετρακισχίλια· ἡ γὰρ Ἰνδικὴ παρά τε τοὺς ποταμοὺς καὶ τοὺς ἐλώδεις τόπους φέρει καλάμου πλῆθος, οὗ τὸ πάχος οὐκ ἂν ῥαδίως ἄνθρωπος περιλάβοι· λέγεται δὲ καὶ τὰς ἐκ τούτων κατασκευαζόμενας ναῦς διαφόρους κατὰ τὴν χρεῖαν ὑπάρχειν, οὗσης ἀσήπτου ταύτης τῆς ὕλης. (6) ποιησάμενος δὲ καὶ τῆς τῶν ὅπλων κατασκευῆς πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ πᾶσαν ἐπελθὼν τὴν Ἰνδικὴν ἤθροισε δυνάμιν πολὺ μείζονα τῆς Σεμιράμιδι συναχθείσης. (7) ποιησάμενος δὲ καὶ τῶν ἀγρίων ἐλεφάντων θήραν καὶ πολλαπλασιάσας τοὺς προϋπάρχοντας, ἐκόσμησεν ἅπαντας τοῖς εἰς τὸν πόλεμον καταπληκτικοῖς λαμπρῶς· (8) διὸ καὶ συνέβαινε κατὰ τὴν ἔφοδον αὐτῶν διὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἐπὶ τῶν θωρακίων κατασκευὴν ἀνυπόστατον ἀνθρωπίνῃ φύσει φαίνεσθαι τὴν ἐπιφάνειαν.

przestraszą się, ponieważ uważali oni, że nigdzie poza obszarem Indii słoni nie ma. (9) Wybrała trzysta tysięcy czarnych wołów, ich mięso rozdzieliła pomiędzy rzemieślników i ludzi, którzy zostali wyznaczeni, by im pomagać; skóry natomiast zszyła i wypełniła sianem; w ten sposób sporządziła atrapy wyglądające tak, jak prawdziwe zwierzęta. We wnętrzu każdej znajdował się człowiek, który miał dbać o atrapę, i wielbłąd, który ją i jeźdźca niósł. Gdy ktoś widział ich z oddali, miał wrażenie, że ma do czynienia z prawdziwymi zwierzętami. (10) Rzemieślnicy, którzy dla niej sporządzili owe atrapy, pracowali w pewnym, otoczonym murem miejscu, którego bramy były starannie strzeżone. Żaden z nich nie mógł stamtąd wyjść, nikt też nie mógł do nich wejść. Postąpiono tak dlatego, by żaden człowiek poza ogrodzeniem nie wiedział, co się tam dzieje, ani też, by żadna pogłoska o tym nie dotarła do Indów.

17. W ciągu dwóch lat wybudowano okręty i sporządzono atrapy, w trzecim wezwwała zewsząd armie do Baktriany. Zebrane wojsko liczyło, jak napisał Ktezjasz z Knidos, trzy miliony piechoty, dwieście tysięcy jazdy i sto tysięcy rydwanów. (2) Przybyli też mężczyźni na wielbłądach; uzbrojeni byli w długie na cztery łokcie miecze¹⁰⁹. Było ich tylu, co i rydwanów. Wybudowano dwa tysiące mogących pływać po rzece okrętów, które można było rozebrać na części. Semiramida przygotowała wielbłądy, które lądem przewiozły owe statki. Wielbłądy, jak już powiedziałem, niosły też atrapy słoni; żołnierze podprawiali do nich konie i przyzwyczajali je, by nie bały się przerażających zwierząt. (3) Podobnie uczynił wiele lat później król Macedończyków, Perseusz¹¹⁰, gdy ośmielił się zaatakować Rzymian. Miał słonie libijskie. Jednak wysiłek i pomysłowość nie przeważały szali zwycięstwa ani podczas prowadzonej przez niego wojny, ani też podczas kampanii Semiramidy. Dlaczego tak się stało, wyjaśnię później. (4) Król Indów, Stabrobates, gdy dowiedział się, jak wielka jest ta armia – o czym powiedziałem wcześniej – i o nadzwyczajnych przygotowaniach do wojny, starał się we wszystkim przewyższyć Semiramidę. (5) Najpierw z trzciny zbudował cztery tysiące statków, które mogły pływać po rzece; w Indiach bowiem nad rzekami i na terenach podmokłych rośnie mnóstwo trzciny, która jest tak gruba, że człowiek z trudem może je objąć. Powiadają, że statki z niej zbudowane są niezwykle trwałe, ponieważ ta trzcina nie gnije. (6) Pieczołowicie uzbroił armię, przeszedł całe Indie i zebrał armię o wiele większą niż ta, którą zgromadziła Semiramida. (7) Urządził polowanie na dzikie słonie i w ten sposób powiększył stada słoni bojowych; wszystkie przyozdobił tak, by podczas bitwy wzbudzały przerażenie. (8) Kiedy szły do ataku, wydawało się, że ludzka ręka nie zdoła ich pokonać, bo było ich mnóstwo, a na dodatek na grzbietach miały umocowane wieże.

18. Ἐπεὶ δ' αὐτῷ πάντα τὰ πρὸς τὸν πόλεμον κατεσκευάστο, πρὸς τὴν Σεμίραμιν καθ' ὁδὸν οὗσαν ἀπέστειλεν ἀγγέλους, ἐγκαλῶν ὅτι προκατάρχεται τοῦ πολέμου μηδὲν ἀδικηθεῖσα· πολλὰ δὲ καὶ ἄρρητα κατ' αὐτῆς ὡς ἐταίρας βλασφημήσας διὰ τῶν γραμμμάτων καὶ θεοὺς ἐπιμαρτυράμενος, ἠπεῖλει καταπολεμήσας αὐτὴν σταυρῷ προσηλώσειν. (2) ἡ δὲ Σεμίραμις ἀναγνοῦσα τὴν ἐπιστολὴν καὶ καταγέλᾶσα τῶν γεγραμμένων, διὰ τῶν ἔργων ἔφησε τὸν Ἰνδὸν πειράσεσθαι τῆς περὶ αὐτὴν ἀρετῆς. ἐπεὶ δὲ προάγουσα μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν παρεγενήθη, κατέλαβε τὰ τῶν πολεμίων πλοῖα πρὸς μάχην ἔτοιμα. (3) διόπερ καὶ αὐτὴ καταρτίσασα ταχέως τὰς ναῦς καὶ πληρώσασα τῶν κρατίστων ἐπιβατῶν συνεστήσατο κατὰ τὸν ποταμὸν ναυμαχίαν, συμφιλοτιμουμένων καὶ τῶν παρεμβεβληκότων παρὰ τὸ ρεῖθρον πεζῶν. (4) ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον τοῦ κινδύνου παρατείνοντος καὶ προθύμως ἐκατέρων ἀγωνισαμένων, τὸ τελευταῖον ἡ Σεμίραμις ἐνίκησε καὶ διέφθειρε τῶν πλοίων περὶ χίλια, συνέλαβε δ' αἰχμαλώτους (5) οὐκ ὀλίγους. ἐπαρθεῖσα δὲ τῇ νίκῃ τὰς ἐν τῷ ποταμῷ νήσους καὶ πόλεις ἐξηνδραποδίσασα, καὶ συνήγαγεν αἰχμαλώτων σωμάτων ὑπὲρ τὰς δέκα μυριάδας.

Μετὰ δὲ ταῦθ' ὁ μὲν τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς ἀπήγαγε τὴν δύναμιν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, προσποιούμενος μὲν ἀναχωρεῖν διὰ φόβον, τῇ δ' ἀληθείᾳ βουλόμενος τοὺς πολεμίους προτρέψασθαι διαβῆναι τὸν ποταμόν. (6) ἡ δὲ Σεμίραμις, κατὰ νοῦν αὐτῇ τῶν πραγμάτων προχωρούντων, ἔξευξε τὸν ποταμὸν κατασκευάσασα πολυτελὴ καὶ μεγάλην γέφυραν, δι' ἧς ἅπασαν διακομίσασα τὴν δύναμιν ἐπὶ μὲν τοῦ ζεύγματος φυλακὴν κατέλιπεν ἀνδρῶν ἑξακισμυρίων, τῇ δ' ἄλλῃ στρατιᾷ προῆγεν ἐπιδιώκουσα τοὺς Ἰνδοὺς, προηγουμένων τῶν εἰδώλων, ὅπως οἱ τῶν πολεμίων κατάσκοποι τῷ βασιλεῖ ἀπαγγέλωσι τὸ πλῆθος τῶν παρ' αὐτῇ θηρίων. (7) οὐ διεψεύσθη δὲ κατὰ γὰρ τοῦτο τῆς ἐλπίδος, ἀλλὰ τῶν ἐπὶ κατασκοπὴν ἐκπεμφθέντων τοῖς Ἰνδοῖς ἀπαγγελλόντων τὸ πλῆθος τῶν παρὰ τοῖς πολεμίους ἐλεφάντων, ἅπαντες διηποροῦντο πόθεν αὐτῇ συνακολουθεῖ τοσοῦτο πλῆθος θηρίων. (8) οὐ μὴν ἔμεινέ γε τὸ ψεῦδος πλείω χρόνον κρυπτόμενον· τῶν γὰρ παρὰ τῇ Σεμιράμιδι στρατευομένων τινὲς κατελήφθησαν νυκτὸς ἐν τῇ στρατοπεδείᾳ ῥαθυμοῦντες τὰ περὶ τὰς φυλακάς· φοβηθέντες δὲ τὴν ἐπακολουθοῦσαν τιμωρίαν ἠυτομόλησαν πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ τὴν κατὰ τοὺς ἐλέφαντας πλάνην ἀπήγγειλαν. ἐφ' οἷς θαρρήσας ὁ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς καὶ τῇ δυνάμει διαγγείλας τὰ περὶ τῶν εἰδώλων, ἐπέστρεψεν ἐπὶ τοὺς Ἀσσυρίους διατάξας τὴν δύναμιν.

19. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῆς Σεμιράμιδος ἐπιτελούσης, ὡς ἤγγισαν ἀλλήλοις τὰ στρατόπεδα, Σταβροβάτης ὁ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς προαπέστειλε πολὺν πρὸ τῆς φάλαγγος τοὺς ἱππεῖς μετὰ τῶν ἁρμάτων. (2) δεξαμένης δὲ τῆς βασιλίσσης εὐρώστως τὴν ἔφοδον τῶν ἱπέων, καὶ τῶν κατεσκευασμένων ἐλεφάντων πρὸ τῆς φάλαγγος ἐν ἴσοις διαστήμασι τεταγμένων, συνέβαινε πτύρεσθαι τοὺς τῶν Ἰνδῶν ἵππους. (3) τὰ γὰρ εἰδῶλα πόρρωθεν μὲν ὁμοίαν εἶχε τὴν πρόσοψιν τοῖς ἀληθινοῖς θηρίοις, οἷς συνήθεις ὄντες οἱ τῶν Ἰνδῶν ἵπποι τεθαρρηκότως προσίππευον· τοῖς δ' ἐγγίσασιν ἢ τε ὁσμῇ προσέβαλλεν ἀσυνήθης καὶ τᾶλλα διαφορὰν ἔχοντα πάντα παμμεγέθη τοὺς ἵππους ὀλοσχερῶς συνετάραττε. διὸ καὶ τῶν Ἰνδῶν οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιπτον,

18. Kiedy już wszystko przygotował do wojny, wysłał posłańców do Semiramidy, która już była w drodze, oskarżając ją, że to ona wszczynając wojnę, mimo iż on nie uchybił jej w niczym. W liście bezwstydnie ją oczernił, nazywając ją kurtyzaną i biorąc bogów na świadków, zagroził jej, że ją ukrzyżuje, gdy ją pokona. (2) Semiramida przeczytała list, wyśmiała to, co napisał i odpowiedziała, że o jej cnocie będą świadczyć czyny. Kiedy jednak z armią dotarła do rzeki Indus, zobaczyła, że statki wroga są gotowe do bitwy. (3) Dlatego szybko przygotowała okręty, załadowała na nie najlepszych marynarzy i rozpoczęła bitwę na rzece, a ustawiona wzdłuż niej piechota współzawodniczyła z nimi w tym gorliwym wysiłku. (4) Była to długa bitwa, a i obie strony walczyły z zapalem. W końcu Semiramida zwyciężyła, zniszczyła około tysiąca okrętów, wzięła też немало jeńców. (5) Uskrzydłona zwycięstwem, podbiła leżące na rzece wyspy i miasta znajdujące się na nich i wzięła ponad sto tysięcy jeńców.

Po tych wydarzeniach król Indów zabrał znaną z rzeki swoją armię i zaczął udawać, że ucieka ze strachu przed wrogiem, a w rzeczywistości chciał, by nieprzyjaciel przeszedł przez rzekę. (6) Semiramida, sądząc, że sprawy przybrały pomyślny dla niej obrót, przerzuciła przez rzekę wielki, zbudowany wielkim nakładem sił i środków most, przez który przeprowadziła całą armię. Na straży mostu pozostawiła sześćdziesiąt tysięcy ludzi, a z pozostałym wojskiem ruszyła, ścigając Indów. Na czele jej armii znajdowały się atrapy słoni, by szpiegzy wroga donieśli królowi, że Semiramida ma mnóstwo tych zwierząt. (7) I jej nadzieja nie była płonna, bo, ci, których wysłano, by ją szpiegowali, donieśli Indom, że wrogowie mają mnóstwo słoni. Wszyscy też zastanawiali się, skąd pochodzi tak wiele idących w jej armii słoni. (8) Fortelu nie dało się jednak długo utrzymać w tajemnicy. Przypadł bowiem jakimś żołnierz Semiramidy, którzy niedbale pełnili straż w obozie. Ci, bojąc się pewnej kary, zbiegli do nieprzyjaciela i wyjawili podstęp związany ze słoniami. Ośmielony tą wiadomością król Indów poinformował armię, że nieprzyjaciel ma tylko atrapy słoni, ustawił wojsko w szyku bojowym i skierował je przeciwko Asyryjczykom.

19. Semiramida ustawiła swoje wojska. Gdy obie armie się zbliżyły¹¹¹, król Indów, Stabrobates, wysłał przed szereg kawalerię i rydwany. (2) Królowa jednak stawiała zacięty opór atakowi jeźdźców, a ponieważ sztuczne słonie były ustawione przed szyskiem w równych odstępach, zaczęły płoszyć konie Indów. (3) Z dała bowiem atrapy przypominały prawdziwe zwierzęta i konie Indów odważnie się do nich zbliżały. Kiedy jednak były blisko, poczuły nieznany zapach, zobaczyły też inne różnice i spłoszyły się. Część Indów pospadała na ziemię, część, siedząc na koniach, bezładnie wpadła w szeregi wrogów, ponieważ nie mogli wędzidlami opanować zwierząt. (4) Semiramida, która uczestniczyła w walce, mając wokół

οἱ δὲ τῶν ζῶων ἀπειθούντων τοῖς χαλινοῖς ὡς ἐτύγγανεν εἰς τοὺς πολεμίους ἐξέπιπτον μετὰ τῶν κοιμζόντων αὐτοὺς ἵππων. (4) ἡ δὲ Σεμίραμις μετὰ στρατιωτῶν ἐπιλέκτων μαχομένη καὶ τῷ προτερήματι δεξιῶς χρησαμένη τοὺς Ἰνδοὺς ἐτρέψατο. ὧν φυγόντων πρὸς τὴν φάλαγγα Σταβροβάτης ὁ βασιλεὺς οὐ καταπλαγεῖς ἐπήγαγε τὰς τῶν πεζῶν τάξεις, προηγούμενων τῶν ἐλεφάντων, αὐτὸς δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος τεταγμένος καὶ τὴν μάχην ἐπὶ τοῦ κρατίστου θηρίου ποιούμενος ἐπήγαγε καταπληκτικῶς ἐπὶ τὴν βασίλισσαν κατ' αὐτὸν τυχικῶς τεταγμένην. (5) τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν ἄλλων ἐλεφάντων ποιησάντων ἢ μετὰ τῆς Σεμιράμιδος δύναμις βραχὺν ὑπέστη χρόνον τὴν τῶν θηρίων ἔφοδον· τὰ γὰρ ζῶα διάφορα ταῖς ἀλκαῖς ὄντα καὶ ταῖς ἰδίαις ῥώμαις πεποithότα πάντα τὸν ὑφιστάμενον ῥαδίως ἀνῆρει. (6) διόπερ πολὺς καὶ παντοῖος ἐγένετο φόνος, τῶν μὲν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑποπιπτόντων, τῶν δὲ τοῖς ὁδοῦσιν ἀνασχιζομένων, ἐνίων δὲ ταῖς προβοσκίσιν ἀναρριπτομένων. συχνοῦ δὲ πλήθους νεκρῶν σωρευομένου καὶ τοῦ κινδύνου τοῖς ὁρῶσι δεινὴν ἐκπληξιν καὶ φόβον παριστάντος, οὐδεὶς ἔτι μένειν ἐπὶ τῆς τάξεως ἐτόλμα. (7) Τραπέντος οὖν τοῦ πλήθους παντὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰνδῶν ἐπ' αὐτὴν ἐβιάζετο τὴν Σεμίραμιν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπ' ἐκείνην τοξεύσας ἔτυχε τοῦ βραχίονος, ἔπειτ' ἀκοντίσας διήλασε διὰ τοῦ νότου τῆς βασιλίσσης, πλαγίας ἐνεχθείσης τῆς πληγῆς· διόπερ οὐδὲν παθοῦσα δεινὸν ἢ Σεμίραμις ταχέως ἀφίππευσε, πολὺ λειπομένου κατὰ τὸ τάχος τοῦ διώκοντος θηρίου. (8) πάντων δὲ φευγόντων ἐπὶ τὴν σχεδίαν, τοσούτου πλήθους εἰς ἓνα καὶ στενὸν βιαζομένου τόπον οἱ μὲν τῆς βασιλίσσης ὑπ' ἀλλήλων ἀπέθνησκον συμπατούμενοι καὶ φυρόμενοι παρὰ φύσιν ἀναμιῖ ἵππεῖς τε καὶ πεζοί, τῶν δὲ Ἰνδῶν ἐπικειμένων ὥσμος ἐγένετο βίαιος ἐπὶ τῆς γεφύρας διὰ τὸν φόβον, ὥστε πολλοὺς ἐξωθουμένους ἐφ' ἐκάτερα μέρη τῆς γεφύρας ἐμπίπτειν εἰς τὸν ποταμὸν. (9) ἡ δὲ Σεμίραμις, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀπὸ τῆς μάχης διασωζομένων διὰ τὸν ποταμὸν ἔτυχε τῆς ἀσφαλείας, ἀπέκοψε τοὺς συνέχοντας δεσμοὺς τὴν γέφυραν· ὧν λυθέντων ἢ μὲν σχεδία κατὰ πολλὰ διαιρεθεῖσα μέρη καὶ συχνοὺς ἐφ' ἑαυτῆς ἔχουσα τῶν διωκόντων Ἰνδῶν ὑπὸ τῆς τοῦ ρεύματος σφοδρότητος ὡς ἔτυχε κατηνέχθη, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰνδῶν διέφθειρε, τῇ δὲ Σεμιράμιδι πολλὴν ἀσφάλειαν παρεσκεύασε, κωλύσασα τὴν τῶν πολεμίων ἐπ' αὐτὴν διάβασιν. (10) μετὰ δὲ ταῦθ' ὁ μὲν τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς, διοσημιῶν αὐτῷ γενομένων καὶ τῶν μάντεων ἀποφαινομένων σημαίνεσθαι τὸν ποταμὸν μὴ διαβαίνειν, ἡσυχίαν ἔσχεν, ἢ δὲ Σεμίραμις ἀλλαγὴν ποιησαμένη τῶν αἰχμαλώτων ἐπανῆλθεν εἰς Βάκτρα, δύο μέρη τῆς δυνάμεως ἀποβεβληκυῖα.

20. Μετὰ δὲ τινα χρόνον ὑπὸ Νινύου τοῦ υἱοῦ δι' εὐνούχου τινὸς ἐπιβουλευθεῖσα, καὶ τὸ παρ' Ἀμμωνος λόγιον ἀνανεωσαμένη, τὸν ἐπιβουλεύσαντα κακὸν οὐδὲν εἰργάσατο, τοῦναντίον δὲ τὴν βασιλείαν αὐτῷ παραδοῦσα καὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἀκούειν ἐκείνου προστάξασα, ταχέως ἠφάνισεν ἑαυτήν, ὡς εἰς θεοὺς κατὰ τὸν χρησμὸν μεταστησομένη. (2) ἔνιοι δὲ μυθολογοῦντές φασιν αὐτὴν γενέσθαι περιστερὰν, καὶ πολλῶν ὀρνέων εἰς τὴν οἰκίαν καταπετασθέντων μετ' ἐκείνων ἐκπετασθῆναι· διὸ καὶ τοὺς Ἀσσυρίους τὴν περιστερὰν τιμᾶν ὡς θεόν, ἀπαθανατίζοντας τὴν Σεμίραμιν. αὕτη μὲν οὖν βασιλεύσασα τῆς Ἀσίας ἀπάσης πλὴν Ἰνδῶν ἐτελεύτησε

siebie wybranych żołnierzy, sprytnie wykorzystała przewagę i zmusiła Indów do odwrotu. I chociaż uciekali oni w kierunku pozycji zajętych przez ustawione w szyku wojsko, król Stabrobates, którego ten odwrót nie przeraził, poprowadził do boju szeregi piechoty, a przed nimi szły słonie. Sam zajął pozycję na prawym skrzydle i – walcząc na najsilniejszym zwierzęciu – z impetem ruszył na królową, która tak się zdarzyło, że znalazła się na wprost niego. (5) Gdy wszystkie pozostałe słonie gwałtownie ruszyły do przodu, armia Semiramidy chwilę tylko wytrzymała ich atak. Zwierzęta te bowiem są bardzo odważne i silne i łatwo niszczą wszystko, co stanie im na drodze. (6) I rozpoczęła się rzeź – jedni ginęli pod nogami słoni, innych rozrywały one kłami albo wyrzucały trąbami w powietrze. Nikt już nie miał odwagi pozostawać w szyku, gdyż wszędzie były ogromne zwały trupów, a zagrożenie sprawiało, że ludzi, którzy na to patrzyli, ogarnęło przerażenie i strach.

(7) Gdy większość wojska rzuciła się do ucieczki, król Indów gwałtownie zaatakował samą Semiramidę. Najpierw strzelił do niej z łuku i trafił w ramię, potem oszczepem ranił ją w plecy, zadając jej biegnące ukosem cięcie; nie była jednak poważnie ranna i szybko odjechała na koniu, a ścigający ją słon pozostał daleko w tyle. (8) Wszyscy uciekali do mostu i tak wielu ludzi chciało gwałtem dostać się w jedno wąskie gardło, że ludzie królowej – wymieszana bezładnie i nienaturalnie jazda i piechota – zginęli, tratując się nawzajem. Kiedy Indowie zaczęli nacierać, zatrwożeni ludzie tak bardzo się na moście stłoczyli, że z obu jego brzegów zepchnięto do rzeki wielu ludzi. (9) Gdy większość żołnierzy, którzy cało uszli z bitwy, bezpiecznie znalazła się na drugim brzegu rzeki, Semiramida przecięła umocowania, które łączyły most. Gdy zostały zniszczone, most rozpadł się na wiele części, które porwał gwałtowny prąd rzeki, zabierając znajdujących się na nim Indów, którzy ścigali Asyryjczyków. Zniszczenie mostu zapewniło bezpieczeństwo Semiramidzie i uniemożliwiło wrogom przekroczenie rzeki i atak na wojsko królowej. (10) Po tych wydarzeniach król Indów zaprzestał działań wojennych, gdyż znaki na niebie i wyrocznie radziły mu, by nie przekraczał rzeki, a Semiramida wymieniła jeńców i straciwszy dwie trzecie swojej armii, powróciła do Baktry.

20. Po pewnym czasie jej syn, Ninus¹¹², uknuł, wykorzystując pewnego eunucha, spisek przeciwko niej. Wtedy przypomniła sobie wyrocznię otrzymaną od Amona. Nie ukarała spiskowca, wręcz przeciwnie, przekazała mu władzę, nakazała, by namiestnicy byli mu posłuszni i szybko znikła, jakby, zgodnie z przepowiednią, przeniosła się do bogów. (2) Niektórzy, tworząc mit, opowiadają, że przemieniła się w gołębia, że wiele tych ptaków przyfrunęło do jej domostwa i że z nimi odfrunęła. Dlatego Asyryjczycy czczą gołębie jako bóstwa, czyniąc w ten sposób Semiramidę istotą nieśmiertelną. Panowała nad całą, z wyjątkiem Indii, Azją,

τὸν προειρημένον τρόπον, βιώσασα μὲν ἔτη ἐξήκοντα δύο, βασιλεύσασα δὲ δύο πρὸς τοῖς τετταράκοντα.

(3) Κτησίας μὲν οὖν ὁ Κνίδιος περὶ Σεμράμιδος τοιαυτῇ ἱστορήκεν· Ἀθήναιος δὲ καὶ τινες τῶν ἄλλων συγγραφέων φασὶν αὐτὴν ἐταίραν γεγονέναι εὐπρεπῇ, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἔρωτικῶς ἔχειν αὐτῆς τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. (4) τὸ μὲν οὖν πρῶτον μετρίας αὐτὴν ἀποδοχῆς τυγχάνειν ἐν τοῖς βασιλείοις, μετὰ δὲ ταῦτα γνησίαν ἀναγορευθεῖσαν γυναῖκα πείσαι τὸν βασιλέα πένθ' ἡμέρας αὐτῇ παραχωρῆσαι τῆς βασιλείας. (5) αὐτὴν δὲ Σεμίραμιν ἀναλαβοῦσαν τό τε σκῆπτρον καὶ τὴν βασιλείον στολὴν κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἡμέραν εὐωχίαν ποιῆσαι καὶ μεγαλοπρεπῇ δαίπνα, ἐν οἷς τοὺς τῶν δυνάμεων ἡγεμόνας καὶ πάντας τοὺς ἐπιφανεστάτους πείσαι συμπράττειν ἑαυτῇ· τῇ δ' ὕστεραίᾳ τοῦ τε πλήθους καὶ τῶν ἀξιολογωτάτων ἀνδρῶν ὥς βασιλίσσαν θεραπευόντων τὸν μὲν ἄνδρα καταβαλεῖν εἰς τὴν εἰρκτὴν, αὐτὴν δὲ φύσει μεγαλεπίβολον οὔσαν καὶ τολμηρὰν κατασχεῖν τὴν ἀρχὴν, καὶ μέχρι γήρως βασιλεύσασαν πολλὰ καὶ μεγάλα κατεργάσασθαι. περὶ μὲν οὖν τῶν κατὰ Σεμίραμιν τοιαύτας ἀντιλογίας εἶναι συμβαίνει παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι.

21. Μετὰ δὲ τὸν ταύτης θάνατον Νινύας ὁ Νίνου καὶ Σεμράμιδος υἱὸς παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἦρχεν εἰρηνικῶς, τὸ φιλοπόλεμον καὶ κεκινδυνευμένον τῆς μητρὸς οὐδαμῶς ζηλώσας. (2) πρῶτον μὲν γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν ἅπαντα χρόνον διέτριβεν, ὑπ' οὐδενὸς ὀρώμενος πλὴν τῶν παλλακίδων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν εὐνούχων, ἐξήλου δὲ τρυφὴν καὶ ῥαθυμίαν καὶ τὸ μηδέποτε κακοπαθεῖν μηδὲ μεριμνᾶν, ὑπολαμβάνων βασιλείας εὐδαίμονος εἶναι τέλος τὸ πάσαις χρῆσθαι ταῖς ἡδοναῖς ἀνεπικωλύτως. (3) πρὸς δὲ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν κατὰ τῶν ἀρχομένων γινόμενον φόβον κατ' ἐνιαυτὸν μετεπέμπετο στρατιωτῶν ἀριθμὸν ὀρισμένον καὶ στρατηγὸν ἀπὸ ἔθνους ἐκάστου, (4) καὶ τὸ μὲν ἐκ πάντων ἀθροισθὲν στράτευμα ἐκτὸς τῆς πόλεως συνεῖχεν, ἐκάστου τῶν ἐθνῶν τὸν εὐνούστατον τῶν περὶ αὐτὸν ἀποδεικνύων ἡγεμόνα· τοῦ δ' ἐνιαυτοῦ διελθόντος μετεπέμπετο πάλιν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τοὺς ἴσους στρατιώτας, καὶ τοὺς προτέρους ἀπέλυνεν εἰς τὰς πατρίδας. (5) οὗ συντελουμένου συνέβαινε τοὺς ὑπὸ τὴν βασιλείαν τεταγμένους ἅπαντας καταπεπληγῆθαι, θεωροῦντας αἰεὶ μεγάλας δυνάμεις ἐν ὑπαίθρῳ στρατοπεδευόμενας καὶ τοῖς ἀφισταμένοις ἢ μὴ πειθαρχοῦσιν ἐτοίμην οὔσαν τιμωρίαν. (6) τὰς δὲ κατ' ἐνιαυτὸν ἀλλαγὰς τῶν στρατιωτῶν ἐπενόησεν, ἵνα πρὶν ἢ καλῶς γνωσθῆναι τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὑπ' ἀλλήλων, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν διαχωρίζεται πατρίδα· ὁ γὰρ πολὺς χρόνος τῆς στρατείας ἐμπειρίαν τε τῶν κατὰ τὸν πόλεμον καὶ φρόνημα τοῖς ἡγεμόσι περιτίθησι, καὶ τὸ πλεῖστον ἀφορμὰς παρέχεται μεγάλας πρὸς ἀπόστασιν καὶ συνωμοσίαν κατὰ τῶν ἡγουμένων. (7) τὸ δὲ μὴδ' ὑφ' ἐνὸς τῶν ἐξωθεν θεωρεῖσθαι τῆς μὲν περὶ αὐτὸν τρυφῆς ἄγνοιαν παρείχετο πᾶσι, καθάπερ δὲ θεὸν ἀόρατον διὰ τὸν φόβον ἕκαστος οὐδὲ λόγῳ βλασφημεῖν ἐτόλμα. στρατηγοὺς δὲ καὶ σατράπας καὶ διοικητάς, ἔτι δὲ δικαστὰς καθ' ἕκαστον ἔθνος ἀποδείξας καὶ τᾶλλα πάντα διατάξας ὥς ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν, τὸν τοῦ ζῆν χρόνον κατέμεινεν ἐν τῇ Νίνῳ.

a odeszła we wspomniany wyżej sposób. Żyła sześćdziesiąt dwa lata, a władczynią była czterdzieści dwa lata.

(3) Tak opowiedział o Semiramidzie Ktezjasz z Knidos. Natomiast Atenajos¹¹³ i inni historycy mówią, że była ona piękną kurtyzaną i, ponieważ była niezwykle urodziwa, miał z nią romans król Asyryjczyków. (4) Początkowo odnoszono się do niej z dystansem, ale później, gdy publicznie ogłoszono ją legalną małżonką, namówiła króla, by przekazał jej na dni pięć władzę królewską¹¹⁴. (5) Semiramida otrzymała berło i szatę i pewnego dnia urządziła zabawę i wspaniałą ucztę, podczas której namówiła dowódców wojskowych i najbardziej wpływowe osoby w państwie, by z nią współdziałały. Następnego dnia, gdy tłum najznamienitszych ludzi oddawał jej cześć jako królowej, wtrąciła męża do więzienia. Była osobą, która niezłomnie dążyła do osiągnięcia wielkiego celu. Była też odważna, chwyciła więc władzę i panowała tak długo, aż osiągnęła sędziwy wiek. Dokonała też wielu znakomitych czynów. U historyków można więc znaleźć takie oto sprzeczne opowieści o życiu Semiramidy.

- 21.** Po jej śmierci Ninyas, syn Ninosa i Semiramidy, odziedziczył władzę i rządził w pokoju, bo nie naśladował ani pełnego niebezpieczeństw życia matki, ani też jej zamięłowania do wojaczki. (2) Po pierwsze, cały czas spędzał w pałacu i nikt oprócz nałożnic i służących mu eunuchów go nie widywał. Oddawał się rozpuszcieniu i zabawom, nigdy nie cierpiał ani też się nie martwił. Uważał, że szczęśliwe panowanie polega na korzystaniu bez przeszkód z każdej przyjemności. (3) Chcąc zapewnić swoim rządowi bezpieczeństwo i bojąc się poddanych, co roku powoływał z każdego ludu określoną liczbę żołnierzy i dowódcę. (4) W ten sposób miał poza miastem armię złożoną z przedstawicieli wszystkich narodów. Poszczególnym grupom wyznaczał jako dowódców najbardziej mu oddanych ludzi ze swojego otoczenia. Po upływie roku żądał od tych ludów, by przysłały mu taką samą ilość nowych żołnierzy, starym pozwalał wrócić do ojczyzny. (5) Ponieważ tak się działo, poddani się go bali; zawsze bowiem widzieli ogromną, obozującą pod gołym niebem armię i świadomi byli tego, że natychmiastowa kara spadnie na tych, którzy by się zbuntowali lub byli nieposłuszni władzy królewskiej. (6) Coroczne wymiany żołnierzy wymyślił po to, by wszyscy dowódcy i oficerowie powrócili do swoich ojczyzn, zanim się dobrze ze sobą poznali. Bo przecież trwająca długo służba wojskowa sprawia, że przywódcy nabierają doświadczenia w sprawach wojskowych, stają się hardzi i co najważniejsze, powstaje okazja do wielkich buntów i spisków przeciwko władcom. (7) Poza pałacem króla nigdy nie widziano, nie wiedziano też, w jakim żyje luksusie, nikt też nie odważył się nawet słowem mu uchybić, a bano się go podobnie jak bóstwa, którego się nie widzi. Każdemu ludowi wyznaczył wodzów, satrapów, rządców i sędziów i uporządkował wszystkie sprawy tak, jak mu się wydawało, że będzie to dla niego korzystne i całe życie spędził w mieście Ninosa.

(8) Παραπλησίως δὲ τούτῳ καὶ οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, παῖς παρὰ πατρός διαδεχόμενος τὴν ἀρχήν, ἐπὶ γενεᾶς τριάκοντα ἐβασίλευσαν μέχρι Σαρδαναπάλλου· ἐπὶ τούτου γὰρ ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἡγεμονία μετέπεσεν εἰς Μήδους, ἔτη διαμείνασα πλείω τῶν χιλίων καὶ τριακοσίων, καθάπερ φησὶ Κτησίας ὁ Κνίδιος ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ.

22. Τὰ δ' ὀνόματα πάντα τῶν βασιλέων καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐτῶν ὧν ἕκαστος ἐβασίλευσεν οὐ κατεπείγει γράφειν διὰ τὸ μηδὲν ὑπ' αὐτῶν πεπραῆχθαι μνήμης ἄξιον. μόνῃ γὰρ τέτευχεν ἀναγραφῆς ἡ πεμφθεῖσα συμμαχία τοῖς Τρωσὶν ὑπ' Ἀσσυρίων, ἧς ἐστρατήγει Μέμνων ὁ Τιθωνοῦ. (2) Τευτάμου γὰρ βασιλεύοντος τῆς Ἀσίας, ὃς ἦν εἰκοστὸς ἀπὸ Νίνου τοῦ Σεμιράμιδος, φασὶ τοὺς μετ' Ἀγαμέμνονος Ἑλλήνας ἐπὶ Τροίαν στρατεῦσαι, τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων τῆς Ἀσίας τῶν Ἀσσυρίων ἔτη πλείω τῶν χιλίων. καὶ τὸν μὲν Πρίαμον βαρυνόμενον τῷ πολέμῳ καὶ βασιλεύοντα τῆς Τρωάδος, ὑπήκοον δ' ὄντα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, πέμψαι πρὸς αὐτὸν πρεσβευτὰς περὶ βοηθείας· τὸν δὲ Τεύταμον μυρίους μὲν Αἰθίοπας, ἄλλους δὲ τοσοῦτους Σουσιανούς· σὺν ἄρμασι διακοσίοις ἐξαποστεῖλαι, στρατηγὸν ἐπικαταστήσαντα Μέμνονα τὸν Τιθωνοῦ. (3) καὶ τὸν μὲν Τιθωνόν, κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τῆς Περσίδος ὄντα στρατηγόν, εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ μάλιστα τῶν καθεσταμένων ἐπάρχων, τὸν δὲ Μέμνονα τὴν ἡλικίαν ἀκμάζοντα διαφέρειν ἀνδρεία τε καὶ ψυχῆς λαμπρότητι. οἰκοδομῆσαι δ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἄκρας τὰ ἐν Σούσοις βασιλεία τὰ διαμείναντα μέχρι τῆς Περσῶν ἡγεμονίας, κληθέντα δ' ἀπ' ἐκείνου Μεμνόνεια· κατασκευάσαι δὲ καὶ διὰ τῆς χώρας λεωφόρον ὁδὸν τὴν μέχρι τῶν νῦν χρόνων ὀνομαζομένην Μεμνόνειαν. (4) ἀμφισβητοῦσι δὲ καὶ οἱ περὶ τὴν Αἴγυπτον Αἰθίοπες, λέγοντες ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις γεγενῆσθαι τὸν ἄνδρα τοῦτον, καὶ βασιλεία παλαιὰ δεικνύουσιν, ἃ μέχρι τοῦ νῦν ὀνομάζεσθαι φασὶ Μεμνόνεια. (5) οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς Τρωσὶ λέγεται βοηθῆσαι τὸν Μέμνονα μετὰ δισμυρίων μὲν πεζῶν, ἁρμάτων δὲ διακοσίων· ὃν θαυμασθῆναι τε δι' ἀνδρείαν καὶ πολλοὺς ἀνελεῖν ἐν ταῖς μάχαις τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ τελευταῖον ὑπὸ Θετταλῶν ἐνεδρευθέντα κατασφαγῆναι· τοῦ δὲ σώματος τοὺς Αἰθίοπας ἐγκρατεῖς γενομένους κατακαῦσαι τε τὸν νεκρὸν καὶ τὰ ὀστά πρὸς Τιθωνὸν ἀποκομίσαι. περὶ μὲν οὖν Μέμνωνος τοιαῦτ' ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἀναγραφαῖς ἱστορεῖσθαι φασιν οἱ βάρβαροι.

23. Σαρδανάπαλλος δέ, τριακοστὸς μὲν ὢν ἀπὸ Νίνου τοῦ συστησαμένου τὴν ἡγεμονίαν, ἔσχατος δὲ γενόμενος Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ὑπερῆρεν ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ τρυφῇ καὶ ῥαθυμίᾳ. χωρὶς γὰρ τοῦ μηδ' ὑφ' ἐνὸς τῶν ἔξωθεν ὀρᾶσθαι βίον ἔζησε γυναικός, καὶ διαιτώμενος μὲν μετὰ τῶν παλλακίδων, πορφύραν δὲ καὶ τὰ μαλακώτατα τῶν ἐρίων ταλασιουργῶν, στολὴν μὲν γυναικείαν ἐνεδεδύκει, τὸ δὲ πρόσωπον καὶ πᾶν τὸ σῶμα ψιμυθίοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τῶν ἐταίρων ἐπιτηδεύμασιν ἀπαλώτερον πάσης γυναικὸς τρυφερᾶς κατεσκεύαστο. (2) ἐπετήδευσε δὲ καὶ τὴν φωνὴν ἔχειν γυναικῶδη καὶ κατὰ τοὺς πότους οὐ μόνον ποτῶν καὶ βρωτῶν τῶν δυναμένων μάλιστα τὰς ἡδονὰς παρέχεσθαι συνεχῶς ἀπολαύειν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀφροδισιακὰς τέρψεις μεταδιώκειν ἄνδρὸς ἅμα καὶ γυναικός· ἐχρήτο γὰρ ταῖς ἐπ' ἀμφοτέρα συνουσίαις ἀνέδην, τῆς ἐκ τῆς πράξεως αἰσχύνῃς οὐδὲν ὅλως

(8) Podobnie postępowali pozostali królowie. Każdy z nich dziedziczył tron po ojcu. Panowali przez trzydzieści pokoleń, aż do króla Sardanapala¹¹⁵. Za jego to czasów trwające ponad tysiąc trzysta lat, jak powiada w drugiej księdze Ktezjasz z Knidos, skończyło się panowanie Asyryjczyków, a władzę przejęli Medowie¹¹⁶.

22. Nie potrzeba wymieniać imion wszystkich królów ani też pisać, ile lat każdy z nich panował, gdyż nie dokonali oni niczego, o czym by warto pamiętać. Wspomina się o wojsku, które wysłali Asyryjczycy, by pomóc Trojanom; na jego czele stał Memnon, syn Titonosa¹¹⁷. (2) Kiedy w Azji panował Teutamos¹¹⁸, który był w dwudziestym pokoleniu potomkiem Ninyasa, syna Semiramidy, Hellenowie, jak powiadają, pod wodzą Agamemnona wyruszyli na wyprawę przeciwko Troi. W tym czasie Asyryjczycy panowali nad Azją już od tysiąca lat. Władający Troadą król Priam, który był poddanym króla Asyryjczyków, umęczony wojną, wysłał do niego poselstwo, prosząc o pomoc. Teutamos wysłał mu dziesięć tysięcy Etiopów i tyle samo ludzi z Suzjany oraz dwieście rydwanów. Dowództwo nad nimi dał Memnonowi, synowi Titonosa. (3) W owym czasie wódz Titonos był bardzo cenionym na królewskim dworze naczelnikiem prowincji, a Memnon, który był wówczas w kwiecie wieku, wyróżniał się dzielnością i inteligencją. Zbudował on w najwyższym położonym miejscu w Suzach¹¹⁹ pałac, który dotrwał aż do panowania Persów; od jego imienia nazwano go Memnonion¹²⁰. Zbudował również przecinający kraj gościniec, który do naszych czasów nosi nazwę „gościńca Memnona”. (4) Nie zgadzają się z tą opowieścią mieszkający za Egiptem Etiopowie. Powiadają oni, że mąż ten przyszedł na świat w ich stronach, pokazują starodawne pałace, które aż do teraz, jak głoszą, nazywa się Memnoniami. (5) W każdym razie Memnon wraz z dwudziestoma tysiącami piechoty i dwustu rydwanami wyruszył na pomoc Trojanom. Podziwiano go za dzielność, w walkach zabił bowiem wielu Hellenów, ale w końcu wpadł w zasadzkę Tesalczyków i został zabity¹²¹. Etiopowie odzyskali jego ciało, spalili je, a kości przywieźli Titonosowi. Barbarzyńcy powiadają, że tyle jest opowieści o Memnonie w królewskich kronikach¹²².
23. Ostatni król Asyryjczyków, Sardanapal¹²³, trzydziesty w linii prostej potomek budowniczego potęgi państwa, Ninosa, wszystkich swoich poprzedników przewyższył zamięłowaniem do rozpusty i hulank. Nikt nigdy nie widział go poza pałacem, żył niczym kobieta, dni spędzał z nałożnicami, przędąc nici purpurowe i bardzo delikatną wełnę, nosił kobiece szaty, twarz i całe ciało szminkował na białą, używał takich samych kosmetyków, z jakich korzystają kurtyzany; był bardziej wydelikacowany niż kochające zbytek kobiety. (2) Zwykł mówić głosem kobiecym, podczas uczt jadł i pił tylko to, co mogło mu sprawić największą przyjemność. Oddawał się uciechom miłosnym i z mężczyznami, i z kobietami – z oboma płciami współżył bez skrępowania; nie uważał wcale, że należy wstydzić się takich praktyk. (3) Tak bardzo lubował się w rozpuszcie, bezwstyd-

φροντίζων. (3) ἐπὶ τοσοῦτο δὲ προήχθη τρυφῆς καὶ τῆς αἰσχίστης ἡδονῆς καὶ ἀκρασίας ὥστ' ἐπικήδειον εἰς αὐτὸν ποιῆσαι καὶ παραγγεῖλαι τοῖς διαδόχοις τῆς ἀρχῆς μετὰ τὴν ἑαυτοῦ τελευταίαν ἐπὶ τὸν τάφον ἐπιγράψαι τὸ συγγραφέν μὲν ὑπ' ἐκείνου βαρβαρικῶς, μεθερμηνευθὲν δὲ ὕστερον ὑπὸ τινος Ἑλλήνου,

εὖ εἰδὼς ὅτι θνητὸς ἔφυς, σὸν θυμὸν ἄεξε
τερπόμενος θαλίῃσι· θανόντι σοι οὔτις ὄνησις.
καὶ γὰρ ἐγὼ σποδὸς εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.
ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος
τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται.

(4) τοιοῦτος δ' ὢν τὸν τρόπον οὐ μόνον αὐτὸς αἰσχυρῶς κατέστρεψε τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀσσυρίων ἡγεμονίαν ἄρδην ἀνέτρεψε, πολυχρονιωτάτην γενομένην τῶν μνημονευομένων.

24. Ἀρβάκης γάρ τις, Μῆδος μὲν τὸ γένος, ἀνδρεία δὲ καὶ ψυχῆς λαμπρότητι διαφέρων, ἐστρατήγει Μῆδων τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἐκπεμπομένων εἰς τὴν Νίνον. κατὰ δὲ τὴν στρατείαν γενόμενος συνήθης τῷ στρατηγῷ τῶν Βαβυλωνίων, ὑπ' ἐκείνου παρεκλήθη καταλῦσαι τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἡγεμονίαν. (2) ἦν δ' οὗτος ὄνομα μὲν Βέλεσος, τῶν δ' ἱερέων ἐπισημότατος, οὗς Βαβυλώνιοι καλοῦσι Χαλδαίους. ἐμπειρίαν οὖν ἔχων μεγίστην ἀστρολογίας τε καὶ μαντικῆς προέλεγε τοῖς πολλοῖς τὸ ἀποησόμενον ἀδιαπτῶτως· διὸ καὶ θαυμαζόμενος ἐπὶ τούτοις τῷ στρατηγῷ τῶν Μῆδων ὄντι φίλῳ προεῖπεν ὅτι πάντως αὐτὸν δεῖ βασιλεῦσαι πάσης τῆς χώρας ἧς ἄρχει Σαρδανάπαλλος. (3) ὁ δ' Ἀρβάκης ἐπαινέσας τὸν ἄνδρα, τούτῳ μὲν ἐπηγγεῖλατο δώσειν σατραπείαν τῆς Βαβυλωνίας, τῆς πράξεως ἐπὶ τέλος ἐλθούσης, αὐτὸς δὲ καθαπερεὶ τινος θεοῦ φωνῇ μετεωρισθεὶς τοῖς τε ἡγεμόσι τῶν ἄλλων ἐθνῶν συνίστατο καὶ πρὸς τὰς ἐστιάσεις καὶ κοινὰς ὁμιλίας ἐκτενῶς ἅπαντας παρελάμβανε, φιλίαν κατασκευάζων πρὸς ἕκαστον. (4) ἐφιλοτιμήθη δὲ καὶ τὸν βασιλέα κατ' ὅπιν ἰδεῖν καὶ τὸν τούτου βίον ὅλον κατασκέψασθαι. διόπερ δούς τινα τῶν εὐνούχων χρυσῇν φιάλην εἰσήχθη πρὸς τὸν Σαρδανάπαλλον, καὶ τήν τε τρυφὴν αὐτοῦ καὶ τὸν γυναικῶδη τῶν ἐπιτηδευμάτων ζῆλον ἀκριβῶς κατανοήσας κατεφρόνησε μὲν τοῦ βασιλέως ὡς οὐδενὸς ἀξίου, προήχθη δὲ πολὺ μᾶλλον ἀντέχεσθαι τῶν δοθεισῶν ἐλπίδων ὑπὸ τοῦ Χαλδαίου. (5) τέλος δὲ συνωμοσίαν ἐποιήσατο πρὸς τὸν Βέλεσυν, ὥστε αὐτὸν μὲν Μῆδους ἀποστήσαι καὶ Πέρσας, ἐκείνους δὲ πείσαι Βαβυλωνίους κοινωνῆσαι τῆς πράξεως καὶ τὸν τῶν Ἀράβων ἡγεμόνα φίλον ὄντα προσλαβέσθαι πρὸς τὴν τῶν ὅλων ἐπίθεσιν. (6) Ὡς δ' ὁ ἐνιαύσιος τῆς στρατείας διεληλύθει χρόνος, διαδοχῆς δ' ἐτέρας ἐλθούσης ἀπελύθησαν οἱ πρότεροι κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὰς πατρίδας, ἐνταῦθα ὁ Ἀρβάκης ἐπείσει τοὺς μὲν Μῆδους ἐπιθέσθαι τῇ βασιλείᾳ, Πέρσας δ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ κοινωνῆσαι τῆς συνωμοσίας. παραπλησίως δὲ καὶ ὁ Βέλεσος τοὺς τε Βαβυλωνίους ἐπείσεν ἀντέχεσθαι τῆς ἐλευθερίας, καὶ πρεσβεύσας εἰς Ἀραβίαν παρεστήσατο τὸν ἡγούμενον τῶν ἐγχωρίων, ὄντα φίλον αὐτοῦ καὶ ξένον, μετασχεῖν τῆς ἐπιθέσεως. (7) τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διελθόντος πάντες οὗτοι πληθεὺς στρατιωτῶν

nych uciechach, oddawaniu się namiętnościom, że tym, którzy mieli po nim odziedziczyć władzę, nakazał, by po jego śmierci na jego grobie umieścili napis, który sam ułożył. Napisał go w języku barbarzyńskim, później jakiś Grek go przetłumaczył:

Wiedząc dobrze, że urodziłeś się śmiertelnym, pomnażaj swe pragnienia

bawiąc się na ucztach: martwy nie będziesz się radował niczym.

I nawet ja, władający niegdyś wielkim miastem Ninosa, jestem prochem.

Mam to, co zjadłem, przehulałem i zaznałem dzięki miłości,
a wiele innych, także i szczęśliwych doznań przepadło.

(4) Ponieważ był takim człowiekiem, życie zakończył haniebnie i doprowadził do upadku państwo asyryjskie, które istniało dłużej niż jakiekolwiek inne, o którym wiemy z przekazów.

24. Pewien niezwykle dzielny i inteligentny człowiek, Arbakes¹²⁴, z pochodzenia Med, przewodził Medom, których, jak co roku, wysłano do Ninosa. Podczas służby zawarł bliższą znajomość z przywódcą Babilończyków, który namówił go do obalenia władzy Asyryjczyków. (2) Nazywał się on Belesys i był bardzo ważnym kapłanem, jednym z tych, których Babilończycy nazywają Chaldejczykami. Był ponadto doświadczonego astrologiem i wróżem, i bezbłędnie przepowiedział wielu ludziom, co ich czeka i z tego powodu go podziwiano. Wodzowi Medów, który był jego przyjacielem, przepowiedział, że będzie panował nad całym terytorium, które jest teraz we władaniu Sardanapala. (3) Arbakes zgodził się, przyrzekł, że odda mu, gdy przedsięwzięcie zakończy się pomyślnie, babilońską satrapię. Sam, podniesiony na duchu, jakby otrzymał wyrocznię od jakiegoś boga, sprzymierzył się z przywódcami innych ludów – często zapraszał wszystkich na ucztę i zgromadzenia, zawierając z każdym przyjaźń. (4) Starał się też zobaczyć króla na własne oczy i przyjrzeć się jego trybowi życia; dlatego dał jakiemuś eunuchowi złotą czarę i został wprowadzony do Sardanapala. Kiedy zobaczył przepych, jakim się on otaczał, jego kobiece zwyczaje i zajęcia, stwierdził, że król nic nie jest wart i zrozumiał, że dane mu przez Chaldejczyka nadzieje mogą się spełnić. (5) W końcu razem z Belesysem zawiązał spisek. Umówili się, że on poderwie Medów i Persów, a tamten namówi Babilończyków, by się do nich przyłączyli, a także skłoni swojego przyjaciela, króla Arabów, by im pomógł w przejęciu władzy. (6) Minął rok służby, nadszedł następny kontyngent, poprzedni, jak to było w zwyczaju, wrócił do swoich stron ojczystych; wtedy Arbakes przekonał Medów, by napadli na królestwo asyryjskie, a Persów, by przyłączyli się do spisku, twierdząc, że wtedy zdobędą wolność. W podobny sposób Belesys przekonywał Babilończyków, by walczyli o wolność. Wysyłając posłów do Arabii, skłonił przywódcę tych ludzi – a był on jego przyjacielem i łączyły go z nim więzy gościnności – by przyłączył

συναγαγόντες ἤκον πανδημὴν πρὸς τὴν Νίνον, τῷ μὲν λόγῳ διαδοχὴν ἄγοντες, ὥς ἦν σύνηθες, τῇ δ' ἀληθείᾳ καταλύσοντες τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἡγεμονίαν. (8) ἀθροισθέντων οὖν τῶν προειρημένων τεττάρων ἔθνων εἰς ἓνα τόπον, ὁ μὲν σύμπας αὐτῶν ἀριθμὸς ὑπῆρχεν εἰς τετταράκοντα μυριάδας, εἰς μίαν δὲ παρεμβολὴν συνελθόντες ἐβουλεύοντο κοινῇ περὶ τοῦ συμφέροντος.

25. Σαρδανάπαλλος δὲ γνοὺς τὴν ἀπόστασιν εὐθὺς ἐξήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς τὰς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων δυνάμεις. καὶ τὸ μὲν πρῶτον γενομένης ἐν τῷ πεδίῳ παρατάξεως ἐλείφθησαν οἱ τὴν ἀπόστασιν ποιησάμενοι, καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντες συνεδιώχθησαν εἰς ὅρος ἀπέχον τῆς Νίνου σταδίους ἑβδομήκοντα· (2) μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν καταβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πεδῖον καὶ πρὸς μάχην παρασκευαζομένων, ὁ μὲν Σαρδανάπαλλος ἀντιτάξας τὴν ἰδίαν στρατιὰν προαπέστειλε πρὸς τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον τοὺς κηρύζοντας διότι Σαρδανάπαλλος τοῖς μὲν ἀνελοῦσιν Ἀρβάκην τὸν Μῆδον δώσει χρυσοῦ διακόσια τάλαντα, τοῖς δὲ ζῶντα παραδοῦσι χρήματα μὲν δωρήσεται δις τοσαῦτα, τῆς δὲ Μηδίας ὑπαρχον καταστήσει. (3) παραπλησίως δ' ἐπηγγείλατο δώσειν δωρεὰς τοῖς Βέλεσυν τὸν Βαβυλώνιον ἀνελοῦσιν ἢ ζωγρήσασιν. οὐδενὸς δὲ προσέχοντος τοῖς κηρύγμασι, συνῆψε μάχην, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσε τῶν ἀποστατῶν, τὸ δ' ἄλλο πλῆθος συνεδιώξεν εἰς τὴν ἐν τοῖς ὄρεσι παρεμβολήν.

(4) Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρβάκην διὰ τὰς ἡττας ἀθυμοῦντες συνήγαγον τῶν φίλων συνέδριον καὶ προέθηκαν βουλὴν τί δέοι πράττειν. (5) οἱ πλεῖστοι μὲν οὖν ἔφασαν δεῖν εἰς τὰς πατρίδας ἀπιεῖναι καὶ τόπους ὀχυροὺς καταλαμβάνεσθαι καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων τὴν ἐνδεχομένην παρασκευὴν ποιεῖσθαι· Βέλεσος δ' ὁ Βαβυλώνιος, φήσας τοὺς θεοὺς αὐτοῖς σημαίνειν μετὰ πόνων καὶ κακοπαθείας ἐπὶ τέλος ἄξειν τὴν προαίρεσιν, καὶ τᾶλλα παρακαλέσας ἐνδεχομένως, ἔπεισεν ἅπαντας ὑπομένειν τοὺς κινδύνους. (6) γενομένης οὖν τρίτης παρατάξεως πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐνίκησε, καὶ τῆς τε παρεμβολῆς τῶν ἀποστατῶν ἐκυρίευσεν καὶ τοὺς ἡττηθέντας ἐδίωξε μέχρι τῶν ὄρων τῆς Βαβυλωνίας· συνέβη δὲ καὶ τὸν Ἀρβάκην αὐτὸν λαμπρότατα κινδυνεύσαντα καὶ πολλοὺς ἀνελόντα τῶν Ἀσσυρίων γενέσθαι τραυματίαν. (7) τηλικούτων δ' ἐλαττωμάτων κατὰ τὸ συνεχὲς γινομένων τοῖς ἀφεστηκόσιν, οἱ τὰς ἡγεμονίας ἔχοντες ἀπελπίσαντες περὶ τῆς νίκης παρεσκευάζοντο διαχωρίζεσθαι πρὸς τοὺς οἰκείους ἕκαστοι τόπους. (8) ὁ δὲ Βέλεσος ἐν ὑπαίθρῳ τὴν νύκτα διηγρυπνηκῶς καὶ περὶ τὴν τῶν ἄστρων παρατήρησιν φιλοτιμηθεὶς, ἔφησε τοῖς ἀηληπικόσι τὰ πράγματα, ἂν πένθ' ἡμέρας ἀναμείνωσιν, αὐτομάτην ἥξειν βοήθειαν καὶ μεταβολὴν ἔσεσθαι τῶν ὅλων παμμεγέθη εἰς τοῦναντίον· ταῦτα γὰρ ὁρᾶν διὰ τῆς τῶν ἄστρων ἐμπειρίας προσημαίνοντας αὐτοῖς τοὺς θεοὺς. καὶ παρεκάλει ταύτας τὰς ἡμέρας μείναντας πεῖραν λαβεῖν τῆς ἰδίας τέχνης καὶ τῆς τῶν θεῶν εὐεργεσίας.

26. Μετακληθέντων οὖν πάντων πάλιν καὶ τὸν ὠρισμένον χρόνον ἀναμεινάντων, ἤκέτις ἀπαγγέλλων διότι δύναμις ἐκ τῆς Βακτριανῆς ἀπεσταλμένη τῷ βασιλεῖ πλησίον ἐστὶ πορευομένη κατὰ σπουδὴν. (2) ἔδοξεν οὖν τοῖς περὶ τὸν Ἀρβάκην ἀπαντῆσαι

się do próby obalenia władzy. (7) Po roku przywódcy ci zebrali mnóstwo wojska i z całą tą ciżbą przybyli do Ninos, rzekomo prowadząc, jak to było w zwyczaju, nowy kontyngent, a w rzeczywistości z zamiarem zniszczenia państwa asyryjskiego. (8) Kiedy owe cztery ludy zebrały się w jednym miejscu, było ich około czterystu tysięcy; zgromadzili się w jednym obozie i wspólnie zaczęli obmyślać plan.

25. Sardanapal natychmiast, gdy dowiedział się o buncie, wysłał przeciwko nim armię złożoną z innych ludów. Najpierw bitwa rozegrała się na równinie i pokonano buntowników, którzy uciekli w oddalone od Ninos o siedemdziesiąt stadiów¹²⁵ góry. (2) Później, gdy znowu zeszli na równinę i przygotowali się do bitwy, Sardanapal ustawił w szyku przeciwko nim swoją armię i wysłał do obozu wroga heroldów, którzy ogłaszali, że Sardanapal da dwieście talentów złota temu, kto zabije Meda Arbakesa, natomiast temu, kto wyda go żywcem, daruje dwa razy tyle, a także mianuje go zarządcą Medii. (3) Obiecał też, że podobny dar wręczy temu, kto zabije lub pochwyci żywcem Belesysa Babilończyka. Ponieważ nikt nie zwrócił uwagi na jego propozycję, rozpoczął bitwę i zabił wielu buntowników, a pozostałych ścigał aż do ich obozu w górach.

(4) Towarzysze Arbakesa w wyniku porażki upadli na duchu i wraz z jego przyjaciółmi zebrali się, by radzić co dalej. (5) Większość mówiła, że należy powrócić na ziemię ojczyste, zająć miejsca warowne i przygotować najlepszy, jaki zdołają ekwipunek do wojny. Natomiast Babilończyk Belesys rzekł, że bogowie im przyrzekli, iż po trudach i nieszczęściach osiągną w końcu cel i, dodając im w miarę możliwości odwagi, namówił, by przetrwali niebezpieczne chwile. (6) W trzeciej bitwie król znowu zwyciężył, opanował obóz buntowników, a pokonanych ścigał aż do gór Babilonii. Asyryjczycy zranili Arbakesa, który dzielnie walczył i zabił wielu wrogów. (7) Ponieważ buntownicy stale ponosili dotkliwe straty, ich przywódcy zwątpili w zwycięstwo i szykowali się, by powrócić w swoje ojczyste strony. (8) Belesys, który pod gołym niebem czuwał przez całą noc, obserwując gwiazdy, powiedział ludziom, którzy zwątpili w pomyślne dla nich zakończenie buntu, że jeśli pozostaną przez pięć dni, przypadek sprawi, że nadejdzie pomoc i los się odmieni; a ponieważ zna się na gwiazdach, widzi, że bogowie im to przepowiedzieli. Wezwał buntowników, by pozostali przez tyle dni i by sprawdzili jego sztukę i dobrą wolę bogów.

26. Wezwano więc wszystkich z powrotem i czekano przez ustalony czas. Wtedy przybył jakiś posłaniec z wieścią, że w pobliżu w wielkim pośpiechu maszeruje wysłane do króla z Baktriany wojsko. (2) Towarzysze Arbakesa postanowili

τοῖς στρατηγοῖς τὴν ταχίστην ἀναλαβόντας τῶν στρατιωτῶν τοὺς κρατίστους καὶ μάλιστα εὐζώνους, ὅπως, ἂν μὴ διὰ τῶν λόγων τοὺς Βακτριανοὺς δύνωνται πείσαι συναποστῆναι, τοῖς ὅπλοις βιάσωνται μετασχεῖν τῶν αὐτῶν ἐλπίδων. (3) τέλος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀσμένως ὑπακουσάντων τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἡγεμόνων, ἔπειτα καὶ τῆς ὅλης δυνάμεως, πάντες ἐν ταύτῃ κατεστρατοπέδευσαν.

(4) Ὃτε δὴ συνέβη τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων τὴν μὲν ἀπόστασιν τῶν Βακτριανῶν ἀγνοοῦντα, ταῖς δὲ προγεγενημέναις εὐημερίαις μετεωρισθέντα, τραπῆναι πρὸς ἄνεσιν, καὶ τοῖς στρατιώταις διαδοῦναι πρὸς εὐωχίαν ἱερεῖα καὶ πλῆθος οἴνου τε καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων. διόπερ τῆς δυνάμεως ἀπάσης ἐστιωμένης, οἱ περὶ τὸν Ἀρβάκην παρά τινων αὐτομόλων πυθόμενοι τὴν ἐν τῇ παρεμβολῇ τῶν πολεμίων ῥαθυμίαν καὶ μέθην, νυκτὸς ἀπροσδοκῆτως τὴν ἐπιθέσιν ἐποιήσαντο. (5) προσπεσόντες δὲ συντεταγμένοι μὲν ἀσυντάκτοις, ἔτοιμοι δ' ἀπαρασκευοῖς, τῆς τε παρεμβολῆς ἐκράτησαν καὶ τῶν στρατιωτῶν πολλοὺς ἀνελόντες τοὺς ἄλλους μέχρι τῆς πόλεως κατεδίωξαν. (6) μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν βασιλεὺς Γαλαιμένην τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς ἀποδείξας στρατηγόν, αὐτὸς τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐπιμέλειαν ἐποιεῖτο· οἱ δ' ἀποστάται κατὰ τὸ πεδῖον τὸ πρὸ τῆς πόλεως παραταξάμενοι δυσὶ μάχαις ἐνίκησαν τοὺς Ἀσσυρίους, καὶ τὸν τε Γαλαιμένην ἀνεῖλον καὶ τῶν ἀντιταξαμένων τοὺς μὲν ἐν τῇ φυγῇ κατέσφαξαν, τοὺς δ' ἀποκλεισθέντας τῆς εἰς τὴν πόλιν ἐπανόδου καὶ συναναγκασθέντας ἑαυτοὺς ῥίπτειν εἰς τὸν Εὐφράτην ποταμὸν πλὴν ὀλίγων ἅπαντας ἀνεῖλον. (7) τοσοῦτο δὲ πλῆθος ἦν τῶν φονευθέντων ὥστε τὸ φερόμενον ῥεῦμα κραθὲν αἵματι τὴν χροάν ἐφ' ἱκανὸν τόπον μεταβαλεῖν. ἔπειτα τοῦ βασιλέως συγκλεισθέντος εἰς πολιορκίαν πολλὰ τῶν ἐθνῶν ἀφίστατο, ἐκάστου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτομολοῦντος.

(8) Ὁ δὲ Σαρδανάπαλλος ὁρῶν τὴν ὅλην βασιλείαν ἐν τοῖς μεγίστοις οὖσαν κινδύνους, τοὺς μὲν υἱοὺς τρεῖς ὄντας καὶ θυγατέρας δύο μετὰ πολλῶν χρημάτων εἰς Παφλαγονίαν ἀπέστειλε πρὸς Κότταν τὸν ἑπαρχον, ὄντα τῶν ἀρχομένων εὐνοούστατον, αὐτὸς δὲ βιβλιαφόρους ἀποστείλας πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένους μετεπέμπετο δυνάμεις καὶ τὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν παρεσκευάζετο. (9) ἦν δ' αὐτῷ λόγιον παραδεδομένον ἐκ προγόνων ὅτι τὴν Νίνον οὐδεὶς ἐλεῖ κατὰ κράτος, ἐὰν μὴ πρότερον ὁ ποταμὸς τῇ πόλει γένηται πολέμιος. ὑπολαμβάνων οὖν τοῦτο μηδέποτε ἔσεσθαι, ταῖς ἐλπίσιν ἀντίχεε, διανοούμενος ὑπομένειν τὴν πολιορκίαν καὶ τὰ παρὰ τῶν ὑποτεταγμένων ἀποσταλησόμενα στρατόπεδα προσδέχεσθαι.

27. Οἱ δ' ἀποστάται τοῖς προτερήμασιν ἐπαρθέντες προσέκειντο μὲν τῇ πολιορκίᾳ, διὰ δὲ τὴν ὀχυρότητα τῶν τειχῶν οὐδὲν ἠδύναντο βλάψαι τοὺς ἐν τῇ πόλει πετροβόλοι γὰρ ἢ χελῶναι χωστρίδες ἢ κριοὶ πρὸς ἀνατροπὴν μεμηχανημένοι τειχῶν οὕτω κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς εὗρηντο. τῶν δ' ἐπιτηδείων ἀπάντων οἱ κατὰ τὴν πόλιν πολλὴν εἶχον δαψύλειαν, προνενοημένου τοῦ βασιλέως τούτου τοῦ μέρους. διὸ καὶ χρονιζούσης τῆς πολιορκίας ἐπ' ἔτη μὲν δύο προσέκειντο προσβολὰς ποιούμενοι τοῖς τείχεσι καὶ τῆς ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδου τοὺς ἐκ τῆς πόλεως εἵργοντες· τῷ τρίτῳ δ' ἔτει συνεχῶς ὄμβρων μεγάλων καταρραγέντων συνέβη τὸν Εὐφράτην μέγαν γενόμενον κατακλύσαι τε μέρος τῆς πόλεως καὶ καταβαλεῖν τὸ τεῖχος ἐπὶ σταδίους

spotkać się jak najszybciej z jego dowódcami. Zabrali ze sobą najlepszych lekko uzbrojonych żołnierzy, by bronią zmusić baktryjskich żołnierzy do przystąpienia do buntu, jeśliby nie dało się ich do tego namówić słowami. (3) W końcu wszyscy, najpierw przywódcy, a potem całe wojsko, z radością wysłuchali wezwania, by sięgnąć po wolność, po czym rozbili obóz w jednym miejscu.

(4) Król Asyryjczyków nie wiedział, że Baktryjczycy się zbuntowali; dumny z odniesionych wojennych sukcesów, pofolgował sobie i dał żołnierzom na ucztę zwierzęta ofiarne, mnóstwo wina oraz żywność. Kiedy więc cała armia ucztowała, ludzie Arbakesa, którzy od jakichś dezertarów dowiedzieli się o tym, że w obozie wroga trwa biesiada i pijaństwo, niespodziewanie zaatakowali ich nocą. (5) Ustawieni w szyku i przygotowani do walki żołnierze zaatakowali wojsko rozprężone i nieprzygotowane, zdobyli obóz, wielu żołnierzy zabili, a pozostałych ścigali aż do miasta. (6) Po tym zdarzeniu król wyznaczył Galajmenesa, brata swojej żony, na głównego wodza, a sam zajął się przygotowaniami wewnątrz miasta. Buntownicy, ustawieni w szyku bojowym przed miastem, w dwóch bitwach pokonali Asyryjczyków i zabili Galajmenesa. (7) Część przeciwników, gdy uciekali, wycięli, a części odcięli drogę powrotu do miasta i zmusili, by skakali do Eufratu. Tak oto zgładzili prawie wszystkich wrogów. Zabito tak wielu ludzi, że woda w rzece, która zmieszała się z krwią, zmieniła swój kolor na znacznej przestrzeni. Król zamknął się w mieście, które zaczęto oblegać. Wtedy zbuntowało się wiele ludów, a każdy przechodził na stronę tych, co dążyli do wolności.

(8) Sardanapal, widząc, że całe królestwo znajduje się w rozpaczliwej sytuacji, trzech swoich synów i dwie córki wraz z ogromnymi bogactwami wysłał do Paflagonii¹²⁶, do namiestnika Kottasa, który był wobec niego bardziej lojalny niż inni jego poddani. Wysłał też posłańców z listami do tych swoich poddanych, którzy jeszcze dochowali mu wierności i byli wobec niego lojalni, by przysłali mu wojsko i przygotował się do oblężenia. (9) Miał także pewną, przekazaną mu przez przodków przepowiednię, głoszącą, że „siłą nikt nie zdobędzie Ninos, o ile wcześniej rzeka nie stanie się wrogiem miasta”. Przypuszczał zatem, że nigdy tak się nie stanie, ufał, że wytrzyma oblężenie i czekał na wojsko, które mieli przysłać mu jego poddani.

27. Buntownicy, podniesieni na duchu zwycięstwami, przypuścili szturm na miasto, jednak z powodu jego mocnych murów w niczym nie mogli zaszkodzić jego mieszkańcom. W owych czasach bowiem nie znano jeszcze balist¹²⁷, daszków, które chroniły ludzi zasypujących fosy, ani przydatnych do burzenia murów taranów. Mieszkańcy miasta byli dobrze zaopatrzeni, ponieważ król przewidział, że tak się stanie. Dlatego oblężenie przeciągnęło się na dwa lata, w czasie których oblegający szturmowali mury i nie pozwalali ludziom z miasta wydostać się poza nie. Trzeciego roku długo i obficie padało, Eufrat wezbrał, zalał część miasta i zwałił mury na długości dwudziestu stadiów. (2) Król, przekonany, że oto speł-

εἴκοσιν. (2) ἐνταῦθα ὁ βασιλεὺς νομίσας τετελέσθαι τὸν χρησμὸν καὶ τῇ πόλει τὸν ποταμὸν γεγονέναι φανερῶς πολέμιον, ἀπέγνω τὴν σωτηρίαν. ἵνα δὲ μὴ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριος γένηται, πυρὰν ἐν τοῖς βασιλείοις κατεσκεύασεν ὑπερμεγέθη, καὶ τὸν τε χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ἅπαντα, πρὸς δὲ τούτοις τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἐπὶ ταύτην ἐσώρευσε, τὰς δὲ παλλακίδας καὶ τοὺς εὐνούχους συγκλείσας εἰς τὸν ἐν μέσῃ τῇ πυρᾷ κατεσκευασμένον οἶκον ἅμα τούτοις ἅπασιν ἑαυτὸν τε καὶ τὰ βασίλεια κατέκαυσεν. (3) οἱ δ' ἀποστάται πυθόμενοι τὴν ἀπώλειαν τὴν Σαρδαναπάλλου, τῆς μὲν πόλεως ἐκράτησαν εἰσπεσόντες κατὰ τὸ πεπτωκὸς μέρος τοῦ τείχους, τὸν δ' Ἀρβάκην ἐνδύσαντες τὴν βασιλικὴν στολὴν προσηγόρευσαν βασιλέα, καὶ τὴν τῶν ὅλων ἐξουσίαν ἐπέτρεψαν.

28. Ἐνθα δὲ τοῦ βασιλέως τοῖς συναγωνισαμένοις στρατηγοῖς δωρεάς τε διαδόντος κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ σατράπας ἐθνῶν καθιστάντος, προσελθὼν αὐτῷ Βέλεσος ὁ Βαβυλώνιος, ὁ προειπὼν ὅτι βασιλεὺς ἔσται τῆς Ἀσίας, τῆς τε εὐεργεσίας ὑπέμνησε καὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀρχὴν ἡξίου δοῦναι, καθάπερ ἐξ ἀρχῆς ὑπέσχετο. (2) ἀπεφαίνετο δὲ καὶ κατὰ τοὺς κινδύνους ἑαυτὸν εὐχὴν πεποιήσθαι τῷ Βήλῳ Σαρδαναπάλλου κρατηθέντος καὶ τῶν βασιλείων ἐμπυρισθέντων ἀποκομεῖν τὴν σποδὸν τὴν ἐκ τούτων εἰς Βαβυλῶνα, καὶ πλησίον τοῦ τεμένου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ καταθέμενον χῶμα κατασκευάσειν τὸ παρεξόμενον τοῖς κατὰ τὸν Εὐφράτην πλέουσιν ἀθάνατον ὑπόμνημα τοῦ καταλύσαντος τὴν Ἀσσυρίων ἀρχὴν. (3) τοῦτο δ' ἡτεῖτο πυθόμενός τις εὐνούχου τὰ περὶ τὸν ἄργυρον καὶ χρυσόν, ὃν διαδράντα καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτομολήσαντα κατέκρυπεν. (4) ὁ δ' Ἀρβάκης τούτων οὐδὲν εἰδὼς διὰ τὸ πάντας τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις συγκατακαῖναι τῷ βασιλεῖ, τὴν τε σποδὸν ἀποκομίσαι καὶ τὴν Βαβυλῶνα ἔχειν ἀτελῇ συνεχώρησεν. εἴθ' ὁ μὲν Βέλεσος πλοῖα παραστησάμενος μετὰ τῆς σποδοῦ τὸ πλεῖστον τοῦ τε ἀργύρου καὶ τοῦ χρυσοῦ συντόμως ἀπέστειλεν εἰς Βαβυλῶνα· ὁ δὲ βασιλεὺς, μηνυθείσης αὐτῷ τῆς πράξεως αὐτοφώρου, δικαστὰς ἀπέδειξε τοὺς συναγωνισαμένους στρατηγοὺς. (5) τοῦ πράξαντος δ' ὁμολογοῦντος ἀδικεῖν, τὸ μὲν δικαστήριον αὐτοῦ θάνατον κατέγνω, ὁ δὲ βασιλεὺς, μεγάλῳ ψυχῳ ὢν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡγεμονίας βουλόμενος ἐπιεικῇ παρέχεσθαι, τῶν τε κινδύνων ἀπέλυσε τὸν Βέλεσον καὶ τὸν ἀποκεκομισμένον ἄργυρον καὶ χρυσὸν ἔχειν συνεχώρησεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς δοθεῖσαν ἐξουσίαν τῆς Βαβυλῶνος οὐκ ἀφείλετο, φήσας μείζονας εἶναι τὰς ἐξ αὐτοῦ προγεγενημένας εὐεργεσίας τῶν ὕστερον ἀδικημάτων. (6) διαβοηθείσης δὲ τῆς ἐπιεικείας οὐ τὴν τυχούσαν εὖνοιαν ἅμα καὶ δόξαν παρὰ τῶν ἐθνῶν ἀπηνέγκато, πάντων κρινόντων ἄξιον εἶναι τῆς βασιλείας τὸν οὕτω προσενεχθέντα τοῖς ἀδικήσασιν. (7) ὁ δ' οὖν Ἀρβάκης τοῖς κατὰ τὴν πόλιν ἐπιεικῶς προσενεχθεῖς αὐτοὺς μὲν κατὰ κώμας διώκισε, τὰς ἰδίας κτήσεις ἐκάστοις ἀποδοὺς, τὴν δὲ πόλιν εἰς ἔδαφος κατέσκαψεν. ἔπειτα τὸν τε ἄργυρον καὶ χρυσὸν τὸν ἐκ τῆς πυρᾶς ὑπολειφθέντα πολλῶν ὄντα ταλάντων ἀπεκόμισε τῆς Μηδίας εἰς Ἐκβάτανα. (8) Ἡ μὲν οὖν ἡγεμονία τῶν Ἀσσυρίων ἀπὸ Νίνου διαμείνασα τριάκοντα μὲν γενεάς, ἔτη δὲ πλείω τῶν χιλίων καὶ τριακοσίων, ὑπὸ Μήδων κατελύθη τὸν προειρημένον τρόπον.

nia się przepowiednia i rzeka stała się dla miasta oczywistym wrogiem, stracił wszelką nadzieję. Aby nie dostać się żywcem w ręce wroga, wzniósł w pałacu królewskim ogromny stos pogrzebowy, wrzucił nań całe złoto i srebro, a także królewskie szaty, nałożnice i eunuchów zamknął w pomieszczeniu, które wybudował w środku stosu, podłożył ogień i spalił siebie, ich i cały pałac¹²⁸. (3) Buntownicy dowiedzieli się o śmierci Sardanapala i opanowali miasto¹²⁹, wdzierając się weń w miejscu, w którym runął mur. Odziali Arbakesa w królewską szatę, obwołali go królem i powierzyli mu całą władzę.

28. Potem, kiedy król, według zasług, rozdawał dary wodzom, którzy mu pomogli w walce i wyznaczał ludom satrapów, przyszedł do niego Belesys z Babilonu, ten, który przepowiedział mu, że zostanie królem Azji; przypomniawszy swoje zasługi i poprosił, by oddał mu władzę w Babilonie. (2) Powiedział też, że w chwili zagrożenia ślubował Belosowi¹³⁰, że jeśli Sardanapal zostanie pokonany i jego pałac spłonie, zabierze zgłiszczę z Ninosa do Babilonu, a tam, w pobliżu okręgu poświęconego bogu, nad rzeką, zbuduje kopiec, który będzie po wieki przypominał ludziom płynącym w dół Eufratem o obaleniu panowania asyryjskiego. (3) Prosił o to, gdyż od jakiegoś eunucha, którego ukrył, gdy ten do niego zbiegł, dowiedział się o srebrze i złocie. (4) Arbakes o tym w ogóle nie wiedział, gdyż wszyscy mieszkańcy pałacu spłoneli wraz z królem; pozwolił mu więc zabrać zgłiszczę i panować w Babilonie, nie płacąc daniny. A Belesys przygotował statki, załadował je zgłiszczami i większością srebra i złota, i szybko wysłał do Babilonu. Król, gdy dowiedział się o popełnionym przez niego występku, wyznaczył na sędziów wodzów, którzy wraz z nim uczestniczyli w wojnie. (5) Oskarżony Belesys przyznał się do winy i sąd skazał go na śmierć; król jednak, który był człowiekiem wielkodusznym i chciał łagodnie zacząć swoje panowanie, darował Belesysowi życie i pozwolił zatrzymać wywiezione srebro i złoto; nie odebrał mu też zwierzchności nad Babilonem, uważając, że jego wcześniejsze zasługi, były znacznie większe niż późniejsze występkę. (6) Kiedy rozniosła się wieść o jego łaskawości, zdobył nie tylko należną mu lojalność, ale również szacunek ludów, gdyż wszyscy uważali, że człowiek, który w ten sposób postępuje z przestępcami, godny jest królestwa. (7) Również z mieszkańcami miasta Arbakes postąpił łagodnie: przesiedlił ich na wieś i każdemu dał na własność majątek, a miasto zburzył do szczętu¹³¹. Potem srebro i złoto, które jeszcze zostało w stosie pogrzebowym – a było tego jeszcze wiele talentów, zawiózł do Ekbatany w Medii. (8) W taki oto sposób Medowie zniszczyli państwo Asyryjczyków, które począwszy od Ninosa, trwało przez trzydzieści pokoleń i przez tysiąc trzysta lat.

29. Ἡμῖν δ' οὐκ ἀνάρμοστον εἶναι δοκεῖ περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι Χαλδαίων καὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῶν βραχέα διελθεῖν, ἵνα μὴδὲν παραλείπωμεν τῶν ἀξίων μνήμης. (2) Χαλδαῖοι τοίνυν τῶν ἀρχαιοτάτων ὄντες Βαβυλωνίων τῇ μὲν διαιρέσει τῆς πολιτείας παραπλησίαν ἔχουσι τάξιν τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἱερεῦσι· πρὸς γὰρ τῇ θεραπείᾳ τῶν θεῶν τεταγμένοι πάντα τὸν τοῦ ζῆν χρόνον φιλοσοφοῦσι, μεγίστην δόξαν ἔχοντες ἐν ἀστρολογίᾳ. ἀντέχονται δ' ἐπὶ πολὺ καὶ μαντικῆς, ποιούμενοι προρρήσεις περὶ τῶν μελλόντων, καὶ τῶν μὲν καθαρμοῖς, τῶν δὲ θυσίαις, τῶν δ' ἄλλαις τισὶν ἐπὶ φθοῇς ἀποτροπὰς κακῶν καὶ τελειώσεις ἀγαθῶν πειρῶνται πορίζειν. (3) ἐμπειρίαν δ' ἔχουσι καὶ τῆς διὰ τῶν οἰωνῶν μαντικῆς, ἐνυπνίων τε καὶ τεράτων ἐξηγήσεις ἀποφαίνονται. οὐκ ἀσόφως δὲ ποιοῦνται καὶ τὰ περὶ τὴν ἱεροσκοπίαν ἄκρως ἐπιτυγχάνειν νομίζοντες. Τὴν δὲ τούτων μάθησιν ἀπάντων οὐχ ὁμοίαν ποιοῦνται τοῖς τὰ τοιαῦτ' ἐπιτηδεύουσι τῶν Ἑλλήνων. (4) παρὰ μὲν γὰρ τοῖς Χαλδαίοις ἐκ γένους ἢ τούτων φιλοσοφία παραδέδοται, καὶ παῖς παρὰ πατρός διαδέχεται, τῶν ἄλλων λειτουργιῶν πασῶν ἀπολελυμένος. διὸ καὶ γονεῖς ἔχοντες διδασκάλους ἅμα μὲν ἀφθόνως ἅπαντα μαθάνουσιν, ἅμα δὲ τοῖς παραγγελλομένοις προσέχουσι πιστεύοντες βεβαιότερον. ἔπειτ' εὐθὺς ἐκ παίδων συντρεφόμενοι τοῖς μαθήμασι μεγάλην ἔξιν περιποιῶνται διὰ τε τὸ τῆς ἡλικίας εὐδίδακτον καὶ διὰ τὸ πλῆθος τοῦ προσκαρτερουμένου χρόνου. (5) Παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ πολλοῖς ἀπαρασκευῶς προσιῶν ὥς ποτε τῆς φιλοσοφίας ἄπτεται, καὶ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας· ὀλίγοι δὲ τινες ἐπὶ φιλοσοφίαν ἀποδύντες ἐργολαβίας ἕνεκεν παραμένουσιν ἐν τῷ μαθήματι, καινοτομοῦντες αἰεὶ περὶ τῶν μεγίστων δογμάτων καὶ τοῖς πρὸ αὐτῶν οὐκ ἀκολουθοῦντες. (6) τοιγαροῦν οἱ μὲν βάρβαροι διαμένοντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν αἰεὶ βεβαίως ἕκαστα λαμβάνουσιν, οἱ δ' Ἕλληνες τοῦ κατὰ τὴν ἐργολαβίαν κέρδους στοχαζόμενοι καινὰς αἰρέσεις κτίζουσι, καὶ περὶ τῶν μεγίστων θεωρημάτων ἀλλήλοις ἀντιδοξοῦντες διχονοεῖν ποιοῦσι τοὺς μαθάνοντας καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν πλανᾶσθαι, τὸν πάντα βίον ἐν αἰώρᾳ γινομένης καὶ μὴδὲν ὅλως πιστεῦσαι δυναμένης βεβαίως· τὰς γοῦν ἐπιφανεστάτας αἰρέσεις τῶν φιλοσόφων εἴ τις ἀκριβῶς ἐξετάζῃ, πλεῖστον ὅσον εὐρήσει διαφερούσας ἀλλήλων καὶ περὶ τῶν μεγίστων δοξῶν ἐναντία δοξαζούσας.

30. Οἱ δ' οὖν Χαλδαῖοι τὴν μὲν τοῦ κόσμου φύσιν αἰδιὸν φασιν εἶναι καὶ μῆτε ἐξ ἀρχῆς γένεσιν ἐσχηκέναι μῆθ' ὕστερον φθορὰν ἐπιδέξεσθαι, τὴν δὲ τῶν ὅλων τάξιν τε καὶ διακόσμησιν θεῖα τινὶ προνοίᾳ γεγονέναι, καὶ νῦν ἕκαστα τῶν ἐν οὐρανῷ γινομένων οὐχ ὥς ἔτυχεν οὐδ' αὐτομάτως ἀλλ' ὠρισμένη τινὶ καὶ βεβαίως κεκυρωμένη θεῶν κρίσει συντελεῖσθαι. (2) τῶν δ' ἄστρον πολυχρονίους παρατηρήσεις πεποιημένοι, καὶ τὰς ἐκάστου κινήσεις τε καὶ δυνάμεις ἀκριβέστατα πάντων ἀνθρώπων ἐπεγνωκότες, πολλὰ τῶν μελλόντων συμβαίνειν προλέγουσι τοῖς ἀνθρώποις. (3) μεγίστην δὲ φασιν εἶναι θεωρίαν καὶ δύναμιν περὶ τοὺς πέντε ἀστέρας τοὺς πλάνητας καλουμένους, οὓς ἐκεῖνοι κοινῇ μὲν ἐρμηνεῖς ὀνομάζουσιν, ἰδίᾳ δὲ τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κρόνον ὀνομαζόμενον, ἐπιφανέστατον δὲ καὶ πλεῖστα καὶ μέγιστα προσημαίνοντα, καλοῦσιν Ἥλιον· τοὺς δ' ἄλλους τέτταρας

29. Wydaje mi się, że stosownie będzie opowiedzieć pokrótce o babilońskich Chaldejczykach¹³², aby nie zapomnieć o niczym, co jest tego warte. (2) Zatem Chaldejczycy są najstarszymi Babilończykami. W społeczeństwie zajmują podobną pozycję, jak kapłani w Egipcie; przeznaczeni do służby bogom, całe swoje życie zajmują się wiedzą, a największą sławę zdobyli w astrologii. Przede wszystkim jednak zajmują się wieszczaniem i przepowiadają zdarzenia przyszłe; obrzędami oczyszczającymi, składaniem ofiar, a nawet czarami starają się zażegnać zło i sprawić, by spełniły się dobre przepowiednie. (3) Są biegli we wróżbach z ptaków, tłumaczą sny i znaki, powszechnie sądzi się, że doskonale wróżą z wnętrzności zwierząt ofiarnych.

Swojej sztuki nie uczą tak, jak Grecy. (4) U Chaldejczyków bowiem sztuka ta jest przekazywana w rodzie i syn uczy się jej od ojca. Chaldejczycy zwolnieni są od służby publicznej. Zdobywają rozległą wiedzę i bez zastrzeżeń ufają wskazówkom swoich nauczycieli, ponieważ są nimi ich ojcowie. Od dziecka są zaprawiani do tych nauk i zdobywają w nich wielką wprawę, ponieważ w młodym wieku łatwiej jest się uczyć, a poza tym wiele czasu poświęcają na naukę.

(5) U Greków natomiast uczeń późno zaczyna systematycznie studiować i bez przygotowania uczy się wielu przedmiotów, zdobywa wiedzę w pewnym zakresie i odchodzi pochłonięty przez sprawy życiowe. Nieliczni zajmują się nauką dla pieniędzy i trwają przy niej, zawsze jednak od nowa zaczynają rozważania o najważniejszych doktrynach i nie podążają ścieżką wytyczoną przez swoich poprzedników. (6) Dlatego barbarzyńcy, którzy pozostają ciągle przy tych samych dyscyplinach, dokładnie wszystko wiedzą, a zabiegający o zysk Hellenowie zakładają nowe szkoły filozoficzne i spierają się ze sobą o najistotniejsze zagadnienia. Prowadzą też do tego, że uczniowie zdobywają wiadomości, które nie są prawdziwe, a ich umysły, które przez całe życie są jakby na huśtawce, błędzą i nie są oni zdolni całkowicie w cokolwiek uwierzyć; rzeczywiście, jeśli ktoś przyjrzy się dokładnie najbardziej znanym szkołom filozoficznym, odkryje, że znacznie się od siebie różnią, mają też odmienne poglądy na temat spraw najważniejszych.

30. Chaldejczycy powiadają, że wszechświat jest z natury wieczny – nie miał on początku i nie zostanie w przyszłości zniszczony, i że jakaś boska opatrność sprawiła, że we wszechświecie powstał ład i porządek. Nawet i dzisiaj wszystko, co dzieje się na niebie, nie dzieje się samo przez się, ale dokonuje się, ponieważ bogowie tak ustalili i tak postanowili¹³³. (2) Przez długi czas prowadzili obserwacje gwiazd i dlatego najlepiej ze wszystkich ludzi znają ruchy i właściwości każdej i przepowiadają ludziom wiele przyszłych zdarzeń. (3) Najważniejsze jest, jak mówią, studiowanie właściwości pięciu gwiazd, które nazywa się planetami, którym nadają wspólną nazwę „Tłumacze”; są to, wymieniacząc je pojedynczo – ta, którą Hellenowie nazywają Kronosem¹³⁴: jest ona bardziej niż pozostałe widoczna i zapowiada większość ważniejszych zdarzeń. Chaldejczycy nazywają ją

ὁμοίως τοῖς παρ' ἡμῖν ἀστρολόγοις ὀνομάζουσιν, Ἄρεος, Ἀφροδίτης, Ἑρμοῦ, Διός. (4) διὰ τοῦτο δ' αὐτοὺς ἐρμηνεῖς καλοῦσιν, ὅτι τῶν ἄλλων ἀστέρων ἀπλανῶν ὄντων καὶ τεταγμένη πορεία μίαν περιφορὰν ἐχόντων οὗτοι μόνοι πορείαν ἰδίαν ποιούμενοι τὰ μέλλοντα γίνεσθαι δεικνύουσιν, ἐρμηνεύοντες τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῶν θεῶν ἔννοιαν. τὰ μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀνατολῆς, τὰ δὲ διὰ τῆς δύσεως, τινὰ δὲ διὰ τῆς χρόας προσημαίνειν φασὶν αὐτοὺς τοῖς προσέχειν ἀκριβῶς βουλευθεῖσι. (5) ποτὲ μὲν γὰρ πνευμάτων μεγέθη δηλοῦν αὐτούς, ποτὲ δὲ ὄμβρων ἢ καυμάτων ὑπερβολάς, ἔστι δὲ ὅτε κομητῶν ἀστέρων ἐπιτολάς, ἔτι δὲ ἡλίου τε καὶ σελήνης ἐκλείψεις, καὶ σεισμούς, καὶ τὸ σύνολον πάσας τὰς ἐκ τοῦ περιέχοντος γεννωμένας περιστάσεις ὠφελίμους τε καὶ βλαβεράς οὐ μόνον ἔθνεσιν ἢ τόποις, ἀλλὰ καὶ βασιλεῦσι καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἰδιώταις.

(6) Ὑπὸ δὲ τὴν τούτων φορὰν λέγουσι τετάχθαι τριάκοντα ἀστέρας, οὓς προσαγορεύουσι βουλαίους θεούς· τούτων δὲ τοὺς μὲν ἡμίσεις τοὺς ὑπὲρ γῆν τόπους ἐφορᾶν, τοὺς δ' ἡμίσεις τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν, τὰ κατ' ἀνθρώπους ἐπισκοποῦντας ἅμα καὶ τὰ κατὰ τὸν οὐρανὸν συμβαίνοντα· διὰ δ' ἡμερῶν δέκα πέμπεσθαι τῶν μὲν ἄνω πρὸς τοὺς κάτω καθάπερ ἄγγελον ἓνα τῶν ἀστέρων, τῶν δ' ὑπὸ γῆν πρὸς τοὺς ἄνω πάλιν ὁμοίως ἓνα, καὶ ταύτην ἔχειν αὐτοὺς φορὰν ὠρισμένην καὶ περιόδῳ κεκυρωμένην αἰωνίῳ. (7) τῶν θεῶν δὲ τούτων κυρίου εἶναι φασὶ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ὧν ἐκάστῳ μῆνα καὶ τῶν δώδεκα λεγομένων ζῳδίων ἐν προσνέμουσι. διὰ δὲ τούτων φασὶ ποιεῖσθαι τὴν πορείαν τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ πέντε τοὺς πλάνητας ἀστέρας, τοῦ μὲν ἡλίου τὸν ἴδιον κύκλον ἐν ἐνιαυτῷ τελούντος, τῆς δὲ σελήνης ἐν μηνὶ τὴν ἰδίαν περίοδον διαπορευομένης.

- 31.** Τῶν δὲ πλανήτων ἴδιον ἕκαστον ἔχειν δρόμον καὶ διηλλαγμένως καὶ ποικίλως χρῆσθαι τοῖς τάξεσι καὶ τῇ τῶν χρόνων διαιρέσει. πλεῖστα δὲ πρὸς τὰς γενέσεις τῶν ἀνθρώπων συμβάλλεσθαι τούτους τοὺς ἀστέρας ἀγαθὰ τε καὶ κακὰ· διὰ δὲ τῆς τούτων φύσεώς τε καὶ θεωρίας μάλιστα γινώσκειν τὰ συμβαίνοντα τοῖς ἀνθρώποις. (2) πεποιῆσθαι δέ φασὶ προρρήσεις ἄλλοις τε βασιλεῦσιν οὐκ ὀλίγοις καὶ τῷ καταπολεμήσαντι Δαρεῖον Ἀλεξάνδρῳ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα βασιλεύσασιν Ἀντιγόνῳ τε καὶ Σελεύκῳ τῷ Νικάτορι, ἐν ἅπασιν δὲ τοῖς ῥηθεῖσιν εὐστοχηκέναι δοκοῦσιν· ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς τὰ κατὰ μέρος ἐν οἰκειωτέροις ἀναγράψομεν καιροῖς. (3) προλέγουσι δὲ καὶ τοῖς ἰδιώταις τὰ μέλλοντα συμβαίνειν οὕτως εὐστόχως ὥστε τοὺς πειραθέντας θαυμάζειν τὸ γινόμενον καὶ μεῖζον ἢ κατ' ἄνθρωπον ἡγεῖσθαι. (4) Μετὰ δὲ τὸν ζῳδιακὸν κύκλον εἴκοσι καὶ τέτταρας ἀφορίζουσιν ἀστέρας, ὧν τοὺς μὲν ἡμίσεις ἐν τοῖς βορείοις μέρεσι, τοὺς δ' ἡμίσεις ἐν τοῖς νοτίοις τετάχθαι φασί, καὶ τούτων τοὺς μὲν ὀρωμένους τῶν ζώντων εἶναι καταριθμοῦσι, τοὺς δ' ἀφανεῖς τοῖς τετελευτηκόσι προσωρίσθαι νομίζουσιν, οὓς δικαστὰς τῶν ὅλων προσαγορεύουσιν. (5) ὑπὸ πάντα δὲ τὰ προειρημένα τὴν σελήνην φέρεσθαι λέγουσιν, ἔγγιστα μὲν τῆς γῆς οὖσαν διὰ τὴν βαρύτητα, διαπορευομένην δ' ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ τὸν ἑαυτῆς δρόμον, οὐ διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς φορᾶς, ἀλλὰ διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ κύκλου. (6) ὅτι δὲ τὸ φῶς ἀλλότριοιον ἔχει καὶ διότι τὰς ἐκλείψεις ποιεῖται διὰ τὸ σκίασμα τῆς γῆς παραπλήσια λέγουσι τοῖς Ἑλλήσι. περὶ δὲ τῆς κατὰ

Helioseem. Pozostałe cztery nazywają, podobnie jak nasi astrologowie: Aresem, Afrodytą, Hermesem i Zeusem¹³⁵. (4) Tłumaczami nazywają je z takiego powodu: podczas gdy wszystkie pozostałe gwiazdy są stałe i wykonują tylko jeden obrót po stałym torze, to te poruszając się tylko po własnych torach zapowiadają ludziom to, co ma się zdarzyć i tłumaczą im zamiary bogów. Powiadają Chaldejczycy, że sygnalizują one ludziom, którzy się tym parają, niektóre wydarzenia poprzez swoje wschody, zachody lub barwę. (5) Czasami zapowiadają wielkie huragany, obfite ulewę, długotrwałe susze, pojawienie się komet, zaćmienia słońca i księżyca, trzęsienia ziemi i, krótko mówiąc, wszystkie zdarzenia, które biorą swój początek w atmosferze i są korzystne lub szkodliwe nie tylko dla całych ludów czy regionów, ale również dla królów i zwykłych ludzi.

(6) Poniżej torów, po których, jak mówią, wędrują te gwiazdy, znajduje się trzydzieści gwiazd, które nazywają się „doradcami bogów”. Połowę widzi się nad ziemią, połowa jest poniżej niej; mają one wpływ na ludzi i na to, co związane jest z niebem. Co dziesięć dni jedną z gwiazd, znajdujących się powyżej ziemi, wysła się, niczym posłańca, do gwiazd znajdujących się pod ziemią, a z gwiazd, które znajdują się pod ziemią, wysła się jedną do tych, które są powyżej. Poruszają się one zawsze po tym samym ustalonym na zawsze torze. (7) Wśród tych bóstw znajduje się dwanaście potężniejszych, którym przydzielili po jednym miesiącu i po jednym ze znaków, które nazywa się znakiem zodiaku. Przez te znaki przechodzi słońce, księżyc i pięć planet. Słońce pełny obrót tworzy w ciągu roku, księżyc po własnym okręgu wędruje przez miesiąc.

- 31.** Każda planeta ma swoją własną drogę, po której się porusza, ale każda z nich pokonuje ją z różną prędkością i w różnym czasie. Gwiazdy te przydzielają ludziom przy narodzinach los dobry i zły. (2) Chaldejczycy, jak się mówi, dawali przepowiednie wielu królom, także Aleksandrowi¹³⁶, temu, który pokonał Dariusza oraz panującym po nim królom¹³⁷ Antygonosowi¹³⁸ i Seleukosowi Nikatorowi¹³⁹. Uważa się, że przepowiednie całkowicie się spełniły; szczegółowo napiszę o nich we właściwym czasie. (3) Tak trafnie przepowiadają przyszłe zdarzenia zwykłym ludziom, że ci, którzy tego doświadczyli, są zdumieni ich sztuką i uważają, że przerasta ona możliwości człowieka.

(4) Poza zodiakiem wyróżniają jeszcze dwadzieścia cztery gwiazdy, z których, jak powiadają, połowa znajduje się w północnych częściach nieboskłonu, a połowa w południowych; sądzą, że te, które się widzi, odnoszą się do żywych ludzi, a te, których się nie widzi, do zmarłych; nazywają je „sędziami wszechświata”. (5) Poniżej wymienionych już gwiazd, porusza się, jak mówią, księżyc. Ponieważ jest ciężki, znajduje się najbliżej ziemi, w najkrótszym też czasie pokonuje swoją drogę. Tak się dzieje nie dlatego, że wędruje on szybko, ale dlatego, że jego orbita jest niewielka. (6) Powiadają, podobnie jak Hellenowie, że świeci on światłem odbitym i że cień rzucany przez ziemię powoduje jego zaćmienie. O wiele mniej przekonujące wyjaśnienie podają o zaćmieniach słońca; nie potrafią dokładnie

τὸν ἥλιον ἐκλείψεως ἀσθενεστάτας ἀποδείξεις φέροντες οὐ τολμῶσι προλέγειν οὐδ' ἀκριβῶς ὑπὲρ ταύτης περιγράφειν τοὺς χρόνους. (7) περὶ δὲ τῆς γῆς ιδιωτάτας ἀποφάσεις ποιοῦνται, λέγοντες ὑπάρχειν αὐτὴν σκαφοειδῆ καὶ κοίλην, καὶ πολλὰς καὶ πιθανὰς ἀποδείξεις εὐποροῦσι περὶ τε ταύτης καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὸν κόσμον· ὑπὲρ ὧν τὰ κατὰ μέρος διεξίεναι τῆς ὑποκειμένης ἱστορίας ἀλλότριον εἶναι νομίζομεν. (8) τοῦτο μέντοι γε διαβεβαιώσαι· ἂν τις προσηκόντως ὅτι Χαλδαῖοι μεγίστην ἔξιν ἐν ἀστρολογίᾳ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἔχουσι καὶ διότι πλείστην ἐπιμέλειαν ἐποιήσαντο ταύτης τῆς θεωρίας. (9) περὶ δὲ τοῦ πλήθους τῶν ἐτῶν, ἐν οἷς φασὶ τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὸν κόσμον πεποιῆσθαι τὸ σύστημα τῶν Χαλδαίων, οὐκ ἂν τις ῥαδίως πιστεύσειεν· ἐτῶν γὰρ ἑπτὰ καὶ τετταράκοντα μυριάδας καὶ τρεῖς ἐπὶ ταύταις χιλιάδας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν γεγονέναι καταριθμοῦσιν, ἀφ' ὅτου τὸ παλαιὸν ἤρξαντο τῶν ἄστρον τὰς παρατηρήσεις ποιεῖσθαι. (10) Καὶ περὶ μὲν Χαλδαίων ἀρκεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσιν, ἵνα μὴ μακρότερον ἀποπλανώμεθα τῆς οἰκείας ἱστορίας· περὶ δὲ τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας ὡς ὑπὸ Μήδων κατελύθη προειρηκότες ἐπάνειμεν ὅθεν ἐξέβημεν.

32. Ἐπεὶ δὲ διαφωνοῦσιν οἱ παλαιότατοι τῶν συγγραφέων περὶ τῆς μεγίστης τῶν Μήδων ἡγεμονίας, οἰκεῖον εἶναι διαλαμβάνομεν τοῖς φιλαλήθως τὰς πράξεις ἱστορεῖν βουλομένοις τὴν διαφορὰν τῶν ἱστοριογράφων παρ' ἄλληλα θεῖναι. (2) Ἡρόδοτος μὲν οὖν κατὰ Ξέρξην γεγονῶς τοῖς χρόνοις φησὶν Ἀσσυρίους ἔτη πεντακόσια πρότερον τῆς Ἀσίας ἄρξαντας ὑπὸ Μήδων καταλυθῆναι, ἔπειτα βασιλέα μὲν μηδένα γενέσθαι τὸν ἀμφισβητήσοντα τῶν ὅλων ἐπὶ πολλὰς γενεάς, τὰς δὲ πόλεις καθ' ἑαυτὰς ταττομένας διοικεῖσθαι δημοκρατικῶς· τὸ δὲ τελευταῖον πολλῶν ἐτῶν διελθόντων αἰρεθῆναι βασιλέα παρὰ τοῖς Μήδοις ἄνδρα δικαιοσύνη διάφορον, ὄνομα Κυαξάρην. (3) τοῦτον δὲ πρῶτον ἐπιχειρῆσαι προσάγεσθαι τοὺς πλησιοχώρους, καὶ τοῖς Μήδοις ἀρχηγὸν γενέσθαι τῆς τῶν ὅλων ἡγεμονίας· ἔπειτα τοὺς ἐκγόνους αἰεὶ προσκατακτωμένους πολλὴν τῆς ὁμόρου χώρας αὐξήσαι τὴν βασιλείαν μέχρι Ἀστυάγους τοῦ καταπολεμηθέντος ὑπὸ Κύρου καὶ Περσῶν. περὶ ὧν νῦν ἡμεῖς τὰ κεφάλαια προειρηκότες τὰ κατὰ μέρος ὕστερον ἀκριβῶς ἀναγράψομεν, ἐπειδὴν ἐπὶ τοὺς οἰκεῖους χρόνους ἐπιβάλωμεν· κατὰ γὰρ τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς ἑπτακαίδεκάτης Ὀλυμπιάδος ἡρέθη βασιλεὺς ὑπὸ Μήδων Κυαξάρης καθ' Ἡρόδοτον. (4) Κτησίας δὲ ὁ Κνίδιος τοῖς μὲν χρόνοις ὑπῆρξε κατὰ τὴν Κύρου στρατείαν ἐπὶ Ἀρταξέρξην τὸν ἀδελφόν, γενόμενος δ' αἰχμάλωτος, καὶ διὰ τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην ἀναληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἑπτακαίδεκα ἔτη διετέλεσε τιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ. οὗτος οὖν φησὶν ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατὰ τινα νόμον εἶχον συντεταγμένας, πολυπραγμονῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον καὶ συνταξάμενος τὴν ἱστορίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐξενεγκεῖν. (5) φησὶν οὖν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀσσυρίων ἡγεμονίας Μήδους προστῆναι τῆς Ἀσίας Ἀρβάκου βασιλεύοντος τοῦ Σαρδανάπαλλον καταπολεμήσαντος, καθότι προείρηται. (6) τούτου δ' ἄρξαντος ἔτη δυσεὶς λείποντα τῶν τριάκοντα διαδέξασθαι τὴν βασιλείαν τὸν υἱὸν Μαυδάκην, ὃν ἄρξαι τῆς Ἀσίας ἔτη πεντήκοντα. μετὰ δὲ

ich przewidzieć ani określić czasu, kiedy zjawisko to ma się wydarzyć. (7) Mają własne wyobrażenie o ziemi; uważają bowiem, że jest ona podobna do czary i wklęsła; zgromadzili wiele wiarygodnych informacji o ziemi i o innych ciałach na nieboskłonie. Sądę jednak, że szczegółowe opowiadanie o tym nie przystaje do mojej historii. (8) Trzeba jednak stwierdzić, że Chaldejczycy najlepiej ze wszystkich ludzi znają się na astrologii, gdyż bardzo dbali o te studia. (9) Trudno uwierzyć, gdy mówią, ile lat poświęcili na badanie wszechświata. Podają bowiem, że od czasu, gdy dawno temu zaczęli obserwować gwiazdy, do roku, gdy Aleksander wkroczył do Azji¹⁴⁰, upłynęło czterysta siedemdziesiąt trzy tysiące lat¹⁴¹. (10) Kończę już opowieść o Chaldejczykach, by zbytnio nie oddalić się od właściwej historii. Ponieważ mówiłem o tym, jak Medowie zniszczyli królestwo Asyryjczyków, powrócę do tego miejsca, w którym zboczyłem z tematu.

32. Najstarsi historycy przekazują różne relacje o państwie Medów: postąpię zatem właściwie, przedstawiając tym czytelnikom, którzy chcą poznać ich dzieje, owe występujące u historyków różnice. (2) A więc Herodot, który żył w czasach Kserksesa¹⁴², mówi, że Asyryjczycy, którzy najpierw panowali nad Azją przez pięćset lat, zostali podbici przez Medów i że przez wiele pokoleń nie było króla, który rościłby sobie prawo do panowania nad wszystkimi ludami wchodzącymi w skład dawnego imperium asyryjskiego i że miasta rządziły się same w sposób demokratyczny. W końcu, gdy minęło wiele lat, Medowie obrali królem męża wyróżniającego się sprawiedliwością; nazywał się on Kyaksares¹⁴³. (3) Jako pierwszy starał się pozyskać sąsiednie ludy i stał się dla Medów założycielem ich państwa. Potem jego potomkowie powiększali królestwo, zdobywając większość graniczących z nimi terenów. Działo się tak aż do króla Astyagesa, którego pokonał Cyrus i Persowie. W tym miejscu przedstawiłem tylko najważniejsze zdarzenia. Szczegółowo i dokładnie napiszę o nich wtedy, gdy dotrę do właściwego okresu. Według Herodota bowiem Medowie obrali Kyaksaresa królem w drugim roku siedemnastej olimpiady¹⁴⁴. (4) Ktezjasz z Knidos natomiast żył w czasach, gdy Cyrus powołał wojsko przeciwko swojemu bratu Artakserksesowi¹⁴⁵, był jeńcem wojennym, którego król zatrzymał z powodu wiedzy medycznej. Ceniony przez niego, spędził u jego boku siedemnaście lat. Powiada Ktezjasz, że o działalności każdego perskiego władcy dowiedział się z królewskich kronik, w których Persowie, zgodnie ze zwyczajem, zapisywali dawne dzieje i na ich podstawie napisał *Historię*, którą przedstawił Hellenom. (5) Według niego, po obaleniu państwa asyryjskiego władzę nad Azją objęli Medowie rządzeni przez króla Arbakesa, który, jak wcześniej powiedziałem, pokonał Sardanapala. (6) Panował on lat dwadzieścia osiem i przekazał tron swojemu synowi Maudakesowi, który rządził Azją lat pięćdziesiąt. Po nim trzydzieści

τοῦτον τριάκοντα μὲν ἔτη βασιλεῦσαι Σώσαρμον, πεντήκοντα δὲ Ἀρτύκαν, δύο δὲ πρὸς τοῖς εἴκοσι τὸν προσαγορευόμενον Ἀρβιάνην, τεττάρκοντα δὲ Ἀρταῖον.

33. Ἐπὶ δὲ τούτου συστήναι μέγαν πόλεμον τοῖς Μήδοις πρὸς Καδουσίουσιν διὰ τοιαύτας αἰτίας. Παρσώνδην τὸν Πέρσην, θαυμαζόμενον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, φίλον τε ὑπάρξει τῷ βασιλεῖ καὶ μέγιστον ἰσχύσαι τῶν μετεχόντων τοῦ βασιλικοῦ συνεδρίου. (2) τοῦτον δ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐν τινὶ κρίσει λυπηθέντα φυγεῖν μετὰ πεζῶν μὲν τρισχιλίων, ἱππέων δὲ χιλίων εἰς Καδουσίουσιν, παρ' οἷς ἦν ἐκδεδομένος τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν τῷ μάλιστα δυναστεύοντι κατὰ τούτους τοὺς τόπους. (3) γενόμενον δ' ἀποστάτην καὶ πείσαντα τὸ σῦμπαν ἔθνος ἀντέχεσθαι τῆς ἐλευθερίας, αἰρεθῆναι στρατηγὸν διὰ τὴν ἀνδρείαν. ἔπειτα πυνθανόμενον ἄθροισμένην ἐπ' αὐτὸν μεγάλην δύναμιν, καθοπλίσαι τοὺς Καδουσίουσιν πανδημεῖ, καὶ καταστρατοπεδεῦσαι πρὸς ταῖς εἰς τὴν χώραν εἰσβολαῖς ἔχοντα τοὺς σῦμπαντας οὐκ ἐλάττους εἴκοσι μυριάδων. (4) τοῦ δὲ βασιλέως Ἀρταίου στρατευσάντος ἐπ' αὐτὸν μυριάσιν ὀγδοήκοντα μάχῃ κρατῆσαι καὶ πλείους μὲν τῶν πεντακισμυρίων ἀνελεῖν, τὴν δ' ἄλλην δύναμιν ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς Καδουσιῶν χώρας. διὸ καὶ παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις θαυμαζόμενον αἰρεθῆναί τε βασιλέα καὶ τὴν Μηδίαν συνεχῶς λεηλατεῖν καὶ πάντα τόπον καταφθεῖρειν. (5) μεγάλης δὲ δόξης τυχόντα, καὶ γῆρα μέλλοντα καταστρέφειν τὸν βίον, ἂρὰν θέσθαι παρασησάμενον τὸν διαδεχόμενον τὴν ἀρχήν, ὅπως μηδέποτε διαλύσωνται τὴν ἔχθραν Καδούσιοι πρὸς Μήδους· εἰ δὲ σύνθοιτο ὁμολογίας, ἐξώλεις γενέσθαι τοὺς τε ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ Καδουσίουσιν ἅπαντας. (6) διὰ δὴ ταύτας τὰς αἰτίας ἀεὶ πολεμικῶς ἐσχηκέναι Καδουσίουσιν πρὸς Μήδους, καὶ μηδέποτε τοῖς τούτων βασιλεῦσιν ὑπηκόους γεγενέναι, μέχρι οὗ Κῦρος εἰς Πέρσας μετέστησε τὴν ἡγεμονίαν.

34. Τῶν δὲ Μήδων βασιλεῦσαι μετὰ τὴν Ἀρταίου τελευτήν Ἀρτύνην μὲν ἔτη δύο πρὸς τοῖς εἴκοσι, Ἀστιβάραν δὲ τεττάρκοντα. ἐπὶ δὲ τούτου Πάρθους ἀποστάντας Μήδων Σάκαις τὴν τε χώραν καὶ τὴν πόλιν ἐγχειρίσαι· (2) διόπερ συστάντος πολέμου τοῖς Σάκαις πρὸς Μήδους ἐπ' ἔτη πλείω γενέσθαι τε μάχας οὐκ ὀλίγας καὶ συχνῶν παρ' ἀμφοτέροις ἀναιρεθέντων τὸ τελευταῖον εἰρήνην αὐτοὺς ἐπὶ τοῖσδε συνθέσθαι, Πάρθους μὲν ὑπὸ Μήδους τετάχθαι, τῶν δὲ προὔπαρχόντων ἑκατέρους κυριεύσαντας φίλους εἶναι καὶ συμμάχους ἀλλήλοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον.

(3) Βασιλεῦσαι δὲ τότε τῶν Σακῶν γυναῖκα τὰ κατὰ πόλεμον ἐξηλωκυῖαν καὶ τόλμῃ τε καὶ πράξει πολὺν διαφέρουσιν τῶν ἐν Σάκαις γυναικῶν, ὄνομα Ζαρίναν. καθόλου μὲν οὖν τὸ ἔθνος τοῦτο γυναικας ἀλκίμους ἔχειν καὶ κοινωνούσας τοῖς ἀνδράσι τῶν ἐν τοῖς πολέμοις κινδύνων, ταύτην δὲ λέγεται τῷ τε κάλλει γενέσθαι πασῶν ἐκπρεπεστάτην καὶ ταῖς ἐπιβολαῖς καὶ τοῖς κατὰ μέρος ἐγχειρήμασι θαυμαστήν. (4) τῶν μὲν γὰρ πλησιοχώρων βαρβάρων τοὺς ἐπηρμένους τῷ θράσει καὶ καταδουλουμένους τὸ ἔθνος τῶν Σακῶν καταπολεμήσαι, τῆς δὲ χώρας πολλὴν ἐξημερῶσαι, καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας κτίσαι, καὶ τὸ σύνολον εὐδαιμονέστερον τὸν βίον τῶν ὁμοεθνῶν ποιῆσαι. (5) διὸ καὶ τοὺς ἐγχωρίους μετὰ τὴν τελευτήν

lat panował Sosarmos, pięćdziesiąt – Artykas, dwadzieścia dwa – władca znany jako Arbianes i czterdzieści Artajos¹⁴⁶.

33. Za jego panowania wybuchła wielka wojna pomiędzy Medami i Kadusjami¹⁴⁷; a powody były takie: przyjacielem króla został człowiek podziwiany za odwagę i inteligencję, Pers o imieniu Parsondes. Był on też najbardziej wpływowym członkiem rady królewskiej. (2) Uznał jakąś decyzję króla za krzywdzącą i wraz z trzema tysiącami piechoty i tysiącem konnicy uciekł do Kadusjów. Swoją siostrę oddał za żonę temu ich przywódcy, który miał największe znaczenie na tamtym terenie. (3) Wzniął bunt i przekonał cały lud, by walczył o wolność. Dla jego dzielności obwołano go wodzem. Potem, gdy dowiedział się, że przeciwko niemu zebrano ogromną armię, uzbroił wszystkich Kadusjów i rozbił obozy przy wszystkich przełęczach prowadzących do ich kraju; zebrał nie mniej niż dwieście tysięcy ludzi. (4) Mimo że Artajos prowadził na niego osiemsettyśieczną armię, Parsondes pokonał go w bitwie, zabił ponad pięćdziesiąt tysięcy jego żołnierzy, a pozostałych odepchnął od kraju Kadusjów. Miejscowi go podziwiali i dlatego obrali go królem, a on stale grabił Medię i pustoszył każdy jej region. (5) Cieszył się wielką sławą, a kiedy już jako starzec czuł, że umiera, zażądał, by zbliżył się jego następca i przyrzekł, że Kadusjowie nigdy nie przestaną nienawidzić Medów. Jeśli zawrą ugodę, wszyscy potomkowie z jego linii oraz wszyscy Kadusjowie zostaną unicestwieni. (6) Dlatego zawsze byli oni wrogo nastawieni do Medów i nigdy, bo aż do czasów, gdy Cyrus sprawił, że władzę przejęli Persowie, nie podlegali ich królom.

34. Po śmierci Artajosa przez dwadzieścia dwa lata panował nad Medami Artynes i przez lat czterdzieści Astibaras; za jego rządów zbuntowali się przeciwko Medom Partowie¹⁴⁸ i powierzyli swój kraj i miasto Sakom¹⁴⁹. (2) Z tego powodu pomiędzy Sakami i Medami doszło do wojny, która ciągnęła się przez wiele lat. Stoczono wiele bitew i po obu stronach zginęło wielu żołnierzy, ale w końcu zawarto pokój na następujących warunkach: Partowie powinni być poddanymi Medów, ale oba ludy mają wrócić na tereny, które przed wojną zajmowali, powinni też po wieczne czasy być przyjaciółmi i sprzymierzeńcami.

(3) W tym czasie nad Sakami panowała kobieta o imieniu Zarina¹⁵⁰, której głównym zajęciem była wojna. Wśród wszystkich kobiet Saków wyróżniała się odwagą i dokonaniem. Ogólnie rzecz biorąc, kobiety tego ludu były odważne i wraz z mężczyznami dzieliły niebezpieczeństwa wojny. Ona podobno była piękniejsza niż pozostałe, podziwiano ją też za wszystkie czyny, jakich dokonała. (4) Pokonała sąsiadujących z jej krajem barbarzyńców, którzy, pyszniąc się odwagą, chcieli ujarzmić Saków. Przyniosła też cywilizację do swojego kraju rodzinnego, założyła niemało miast i sprawiła, że jej ludzie żyli szczęśliwiej. (5) Dlatego po jej śmierci krajowcy w podzięce za jej dobrodziejstwa i chcąc upamiętnić jej

αὐτῆς χάριν ἀποδιδόντας τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῆς ἀρετῆς μνημονεύοντας τάφον οἰκοδομῆσαι πολὺ τῶν ὄντων παρ' αὐτοῖς ὑπερέχοντα· ὑποστησάμενους γὰρ πυραμίδα τρίγωνον τριῶν μὲν σταδίων ἐκάστην πλευρὰν αὐτῆς κατασκευάσαι τὸ μῆκος, τὸ δ' ὕψος σταδιαῖον, εἰς ὃς συνηγμένης τῆς κορυφῆς· ἐπιστήσαι δὲ τῷ τάφῳ καὶ χρυσὴν εἰκόνα κολοττικὴν, καὶ τιμὰς ἥρωικὰς ἀπονεῖμαι, καὶ τᾶλλα πάντα μεγαλοπρεπέστερα ποιεῖν τῶν τοῖς προγόνοις αὐτῆς συγχωρηθέντων.

(6) Ἀστιβάρα δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις γῆρα τελευτήσαντος τὴν ἀρχὴν Ἀσπάνδαν τὸν υἱὸν διαδέξασθαι, τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀστυάγην καλούμενον. τούτου δ' ὑπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου καταπολεμηθέντος μεταπεσεῖν τὴν βασιλείαν εἰς Πέρσας, περὶ ὧν ἡμεῖς τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς ἰδίῳις χρόνοις ἀκριβῶς ἀναγράφομεν.

(7) Περὶ μὲν οὖν τῆς Ἀσσυρίων καὶ Μήδων βασιλείας καὶ τῆς τῶν συγγραφέων διαφωνίας ἱκανῶς εἰρησθαι νομίζομεν· περὶ δὲ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μυθολογουμένων ἐν μέρει διέξιμεν.

35. Ἡ τοίνυν Ἰνδικὴ τετράπλευρος οὖσα τῷ σχήματι, τὴν μὲν πρὸς ἀνατολὰς νεύουσαν πλευρὰν καὶ τὴν μεσημβρίαν ἢ μεγάλη περιέχει θάλαττα, τὴν δὲ πρὸς τὰς ἄρκτους τὸ Ἡμωδὸν ὄρος διείργει τῆς Σκυθίας, ἣν κατοικοῦσι τῶν Σκυθῶν οἱ προσαγορευόμενοι Σάκαι· τὴν δὲ τετάρτην πρὸς δύσιν ἐστραμμένην διεῖλθεν ὁ Ἰνδὸς προσαγορευόμενος ποταμός, μέγιστος ὢν τῶν πάντων μετὰ τὸν Νεῖλον.

(2) τὸ δὲ μέγεθος τῆς ὅλης Ἰνδικῆς φασιν ὑπάρχειν ἀπὸ μὲν ἀνατολῶν πρὸς δύσιν δισμυρίων ὀκτακισχιλίων σταδίων, ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων πρὸς μεσημβρίαν τρισμυρίων δισχιλίων. τηλικαύτη δ' οὖσα τὸ μέγεθος δοκεῖ τοῦ κόσμου μάλιστα περιέχειν τὸν τῶν θερινῶν τροπῶν κύκλον, καὶ πολλαχῇ μὲν ἐπ' ἄκρας τῆς Ἰνδικῆς ἰδεῖν ἔστιν ἀσκίους ὄντας τοὺς γνώμονας, νυκτὸς δὲ τὰς ἄρκτους ἀθεωρήτους· ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις οὐδ' αὐτὸν τὸν ἀρκτοῦρον φαίνεσθαι· καθ' ὃν δὴ τόπον φασὶ καὶ τὰς σκιάς κεκλίσθαι πρὸς μεσημβρίαν.

(3) Ἡ δ' οὖν Ἰνδικὴ πολλὰ μὲν ὄρη καὶ μεγάλα ἔχει δένδρεσι παντοδαποῖς καρπίμοις πλήθοντα, πολλὰ δὲ πεδία καὶ μεγάλα καρποφόρα, τῷ μὲν κάλλει διάφορα, ποταμῶν δὲ πλήθεσι διαρρέόμενα. τὰ πολλὰ δὲ τῆς χώρας ἀρδεύεται, καὶ διὰ τοῦτο διττοὺς ἔχει τοὺς κατ' ἔτος καρπούς· ζῶων τε παντοδαπῶν γέμει διαφόρων τοῖς μεγέθεσι καὶ ταῖς ἀλκαῖς, τῶν μὲν χερσαίων, τῶν δὲ καί πτηνῶν.

(4) καὶ πλείστους δὲ καὶ μεγίστους ἐλέφαντας ἐκτρέφει, χορηγοῦσα τὰς τροφὰς ἀφθόνους, δι' ἃς ταῖς ῥώμαις τὰ θηρία ταῦτα πολὺ προέχει τῶν κατὰ τὴν Λιβύην γεννωμένων· διὸ καὶ πολλῶν θηρευομένων ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν καὶ πρὸς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας κατασκευαζομένων μεγάλας συμβαίνει ροπὰς γίνεσθαι πρὸς τὴν νίκην.

36. Ὅμοίως δὲ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἢ πολυκαρπία τρέφουσα τοῖς τε ἀναστήμασι τῶν σωμάτων καὶ τοῖς ὄγκοις ὑπερφέροντας κατασκευάζει· εἶναι δ' αὐτοὺς συμβαίνει καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιστήμονας, ὥς ἂν ἀέρα μὲν ἔλκοντας καθαρὸν, ὕδωρ δὲ λεπτομερέστατον πίνοντας. (2) ἢ δὲ γῆ ἀμφορος οὖσα τοῖς ἡμέροις καρποῖς ἔχει καὶ φλέβας καταγείους πολλῶν καὶ παντοδαπῶν μετάλλων· γίνεται γὰρ ἐν

cnoty, wzniesli największy istniejący w ich kraju grób. Wybudowali bowiem trójkątną piramidę, każdy jej bok długi był na trzy stadia¹⁵¹, a wysokość budowli na jeden; zakończona była ostrym wierzchołkiem. Przy grobowcu umieścili ogromny posąg ze złota Zariny, ustalili ofiary, podobne tym, jakie należą się herosom, również i inne przeznaczone dla niej ofiary były wspanialsze niż te, które składali jej przodkom.

(6) Kiedy ze starości umarł król Astibaras, tron odziedziczył jego syn Aspandas, którego Grecy nazywają Astyagesem¹⁵². Pokonał go Pers, Cyrus i wtedy królestwo przeszło w ręce Persów. O nich szczegółowo i dokładnie napiszę we właściwym czasie.

(7) Sądzę, że wystarczająco opowiedziałem i o królestwach Asyryjczyków i Medów, i o różnicach w przekazach historyków. Teraz z kolei opowiem o Indiach i o opowieściach mitologicznych tej krainy.

35. Indie¹⁵³ mają kształt czworokąta. Ich bok wschodni i południowy graniczy z wielkim morzem, na północy góry Emodos oddzielają je od Scytii, którą zamieszkują Scytowie, noszący nazwę Saków¹⁵⁴. Czwarty, zwrócony ku zachodowi bok stanowi rzeka Indus. To, po Nilu, największa rzeka. (2) Powiadają, że Indie są takie wielkie: od wschodu do zachodu rozciągają się na odległość dwudziestu ośmiu tysięcy¹⁵⁵ stadiów, a od północy po południe – trzydzieści dwa tysiące¹⁵⁶. Są tak rozległe, że wydaje się, iż bardziej niż inne krainy leżą w tych rejonach świata, nad którymi latem wędruje słońce. W wielu bowiem miejscach znajdujących się na ich południowych krańcach obserwuje się, że w południe gnomony nie rzucają cienia, a nocą nie widać Niedźwiedzie. Na obszarach leżących najdalej na południu nie widać nawet Arkturosa¹⁵⁷. Powiadają nawet, że tam cień pada na południe¹⁵⁸.

(3) W Indiach jest wiele gór, rośnie tam mnóstwo rodzących obficie olbrzymich drzew; jest wiele niezwykle pięknych, rozległych równin, które są nawadniane przez liczne rzeki. Większa część tej krainy ma wodę i dlatego dwa razy w ciągu roku zbiera się plony. Żyją tam ogromne ilości rozmaitych olbrzymich i potężnych zwierząt lądowych oraz ptaków. (4) Ziemia żywi, hojnie dostarczając pożywienia, ogromne ilości bardzo wielkich słoni, które są o wiele silniejsze od tych, które są w Libii. Wiele z nich Indowie chwytają i trenują tak, by były przydatne w bitwach. Zdarza się, że to one przechylają szalę zwycięstwa.

36. Bogate plony żywią również i ludzi, dzięki temu są oni wyżsi i potężniejsi od innych. Są również biegłymi rzemieślnikami, ponieważ oddychają czystym powietrzem i piją znakomitą wodę. (2) Uprawiana przez ludzi, żyzna ziemia rodzi plony, a pod jej powierzchnią znajdują się żyły rozmaitych kruszców. Jest tam mnóstwo srebra, złota, niemało miedzi, żelaza, a także cyny i wszystkiego, co

αὐτῇ πολὺς μὲν ἄργυρος καὶ χρυσός, οὐκ ὀλίγος δὲ χαλκός καὶ σίδηρος, ἔτι δὲ καττίτερος καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς κόσμον τε καὶ χρεῖαν καὶ πολεμικὴν παρασκευὴν ἀνήκοντα. (3) χωρὶς δὲ τῶν δημητριακῶν καρπῶν φύεται κατὰ τὴν Ἰνδικὴν πολλὴ μὲν κέγχρος, ἀρδευομένη τῇ τῶν ποταμίων ναμάτων δαψιλείᾳ, πολὺ δ' ὄσπριον καὶ διάφορον, ἔτι δ' ὄρυζα καὶ ὁ προσαγορευόμενος βόσπορος, καὶ μετὰ ταῦτ' ἄλλα πολλὰ τῶν πρὸς διατροφήν χρησίων· καὶ τούτων τὰ πολλὰ ὑπάρχει αὐτοφυῆ. οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ ἄλλους ἐδωδίμους καρποὺς φέρει δυναμένους τρέφειν ζῶα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν.

(4) Διὸ καὶ φασι μηδέποτε τὴν Ἰνδικὴν ἐπισχεῖν λιμὸν ἢ καθόλου σπάνιν τῶν πρὸς τροφήν ἡμερον ἀνηκόντων. διτῶν γὰρ ὄμβρων ἐν αὐτῇ γινομένων καθ' ἕκαστον ἔτος, τοῦ μὲν χειμερινοῦ, καθὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις, ὁ σπόρος τῶν πυρίνων γίνεται καρπῶν, τοῦ δ' ἑτέρου κατὰ τὴν θερινὴν τροπὴν σπεῖρεσθαι συμβαίνει τὴν ὄρυζαν καὶ τὸν βόσπορον, ἔτι δὲ σήσαμον καὶ κέγχρον· κατὰ δὲ τὸ πλεῖστον ἀμφοτέροις τοῖς καρποῖς οἱ κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἐπιτυγχάνουσι, πάντων δέ, τελεσφορουμένων θατέρου τῶν καρπῶν, οὐκ ἀποτυγχάνουσιν. (5) οἱ τε αὐτοματίζοντες καρποὶ καὶ αἱ κατὰ τοὺς ἐλώδεις τόπους φυόμεναι ρίζαι διάφοροι ταῖς γλυκύτησιν οὔσαι πολλὴν παρέχονται τοῖς ἀνθρώποις δαψίλειαν· πάντα γὰρ σχεδὸν τὰ κατὰ τὴν χώραν πεδία γλυκεῖαν ἔχει τὴν ἀπὸ τῶν ποταμῶν ἱκμάδα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ὄμβρων τῶν ἐν τῷ θέρει κατ' ἐνιαυτὸν κυκλικῇ τινι περιόδῳ παραδόξως εἰωθότων γίνεσθαι, δαψιλείᾳ χλιαρῶν πιπτόντων ὑδάτων ἐκ τοῦ περιέχοντος ἀέρος, καὶ τὰς ἐν τοῖς ἔλεσι ρίζας ἔσποντος τοῦ καύματος, καὶ μάλιστα τῶν μεγάλων καλάμων. (6) συμβάλλονται δὲ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς καὶ τὰ νόμιμα πρὸς τὸ μηδέποτε ἔνδειαν τροφῆς παρ' αὐτοῖς εἶναι· παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις οἱ πολέμιοι καταφείροντες τὴν χώραν ἀγεώρητον κατασκευάζουσι, παρὰ δὲ τούτοις τῶν γεωργῶν ἱερῶν καὶ ἀσύλων ἐωμένων, οἱ πλησίον τῶν παρατάξεων γεωργοῦντες ἀνεπαίσθητοι τῶν κινδύνων εἰσίν. (7) ἀμφοτέροι γὰρ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους μὲν ἀποκτείνουσιν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ὄντας ἐῷσιν ἀβλαβεῖς, ὥς κοινούς ὄντας ἀπάντων εὐεργέτας, τὰς τε χώρας τῶν ἀντιπολεμούντων οὐτ' ἐμπυρίζουσιν οὔτε δενδροτομοῦσιν.

37. Ἐχει δὲ καὶ ποταμοὺς ἡ χώρα τῶν Ἰνδῶν πολλοὺς καὶ μεγάλους πλωτοὺς, οἱ τὰς πηγὰς ἔχοντες ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς πρὸς τὰς ἄρκτους κεκλιμένοις φέρονται διὰ τῆς πεδιάδος, ὧν οὐκ ὀλίγοι συμμίσγοντες ἀλλήλοις ἐμβάλλουσιν εἰς ποταμὸν τὸν ὀνομαζόμενον Γάγγην. (2) οὗτος δὲ τὸ πλάτος γινόμενος σταδίων τριάκοντα φέρεται μὲν ἀπὸ τῆς ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, ἐξερεύγεται δ' εἰς τὸν ὠκεανόν, ἀπολαμβάνων εἰς τὸ πρὸς ἕω μέρος τὸ ἔθνος τὸ τῶν Γανδαριδῶν, πλείστους ἔχον καὶ μεγίστους ἐλέφαντας. (3) διὸ καὶ τῆς χώρας ταύτης οὐδεὶς πώποτε βασιλεὺς ἔπηλυσ ἐκράτησε, πάντων τῶν ἄλλοεθνῶν φοβουμένων τό τε πλῆθος καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν θηρίων. καὶ γὰρ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἀπάσης τῆς Ἀσίας κρατήσας μόνους τοὺς Γανδαρίδας οὐκ ἐπολέμησε· καταντήσας γὰρ ἐπὶ τὸν Γάγγην ποταμὸν μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, καὶ τοὺς ἄλλους Ἰνδοὺς καταπολεμήσας, ὥς ἐπύθετο τοὺς Γανδαρίδας ἔχειν τετρακισχιλίους ἐλέφαντας πολεμικῶς κεκοσμημένους, ἀπέγνω τὴν ἐπ' αὐτοὺς στρατείαν.

potrzebne jest do sporządzania ozdób i ekwipunku wojskowego. (3) Oprócz zbóż Demetry¹⁵⁹ w Indiach uprawia się mnóstwo prosa. Rośnie ono dlatego, że pola są obficie nawodnione przez płynące rzeki. Obficie też rośnie ryż, mnóstwo roślin strączkowych oraz tak zwany *bosporos*¹⁶⁰ oraz wiele innych, nadających się do jedzenia roślin. Występuje także wiele roślin, którymi karmią zwierzęta, ale o tym długo by można pisać.

(4) Dlatego, jak powiadają, Indie nigdy nie zaznały głodu i nigdy nie brakowało im codziennego pożywienia. Każdego bowiem roku występują tam dwie pory deszczowe – jedna zimą, gdy, podobnie jak u innych ludów, sieje się pszenicę, i druga, koło letniego przesilenia, gdy sadzą ryż, sieją *bosporos*, sezam i proso; Indowie przeważnie zachowują oba zbiory, nigdy też nie tracą wszystkiego, bo dojrzewają albo jedno, albo drugie plony. (5) Owoce dziko rosnące oraz korzenie, które występują w rejonach bagnistych, są słodkie i stanowią obfite pożywienie dla ludzi, bo prawie wszystkie równiny w tym kraju mają słodką wodę albo z rzek, albo z deszczów, które co roku latem padają ze zdumiewającą regularnością. Wtedy z nieba spadają obfite i ciepłe deszcze, co przyspiesza dojrzewanie występujących na mokradłach korzeni, przede wszystkim korzeni wielkich trzcin. (6) Indowie mają też takie zwyczaje, dzięki którym nigdy nie brakuje im żywności. U innych ludów bowiem wrogowie pustoszą teren i pozostawiają ziemię, by leżała odłogiem, natomiast u nich chłopci pozostają pod opieką bogów i są nietykalni. Nie są narażeni na niebezpieczeństwo nawet wtedy, gdy uprawiają ziemię blisko miejsca, gdzie toczy się bitwa. (7) Chociaż żołnierze obu stron w walce zabijają się, nie krzywdzą ludzi, którzy pracują na roli, gdyż uważają, że przynoszą oni korzyść wszystkim; nie wypalają ogniem pól przeciwników, nie wycinają też drzew.

37. W kraju Indów jest wiele wielkich, żeglownych rzek. Mają one źródła w leżących na północy górach, a potem płyną przez równiny. Wiele z nich łączy się ze sobą i wpada do rzeki, która nazywa się Ganges. (2) Ta, szeroka na trzydzieści stadiów¹⁶¹ rzeka, płynie z północy na południe i wpada do oceanu. Od wschodu jest ona rzeką graniczną dla ludu Gandaridów. Lud ten ma najwięcej ogromnych słoni. (3) Dlatego nigdy żaden obcy król nie opanował tego kraju, wszyscy bowiem bali się liczebności i siły tych zwierząt. Nawet Aleksander Macedoński, który ujarzmił całą Azję, nie wszczął wojny z Gandaridami: kiedy pokonał innych Indów i wraz z całą armią przybył nad Ganges i dowiedział się, że Gandaridowie mają cztery tysiące przygotowanych do wojny słoni, zrezygnował z wyprawy przeciwko nim¹⁶².

(4) Prawie równa Gangesowi jest rzeka, która nazywa się Indusem; ma ona również źródła na północy i wpada do oceanu. Stanowi granicę Indii. Przepływa

(4) Ὁ δὲ παραπλήσιος τῷ Γάγγη ποταμός, προσαγορευόμενος δὲ Ἰνδός, ἄρχεται μὲν ὁμοίως ἀπὸ τῶν ἄρκτων, ἐμβάλλων δὲ εἰς τὸν ὠκεανὸν ἀφορίζει τὴν Ἰνδικήν· πολλήν δὲ διεξιὼν πεδιάδα χώραν δέχεται ποταμοὺς οὐκ ὀλίγους πλωτοὺς, ἐπιφανεστάτους δ' Ὑπανιν καὶ Ὑδάσπην καὶ Ἀκεσίνον. (5) χωρὶς δὲ τούτων ἄλλο πλήθος ποταμῶν παντοδαπῶν διαρρεῖ καὶ ποιεῖ κατάφυτον πολλοῖς κηπεύμασι καὶ καρποῖς παντοδαποῖς τὴν χώραν. τοῦ δὲ κατὰ τοὺς ποταμοὺς πλήθους καὶ τῆς τῶν ὑδάτων ὑπερβολῆς αἰτίαν φέρουσιν οἱ παρ' αὐτοῖς φιλόσοφοι καὶ φυσικοῖτοιαύτην· (6) τῆς Ἰνδικῆς φασὶ τὰς περικειμένας χώρας, τὴν τε Σκυθῶν καὶ Βακτριανῶν, ἔτι δὲ καὶ τῶν Ἀριανῶν, ὑψηλοτέρας εἶναι τῆς Ἰνδικῆς, ὥστ' εὐλόγως εἰς τὴν ὑποκειμένην χώραν πανταχόθεν συρρεούσας τὰς λιβάδας ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ποιεῖν τοὺς τόπους καθύγρους καὶ γεννᾶν ποταμῶν πλήθος. (7) ἴδιον δὲ τι συμβαίνει περὶ τινος τῶν κατὰ τὴν Ἰνδικήν ποταμῶν τὸν ὀνομαζόμενον Σίλλαν, ρέοντα δ' ἐκ τινος ὁμώνυμου κρήνης· ἐπὶ γὰρ τούτου μόνου τῶν ἀπάντων ποταμῶν οὐδὲν τῶν ἐμβαλλομένων εἰς αὐτὸν ἐπιπλεῖ, πάντα δ' εἰς τὸν βυθὸν καταδύεται παραδόξως.

38. Τὴν δ' ὅλην Ἰνδικὴν οὖσαν ὑπερμεγέθη λέγεται κατοικεῖν ἔθνη πολλὰ καὶ παντοδαπά, καὶ τούτων μηδὲν ἔχειν τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν ἔπηλυν, ἀλλὰ πάντα δοκεῖν ὑπάρχεινα ὑτόχθονα, πρὸς δὲ τούτοις μῆτε ξενικὴν ἀποικίαν προσδέχεσθαι πώποτε μῆτ' εἰς ἄλλο ἔθνος ἀπεσταλκέναί. (2) μυθολογοῦσι δὲ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἀνθρώπους τροφαῖς μὲν κεκρῆσθαι τοῖς αὐτομάτως φυομένοις ἐκ τῆς γῆς καρποῖς, ἐσθῆσι δὲ ταῖς δοραῖς τῶν ἐγχωρίων ζώων, καθάπερ καὶ παρ' Ἑλλήσιν. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν τεχνῶν τὰς εὐρέσεις καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς βίον χρησίμων ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον γενέσθαι, τῆς χρείας αὐτῆς ὑφηγουμένης εὐφυεῖ ζῶφ καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας καὶ λόγον καὶ ψυχῆς ἀγχίνοιαν.

(3) Μυθολογοῦσι δὲ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ λογιώτατοι, περὶ οὗ καθῆκον ἂν εἴη συντόμως διελθεῖν. φασὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις, παρ' αὐτοῖς ἔτι τῶν ἀνθρώπων κωμηδὸν οἰκούντων, παραγενέσθαι τὸν Διόνυσον ἐκ τῶν πρὸς ἐσπέραν τόπων ἔχοντα δύναμιν ἀξιόλογον· ἐπελθεῖν δὲ τὴν Ἰνδικὴν ἅπασαν, μηδεμιᾶς οὐσῆς ἀξιολόγου πόλεως δυναμένης ἀντιτάξασθαι. (4) ἐπιγενομένων δὲ καυμάτων μεγάλων, καὶ τῶν τοῦ Διονύσου στρατιωτῶν λοιμικῇ νόσῳ διαφθειρομένων, συνέσει διαφέροντα τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἀπαγαγεῖν τὸ στρατόπεδον ἐκ τῶν πεδινῶν τόπων εἰς τὴν ὀρεινὴν· ἐν ταύτῃ δὲ πνεόντων ψυχρῶν ἀνέμων καὶ τῶν ναματιαίων ὑδάτων καθαρῶν ρεόντων πρὸς αὐταῖς ταῖς πηγαῖς, ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου τὸ στρατόπεδον. ὀνομάζεσθαι δὲ τῆς ὀρεινῆς τὸν τόπον τοῦτον Μηρόν, καθ' ὃν ὁ Διόνυσος ἐξέτρεψε τὰς δυνάμεις ἐκ τῆς νόσου· ἀφ' οὗ δὴ καὶ τοὺς Ἑλληνας περὶ τοῦ θεοῦ τούτου παραδεδωκέναι τοῖς μεταγενεστέροις τεθράφθαι τὸν Διόνυσον ἐν μηρῷ.

(5) Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς παραθέσεως τῶν καρπῶν ἐπιμεληθέντα μεταδιδόναι τοῖς Ἰνδοῖς, καὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ οἴνου καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς τὸν βίον χρησίμων παραδοῦναι. πρὸς δὲ τούτοις πόλεων τε ἀξιολόγων γενηθῆναι κτίστην, μεταγαγόντα τὰς κόμας εἰς τοὺς εὐθέτους τόπους, τιμᾶν τε καταδειξάμενος τὸ θεῖον καὶ νόμους εἰσηγήσασθαι καὶ δικαστήρια, καθόλου δὲ πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων εἰσηγητὴν γενόμενον θεὸν νομισθῆναι καὶ τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν. (6) ἱστοροῦσι δ' αὐτὸν

przez rozległe równiny i przyjmuje niemało żeglownych rzek; najbardziej znane to: Hypanis, Hydaspes i Akosimos. (5) Oprócz nich jest tam też wiele innych rzek, które sprawiają, że w pełnym roślinności kraju jest wiele ogrodów i roślin jadalnych. Wielka liczba rzek i obfitość wody jest, zdaniem ich filozofów i badaczy przyrody, spowodowana tym, że (6) leżące wokół Indii kraje Scytów, Baktryczków i Arianów znajdują się, jak powiadają, powyżej nich; dlatego na teren, który leży poniżej zewsząd spływają wody. To powoduje, że stopniowo staje się on podmokły i powstają liczne rzeki. (7) Coś niezwykle osobliwego dzieje się z jedną indyjską rzeką. Nazywa się ona Sillas¹⁶³ i wypływa ze źródła, które nosi taką samą nazwę. Jest to bowiem jedyna rzeka, po której powierzchni nic, co do niej wpadnie, nie pływa; wszystko bowiem, i to jest niezwykle, tonie w jej głębinie.

38. Indie są niezwykle rozległe. Powiada się, że zamieszkują je liczne i bardzo różne ludy i że żaden z nich nie ma obcego pochodzenia. Wszystkie, jak się wydaje, są tubylcze, nigdy też nie przyjmowali żadnych kolonii, sami również do innych krain ich nie wysyłali. (2) W mitach opowiadają, że ludzie, którzy żyli najdawniej, żywili się dziko rosnącymi roślinami i odziewali się, podobnie jak i Grecy – w skóry miejscowych dzikich zwierząt. Podobnie stopniowo odkrywali różne rodzaje rzemiosła i inne przydatne w życiu udogodnienia, a sama konieczność wskazywała drogę istotom dobrze przez naturę wyposażonym, bo mającym do pomocy ręce, mowę i bystrość umysłu.

(3) Najbieglejsi indyjscy uczeni opowiadają mit, który teraz krótko przedstawię. Powiadają bowiem, że w bardzo, bardzo dawnych czasach, gdy u nich rozproszeni ludzie mieszkali jeszcze po wsiach, z krain leżących na zachodzie przybył ze znaczną armią Dionizos. Przemaszerował przez całe Indie, ponieważ nie istniało jeszcze żadne znaczne miasto, które mogłoby stawić mu opór¹⁶⁴. (4) Kiedy jednak zapanowały wielkie upały i żołnierze Dionizosa marli od zarazy, pewien niezwykle mądry wódz przeprowadził to wojsko z równin na wyżyny; tam, ponieważ wiały zimne wiatry, a w źródłach i strumieniach płynęła krystalicznie czysta woda, wojsko przestało chorować; ów leżący na wyżynie region, gdzie Dionizos uwolnił wojsko od zarazy, nazywa się Meros¹⁶⁵; dlatego Hellenowie późniejszym pokoleniom przekazali opowieść, że Dionizos został donoszony w biodrze¹⁶⁶.

(5) Zagospodarował zebrane owoce i nauczył Indów, jak się wytwarza wino i inne pożyteczne dla ludzi rzeczy. Oprócz tego przeniósł wsie na miejsca odpowiednie i z nich założył miasta. Nauczył ludzi czcić bogów, wprowadził zwyczaje i prawa, a ludzie uznali go za boga i obdarzyli przywilejem nieśmiertelności, bo nauczył ich wielu rzeczy przynoszących im korzyść. (6) Podobno w jego armii było mnóstwo kobiet, a podczas bitew miał używać bębnow i cymbałów, ponieważ jeszcze nie wynaleziono trąb. Rządził całymi Indiami przez pięćdziesiąt dwa

καὶ γυναικῶν πλῆθος μετὰ τοῦ στρατοπέδου περιάγεσθαι, καὶ κατὰ τὰς ἐντοῖς πολέμοις παρατάξεις τυμπάνοις καὶ κυμβάλοις κεκρῆσθαι, μήπω σάλπιγγος εὐρημένης. βασιλεύσαντα δὲ πάσης τῆς Ἰνδικῆς ἔτη δύο πρὸς τοῖς πεντήκοντα γῆρα τελευτήσαι. διαδεξαμένους δὲ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν ἀεὶ τοῖς ἀφ' ἑαυτῶν ἀπολιπεῖν τὴν ἀρχήν· τὸ δὲ τελευταῖον πολλαῖς γενεαῖς ὕστερον καταλυθείσης τῆς ἡγεμονίας δημοκρατηθῆναι τὰς πόλεις.

39. Περὶ μὲν οὖν τοῦ Διονύσου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ τοιαῦτα μυθολογοῦσιν οἱ τὴν ὀρεινὴν τῆς Ἰνδικῆς κατοικοῦντες. τὸν τε Ἡρακλέα φασὶ παρ' αὐτοῖς γεγενῆσθαι, καὶ παραπλησίως τοῖς Ἑλλήσι τό τε ρόπαλον καὶ τὴν λεοντήν αὐτῷ προσάπτουσι. (2) τῇ δὲ τοῦ σώματος ρώμῃ καὶ ἀλκῇ πολλῷ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διενεγκεῖν, καὶ καθαρὰν ποιῆσαι τῶν θηρίων γῆν τε καὶ θάλατταν. γήμαντα δὲ πλείους γυναικας υἱοὺς μὲν πολλοὺς, θυγατέρα δὲ μίαν γεννήσαι, καὶ τούτων ἐνηλίκων γενομένων πᾶσαν τὴν Ἰνδικὴν διελόμενον εἰς ἴσας τοῖς τέκνοις μερίδας, ἅπαντας τοὺς υἱοὺς ἀποδεῖξαι βασιλέας, μίαν δὲ θυγατέρα θρέψαντα καὶ ταύτην βασιλίσσαν ἀποδεῖξαι. (3) κτίστην τε πόλεων οὐκ ὀλίγων γενέσθαι, καὶ τούτων τὴν ἐπιφανεστάτην καὶ μεγίστην προσαγορεύσαι Παλίβοθρα. κατασκευάσαι δ' ἐν αὐτῇ καὶ βασιλεία πολυτελὴ καὶ πλῆθος οἰκητόρων καθιδρῦσαι· τὴν τε πόλιν ὀχυρῶσαι τάφροις ἀξιολόγοις ποταμίους ὕδασι πληρουμένας. (4) καὶ τὸν μὲν Ἡρακλέα τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετὰστασιν ποιησάμενον ἀθανάτου τυχεῖν τιμῆς, τοὺς δ' ἀπογόνους αὐτοῦ βασιλεύσαντας ἐπὶ πολλὰς γενεὰς καὶ πράξεις ἀξιολόγους μεταχειρισαμένους μήτε στρατείαν ὑπερόριον ποιήσασθαι μήτε ἀποικίαν εἰς ἄλλο ἔθνος ἀποστεῖλαι. ὕστερον δὲ πολλοῖς ἔτεσι τὰς πλείστας μὲν τῶν πόλεων δημοκρατηθῆναι, τινῶν δ' ἔθνων τὰς βασιλείας διαμεῖναι μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου διαβάσεως. (5) Νομίμων δ' ὄντων παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἐνίων ἐξηλλαγμένων θαυμασιώτατον ἄν τις ἡγήσαιτο τὸ καταδειχθὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων· νενομοθέτηται γὰρ παρ' αὐτοῖς δοῦλον μὲν μηδένα εἶναι τὸ παράπαν, ἐλευθέρους δ' ὑπάρχοντας τὴν ἰσότητά τιμᾶν ἐν πᾶσι. τοὺς γὰρ μαθόντας μήθ' ὑπερέχειν μήθ' ὑποπίπτειν ἄλλοις κράτιστον ἕξιν βίον πρὸς ἀπάσας τὰς περιστάσεις· εὐηθες γὰρ εἶναι νόμους μὲν ἐπ' ἴσης τιθέναι πᾶσι, τὰς δ' συνουσίας ἀνωμάλους κατασκευάζειν.

40. Τὸ δὲ πᾶν πλῆθος τῶν Ἰνδῶν εἰς ἑπτὰ μέρη διήρηται, ὧν ἐστὶ τὸ μὲν πρῶτον σύστημα φιλοσόφων, πλήθει μὲν τῶν ἄλλων μερῶν λειπόμενον, τῇ δ' ἐπιφανείᾳ πάντων πρωτεύον. ἀλειτούργητοι γὰρ ὄντες οἱ φιλόσοφοι πάσης ὑπουργίας οὐθ' ἐτέρων κυριεύουσιν οὐθ' ὑφ' ἐτέρων δεσπόζονται. (2) παραλαμβάνονται δ' ὑπὸ μὲν τῶν ιδιωτῶν εἰς τε τὰς ἐν τῷ βίῳ θυσίας καὶ εἰς τὰς τῶν τετελευτηκότων ἐπιμελείας, ὥς θεοῖς γεγονότες προσφιλέστατοι καὶ περὶ τῶν ἐν ᾧδου μάλιστ' ἐμπείρως ἔχοντες, ταύτης τε τῆς ὑπουργίας δῶρά τε καὶ τιμὰς λαμβάνουσιν ἀξιολόγους· τῷ δὲ κοινῷ τῶν Ἰνδῶν μεγάλας παρέχονται χρεῖας παραλαμβανόμενοι μὲν κατὰ τὸ νέον ἔτος ἐπὶ τὴν μεγάλην σύνοδον, προλέγοντες δὲ τοῖς πλήθεσι περὶ αὐχμῶν καὶ ἐπομβρίας, ἔτι δ' ἀνέμων εὐπνοίας καὶ νόσων καὶ τῶν ἄλλων τῶν δυναμένων

lata i umarł ze starości. Władzę po nim odziedziczyli synowie, oni przekazali ją swoim potomkom, a ci z kolei swoim. W końcu, wiele pokoleń później, władzę ich obalono, bo miasta przyjęły demokratyczny system rządów.

39. Takie opowieści o Dionizosie i jego potomkach znają mieszkańcy tej części Indii, która leży na wyżynie. Powiadają też, że i Herakles¹⁶⁷ urodził się u nich, i wyposażają go, podobnie jak Grecy, w maczugę i skórę lwa. (2) Górował on znacznie siłą fizyczną i odwagą nad innymi ludźmi. Oczyszczył ziemię i morze z dzikich bestii, a ponieważ miał sporo żon, spłodził wielu synów, ale tylko jedną córkę. Kiedy wszyscy dorośli, podzielił całe Indie na tyle równych części, ile miał dzieci. Wszystkich synów mianował królami, także i jedyną córkę uczynił królową. (3) Założył niemało miast, z których najbardziej sławne i największe jest to, które nazywa się Palibothra¹⁶⁸. Zbudował w nim kosztowny pałac królewski i osiedlił mnóstwo ludzi, otoczył je wielkimi, napełnianymi wodą z rzeki fosami. (4) Kiedy Herakles opuścił ziemski padół, zyskał cześć należną nieśmiertelnym. Jego potomkowie, chociaż panowali przez wiele pokoleń i dokonali wielu wspa-
niałych czynów, nigdy nie podjęli wypraw do obcych krain, nie wysłali też żadnej kolonii do innych ludów. Wiele lat później większość miast miała już ustrój demokratyczny, chociaż u niektórych ludów władza królewska przetrwała aż do wkroczenia Aleksandra.

(5) Indowie mają wiele, tylko im właściwych obyczajów. Można też wskazać takie, które wprowadzili ich pradawni filozofowie. Prawem zostało bowiem nakazane, by u nich nikt nigdy nie był niewolnikiem – wszyscy mają być wolni i mieć równe prawa. Ci bowiem, którzy nie nauczyli się wywyższać nad innymi czy też przed innymi płaszczyć, są ich zdaniem lepiej przygotowani do życia w każdych warunkach. Bezsensowne by było ustanawianie praw, które opierałyby się na przeświadczeniu, że wszyscy ludzie są równi, a równocześnie zachowywać nierówności społeczne.

40. Ludność Indii dzieli się na siedem grup¹⁶⁹, z których pierwszą stanowią filozofowie; jest to grupa najmniej liczna, ale przewyższa pozostałe rangą. Wszyscy filozofowie wolni są od wszelkiej publicznej służby i nie są ani panami, ani sługami innych ludzi. (2) Są oni bogom najmiłsi i dobrze znają się na sprawach związanych ze światem umarłych, dlatego zwykli ludzie wzywają ich, by zarówno składali ofiary, jakie wymagane są od żywych, jak i po to, by zatroszczyli się o zmarłych. Za to otrzymują znaczne dary i zaszczyty. Pełnią również niezwykle pożyteczną służbę dla całych Indii. Na początku roku wzywa się ich bowiem na Wielkie Zgromadzenie i tam przepowiadają zebranym tłumom susze, obfite deszcze, dobre wiatry oraz choroby i wszystko to, co może się przydać wsłuchującym się w ich

τοὺς ἀκούοντας ὠφελῆσαι. (3) τὰ μέλλοντα γὰρ προακούσαντες οἱ τε πολλοὶ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκπληροῦσιν αἰεὶ τὸ μέλλον ἐκλείπειν καὶ προκατασκευάζουσιν αἰεὶ τι τῶν χρησίμων. ὁ δ' ἀποτυχὼν τῶν φιλοσόφων ἐν ταῖς προρρήσεσιν ἄλλην μὲν οὐδεμίαν ἀναδέχεται τιμωρίαν ἢ βλασφημίαν, ἄφρονος δὲ διατελεῖ τὸν λοιπὸν βίον.

(4) Δεύτερον δ' ἐστὶ μέρος τὸ τῶν γεωργῶν, οἱ τῷ πλήθει τῶν ἄλλων πολὺ προέχειν δοκοῦσιν. οὗτοι δὲ πολέμων καὶ τῆς ἄλλης λειτουργίας ἀφειμένοι περὶ τὰς γεωργίας ἀσχολοῦνται· καὶ οὐδεὶς ἂν πολέμιος περιτυχὼν γεωργῷ κατὰ τὴν χώραν ἀδικήσειεν ἄν, ἀλλ' ὥς κοινούς εὐεργέτας ἡγούμενοι πάσης ἀδικίας ἀπέχονται. (5) διόπερ ἀδιάφθορος ἡ χώρα διαμένουσα καὶ καρποῖς βριθοῦσα πολλὴν ἀπόλαυσιν παρέχεται τῶν ἐπιτηδείων τοῖς ἀνθρώποις. βιοῦσι δ' ἐπὶ τῆς χώρας μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν οἱ γεωργοί, καὶ τῆς εἰς τὴν πόλιν καταβάσεως παντελῶς ἀφεστήκασιν. τῆς δὲ χώρας μισθοὺς τελοῦσι τῷ βασιλεῖ διὰ τὸ πᾶσαν τὴν Ἰνδικὴν βασιλικὴν εἶναι, ἰδιώτη δὲ μηδενὶ γῆν ἐξεῖναι κεκτῆσθαι· χωρὶς δὲ τῆς μισθώσεως τετάρτην εἰς τὸ βασιλικὸν τελοῦσι.

(6) Τρίτον δ' ἐστὶ φῶλον τὸ τῶν βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ καθόλου πάντων τῶν νομέων, οἱ πόλιν μὲν ἢ κώμην οὐκ οἰκοῦσι, σκηνίτη δὲ βίῳ χρῶνται, οἱ δ' αὐτοὶ καὶ κυνηγοῦντες καθαρὰν ποιοῦσι τὴν χώραν ὀρνέων τε καὶ θηρίων. εἰς ταῦτα δ' ἀσκοῦντες καὶ φιλοτεχνοῦντες ἐξημεροῦσι τὴν Ἰνδικήν, πλήθουσιν πολλῶν καὶ παντοδαπῶν θηρίων τε καὶ ὀρνέων τῶν κατεσθιόντων τὰ σπέρματα τῶν γεωργῶν.

41. Τέταρτον δ' ἐστὶ μέρος τὸ τῶν τεχνιτῶν· καὶ τούτων οἱ μὲν εἰσὶν ὀπλοποιοί, οἱ δὲ τοῖς γεωργοῖς ἢ τισὶν ἄλλοις τὰ χρήσιμα πρὸς ὑπηρεσίαν κατασκευάζουσιν. οὗτοι δ' οὐ μόνον ἀτελεῖς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ σιτομετρίαν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ λαμβάνουσι.

(2) Πέμπτον δὲ τὸ στρατιωτικόν, εἰς τοὺς πολέμους εὐθετοῦν, τῷ μὲν πλήθει δεύτερον, ἀνέσει δὲ καὶ παιδιᾷ πλείστη χρώμενον ἐν ταῖς εἰρήναις. τρέφεται δ' ἐκ τοῦ βασιλικοῦ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν ἵππων τε καὶ ἐλεφάντων.

(3) Ἑκτον δ' ἐστὶ τὸ τῶν ἐφόρων· οὗτοι δὲ πολυπραγμονοῦντες πάντα καὶ ἐφορῶντες τὰ κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἀπαγγέλλουσι τοῖς βασιλεῦσιν, ἐὰν δ' ἡ πόλις αὐτῶν ἀβασίλευτος ᾖ, τοῖς ἄρχουσιν.

(4) Ἑβδομον δ' ἐστὶ μέρος τὸ βουλευτὸν μὲν καὶ συνεδρεῦον τοῖς ὑπὲρ τῶν κοινῶν βουλευομένοις, πλήθει μὲν ἐλάχιστον, εὐγενεῖα δὲ καὶ φρονήσει μάλιστα θαυμαζόμενον· ἐκ τούτων γὰρ οἱ τε σύμβουλοι τοῖς βασιλεῦσιν εἰσιν οἱ τε διοικηταὶ τῶν κοινῶν καὶ οἱ δικασταὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, καὶ καθόλου τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς ἄρχοντας ἐκ τούτων ἔχουσι.

(5) Τὰ μὲν οὖν μέρη τῆς διηρημένης πολιτείας παρ' Ἰνδοῖς σχεδὸν ταῦτ' ἔστιν· οὐκ ἔξεστι δὲ γαμεῖν ἐξ ἄλλου γένους ἢ προαιρέσεις ἢ τέχνας μεταχειρίζεσθαι, οἷον στρατιώτην ὄντα γεωργεῖν ἢ τεχνίτην ὄντα φιλοσοφεῖν.

słowa ludziom. (3) A ponieważ i zwykli ludzie, i król zawczasu usłyszają o tym, co ma się zdarzyć, zawsze gromadzą te produkty, których ma zabraknąć i zawsze przygotowują to, co będzie potrzebne. Jeśli jakiś filozof pomyli się w swoich przepowiedniach, karą dla niego i zniesławieniem będzie nakaz, by do końca swego życia milczał.

(4) Druga grupa to rolnicy; jest ich, jak się wydaje, o wiele więcej niż ludzi należących do pozostałych grup; zwolnieni są od służby na rzecz wojska oraz od wszelkich innych powinności na rzecz państwa i zajmują się tylko rolnictwem. Żaden wróg, gdy natknie się na chłopą pracującego na roli, nie krzywdzi go, bo wie, że trzodzi się on dla dobra wszystkich ludzi. (5) Ziemia, której nigdy się nie niszczy, wydaje obfite plony i dostarcza ludziom mnóstwo żywności. Chłopi wraz z dziećmi i żonami żyją na wsi i w ogóle nie wchodzą do miast. Dzierżawę za ziemię płacą królowi, gdyż cała ziemia w Indiach należy do króla, żaden prywatny człowiek nie może jej kupić. Oprócz dzierżawy do królewskiego skarbcza dają jedną czwartą plonów.

(6) Trzecią grupę stanowią pasterze krów, pasterze owiec i, krótko mówiąc, wszyscy pasterze. Nie mieszkają oni ani w miastach, ani we wsiach, ale żyją pod namiotami. Ludzie ci również polują i oczyszczają ziemię z ptaków i dzikich zwierząt, a ponieważ ćwiczą się w tym zajęciu, są zręczni i cywilizują Indie, w których jest mnóstwo różnych zwierząt i ptaków pożerających ziarno wysiane przez rolników.

41. Czwartą grupą są rzemieślnicy; jedni z nich wytwarzają broń, inni narzędzia potrzebne rolnikom i pozostałym robotnikom. Nie płacą oni podatków, a nawet ze skarbcza królewskiego otrzymują odmierzony przydział zboża.

(2) Piątą grupą są żołnierze, którzy nadają się tylko do wojaczki. Stanowią drugą co do liczebności grupę; w czasie pokoju zazwyczaj folgują sobie i bawią się. Rzesze wojowników, koni i słoni bojowych utrzymuje się ze skarbcza królewskiego.

(3) Szóstą grupę stanowią dozorczy. Zajmują się oni wieloma sprawami, wszystko kontrolują i donoszą królom, albo, gdy ich nie ma, zarządcom, o tym, co dzieje się w Indiach.

(4) Siódmą grupą jest ta, która udziela rad i naradza się w sprawach dotyczących wszystkich mieszkańców; jest najmniej liczna, ale się ją podziwia, bo należący do niej ludzie są zacni i roztropni. Spośród nich wybiera się królewskich doradców, ludzi zarządzających sprawami państwa, adwokatów i, krótko mówiąc, przywódców i zarządców.

(5) Taki jest podział społeczny Indii; nie można zawierać małżeństw z osobą pochodzącą z innej grupy. Nie można zmieniać ani grupy, ani zawodu. Na przykład jeśli ktoś jest żołnierzem, nie może zostać rolnikiem, a rzemieślnik filozofem.

42. Ἔχει δ' ἡ τῶν Ἰνδῶν χώρα πλείστους καὶ μεγίστους ἐλέφαντας, ἀλκῇ τε καὶ μεγέθει πολὺ διαφέροντας. ὀχεύεται δὲ τοῦτο τὸ ζῶον οὐχ ὥσπερ τινὲς φασιν, ἐξηλλαγμένως, ἀλλ' ὁμοίως ἵπποις καὶ τοῖς ἄλλοις τετράποσι ζῴοις· κυοῦσι δὲ τοὺς μὲν ἐλαχίστους μῆνας ἑκκαίδεκα, τοὺς δὲ πλείστους ὀκτωκαίδεκα. (2) τίκτουσι δὲ καθάπερ ἵπποι κατὰ τὸ πλείστον ἓν, καὶ τρέφουσι τὸ γεννηθὲν αἱ μητέρες ἐπ' ἔτη ἕξ. ζῶσι δ' οἱ πλείστοι καθάπερ ὁ μακροβιώτατος ἄνθρωπος, οἱ δὲ μάλιστα γηράσαντες ἔτη διακόσια.

(3) Εἰσὶ δὲ παρ' Ἰνδοῖς καὶ ἐπὶ τοὺς ξένους ἄρχοντες τεταγμένοι καὶ φροντίζοντες ὅπως μηδεὶς ξένος ἀδικῇται· τοῖς δ' ἀρρωστοῦσι τῶν ξένων ἰατροὺς εἰσάγουσι καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν ποιοῦνται, καὶ τελευτήσαντας θάπτουσιν, ἔτι δὲ τὰ καταλειφθέντα (4) χρήματα τοῖς προσήκουσιν ἀποδιδόασιν. οἱ τε δικασταὶ τὰς κρίσεις παρ' αὐτοῖς ἀκριβῶς διαγινώσκουσι, καὶ πικρῶς τοῖς ἀμαρτάνουσι προσφέρονται. Περί μὲν οὖν τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἀρχαιολογουμένων ἀρκεσθῆσόμεθα τοῖς ῥηθεῖσιν.

43. Περί δὲ τῶν Σκυθῶν τῶν οἰκούντων τὴν ὁμορον χώραν ἐν μέρει διέξιμεν. οὗτοι γάρ τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὀλίγην ἐνέμοντο χώραν, ὕστερον δὲ κατ' ὀλίγον αὐξηθέντες διὰ τὰς ἀλκὰς καὶ τὴν ἀνδρείαν πολλὴν μὲν κατεκτήσαντο χώραν, τὸ δ' ἔθνος εἰς μεγάλην ἡγεμονίαν καὶ δόξαν προήγαγον. (2) τὸ μὲν οὖν πρῶτον παρὰ τὸν Ἀράξην ποταμὸν ὀλίγοι κατῴκουν παντελῶς καὶ διὰ τὴν ἀδοξίαν καταφρονοῦμενοι· ἓνα δὲ τῶν ἀρχαίων ἔχοντες βασιλέα φιλοπόλεμον καὶ διαφέροντα στρατηγία προσεκτίσαντο χώραν, τῆς μὲν ὀρεινῆς ἕως πρὸς τὸν Καύκασον, τῆς δὲ πεδινῆς τὰ παρὰ τὸν ὠκεανὸν καὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην καὶ τὴν ἄλλην χώραν ἕως Τανάιδος ποταμοῦ.

(3) Ὑστερον δὲ μυθολογοῦσι Σκύθαι παρ' αὐτοῖς γενέσθαι γηγενῇ παρθένον· ταύτην δ' ἔχειν τὰ μὲν ἄνω μέρη τοῦ σώματος μέχρι τῆς ζώνης γυναικεῖα, τὰ δὲ κατώτερα ἐχίδνης. ταύτῃ δὲ Δία μιγέντα γεννῆσαι παῖδα Σκύθην ὄνομα. τοῦτον δὲ γενόμενον ἐπιφανέστατον τῶν πρὸ αὐτοῦ τοὺς λαοὺς ἀφ' ἑαυτοῦ Σκύθας προσαγορευσαί. τῶν δὲ ἀπογόνων τούτου τοῦ βασιλέως ἀδελφούς δύο γενέσθαι διαφόρους ἀρετῇ, καὶ τὸν μὲν Πάλον, τὸν δὲ Νάπην ὠνομάσθαι. (4) τούτων δ' ἐπιφανεῖς πράξεις κατεργασαμένων καὶ διελομένων τὴν βασιλείαν, ἀφ' ἑκατέρου τοὺς λαοὺς τοὺς μὲν Πάλους, τοὺς δὲ Νάπας προσαγορευθῆναι. μετὰ δὲ τινὰς χρόνους τοὺς ἀπογόνους τούτων τῶν βασιλέων ἀνδρεία καὶ στρατηγία διενεγκόντας πολλὴν μὲν πέραν τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ χώραν καταστρέψασθαι μέχρι τῆς Θράκης, ἐπὶ δὲ θάτερα μέρη στρατεύσαντας διατείνειν τῇ δυνάμει μέχρι τοῦ κατ' Αἴγυπτον Νείλου. (5) πολλὰ δὲ καὶ μέγала τῶν ἀνὰ μέσον τούτων ἐθνῶν καταδουλωσαμένους προβιβάσαι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σκυθῶν τῇ μὲν ἐπὶ τὸν πρὸς ἀνατολὰς ὠκεανόν, τῇ δ' ἐπὶ τὴν Κασπίαν θάλατταν καὶ Μαιῶτιν λίμνην· ἠϋξήθη γάρ ἐπὶ πολὺ τοῦτο τὸ ἔθνος καὶ βασιλεῖς ἔσχεν ἀξιολόγους, ἀφ' ὧν τοὺς μὲν Σάκας προσαγορευθῆναι, τοὺς δὲ Μασσαγέτας, τινὰς δ' Ἀριμασπούς, καὶ τούτοις ὁμοίως ἄλλους πλείονας. (6) ὑπὸ δὲ τούτων τῶν βασιλέων πολλὰ μὲν καὶ τῶν ἄλλων τῶν καταπολεμηθέντων ἐθνῶν μετωκίσθαι, δύο δὲ μεγίστας ἀποικίας γενέσθαι, τὴν μὲν

42. W Indiach jest mnóstwo ogromnych słoni; są one niezwykle silne i potężne. Samce nie kryją samic w sposób, jak piszą niektórzy, osobliwy, ale tak samo jak samce koni i innych czworonożnych zwierząt. Ciąża trwa od szesnastu do osiemnastu miesięcy. (2) Samice rodzą, podobnie jak konie, przeważnie jedno młode i karmią je do sześciu lat. Większość z nich żyje tak długo, jak najstarsi ludzie, chociaż niektóre dożywają dwustu lat.
- (3) Indowie mają urzędników opiekujących się obcokrajowcami. Dbają oni, by żadnego nie spotkała krzywda – do chorych przyprowadzają lekarzy, troszczą się też o ich inne sprawy. Gdy obcokrajowiec umrze, sprawiają mu pogrzeb, a nawet oddają krewnym pozostawiony przez niego majątek. (4) Ich sędziowie rozpoznają sprawy dokładnie i surowo karzą winnych. Wystarczy już opowieści o Indiach i o ich pradawnych dziejach.
43. Z kolei opowiem o Scytach¹⁷⁰, którzy mieszkają w kraju sąsiadującym z Indiami. Na początku zajmowali oni niewielki obszar, później stopniowo powiększali go, siłą i dzielnością zdobywając ogromne tereny i sprawili, że lud ten zdobył wielką władzę i stał się sławny. (2) Pierwotnie, gdy było ich jeszcze niewielu, mieszkali nad rzeką Arakses¹⁷¹ i, ponieważ nie byli znani, zupełnie ich lekceważono; ale jeden z ich dawnych królów był człowiekiem wojowniczym i znakomicie znał się na prowadzeniu wojen. Zdobył on leżące w górach obszary, które ciągnęły się aż po Kaukaz, a na równinach, tereny leżące przy oceanie i jeziorze Majotis¹⁷² oraz całą ziemię sięgającą rzeki Tanais¹⁷³.
- (3) W późniejszych czasach, jak opowiadają w swoich mitach, pojawiła się u nich zrodzona z ziemi dziewica; od pasa w górę była kobietą, a dolne partie jej ciała były takie, jak u węża. Połączyła się ona z Zeusem i urodziła syna, który nazywał się Scytes¹⁷⁴. Był o wiele sławniejszy niż inni, żyjący przed nim ludzie, i dlatego od jego imienia cały lud nazwano Scytami. Wśród potomków tego króla było dwóch braci, którzy wyróżniali się rozmaitymi zaletami; jeden z nich nazywał się Palos, drugi, Napes. (4) Dokonali oni wspaniałych czynów i podzielili pomiędzy siebie królestwo; od ich imion jeden lud nazywa się Paloj, a drugi Napaj. Po pewnym czasie wyróżniający się odwagą i doświadczeniem wojennym potomkowie tych królów zdobyli wielkie obszary ziemi po drugiej stronie rzeki Tanais; ciągnęły się one aż po Trację. Wyruszyli też zbrojnie w drugą stronę i swoimi wpływami objęli obszary sięgające Nilu w Egipcie. (5) Podbili wiele znacznych ludów żyjących na terenach pomiędzy Trakami i Egipcjanami i rozszerzyli władzę Scytów na obszary sięgające z jednej strony wschodniego oceanu, a z drugiej Morza Kaspijskiego i jeziora Majotis. Scytowie bardzo wzrosli w siłę, mieli też znakomitych królów. Jeden z nich dał nazwę Sakom¹⁷⁵, inny Massagetom¹⁷⁶, inny Arimaspom¹⁷⁷. W podobny sposób nazwano pozostałe, liczne ich plemiona. (6) Królowie ci przesiedlili wiele podbitych ludów w inne miejsca. Wśród nich

ἐκ τῶν Ἀσσυρίων μετασταθεῖσαν εἰς τὴν μεταξὺ χώραν τῆς τε Παφλαγονίας καὶ τοῦ Πόντου, τὴν δ' ἐκ τῆς Μηδίας παρὰ τὸν Τάναϊν καθιδρυθεῖσαν, ἥς τοὺς λαοὺς Σαυρομάτας ὀνομασθῆναι. (7) τούτους δ' ὕστερον πολλοῖς ἔτεσιν αὐξηθέντας πορθῆσαι πολλὴν τῆς Σκυθίας, καὶ τοὺς καταπολεμηθέντας ἄρδην ἀναιροῦντας ἔρημον ποιῆσαι τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας.

44. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναρχίας γενομένης κατὰ τὴν Σκυθίαν, ἐβασίλευσαν γυναῖκες ἀλκῇ διαφέρουσαι. ἐν τούτοις γὰρ τοῖς ἔθνεσιν αἱ γυναῖκες γυμνάζονται πρὸς πόλεμον παραπλησίως τοῖς ἀνδράσι καὶ ταῖς ἀνδρείαις οὐδὲν λείπονται τῶν ἀνδρῶν. διὸ καὶ γυναικῶν ἐπιφανῶν πολλαὶ καὶ μεγάλαι πράξεις ἐπετελέσθησαν οὐ μόνον κατὰ τὴν Σκυθίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὅμορον ταύτης χώραν. (2) Κύρου μὲν γὰρ τοῦ Περσῶν βασιλέως πλεῖστον ἰσχύσαντος τῶν καθ' αὐτὸν καὶ στρατεύσαντος ἀξιολόγοις δυνάμεσιν εἰς τὴν Σκυθίαν, ἡ βασίλισσα τῶν Σκυθῶν τό τε στρατόπεδον τῶν Περσῶν κατέκοψε καὶ τὸν Κύρον αἰχμάλωτον γενόμενον ἀνεσταύρωσε· τό τε συσταθὲν ἔθνος τῶν Ἀμαζόνων τοσοῦτον ἀνδρεία διήνεγκεν ὥστε μὴ μόνον πολλὴν χώραν ὅμορον καταδραμεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας καταστρέψασθαι. (3) ἡμεῖς δ' ἐπειδὴ περὶ τῶν Ἀμαζονίδων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀνοίκειον εἶναι νομίζομεν διελθεῖν περὶ αὐτῶν, εἰ καὶ διὰ τὴν παραδοξολογίαν μύθοις ὅμοια φανήσεται τὰ ῥηθέντα.

45. Παρὰ τὸν Θερμώδοντα τοίνυν ποταμὸν ἔθνους κρατοῦντος γυναικοκρατουμένου, καὶ τῶν γυναικῶν ὁμοίως τοῖς ἀνδράσι τὰς πολεμικὰς χρεῖας μεταχειριζομένων, φασὶ μίαν ἐξ αὐτῶν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἔχουσαν ἀλκῇ καὶ ῥώμῃ διενεγκεῖν· συστησάμενην δὲ γυναικῶν στρατόπεδον γυμνάσαι τε τοῦτο καὶ τινὰς τῶν ὁμόρων καταπολεμῆσαι. (2) αὐξομένης δὲ τῆς περὶ αὐτὴν ἀρετῆς τε καὶ δόξης συνεχῶς ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν στρατεύειν, καὶ τῆς τύχης εὐροοῦσης φρονήματος ἐμπίμπλασθαι, καὶ θυγατέρα μὲν Ἄρεος αὐτὴν προσαγορεῦσαι, τοῖς δ' ἀνδράσι προσνεῖμαι τὰς ταλασιουργίας καὶ τὰς τῶν γυναικῶν κατ' οἴκους ἐργασίας. νόμους τε καταδειξαι, δι' ὧν τὰς μὲν γυναῖκας ἐπὶ τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας προάγειν, τοῖς δ' (3) ἀνδράσι ταπεινῶσιν καὶ δουλείαν περιάπτειν. τῶν δὲ γεννωμένων τοὺς μὲν ἄρρενας ἐπῆρουν τά τε σκέλη καὶ τοὺς βραχίονας, ἀχρήστους κατασκευάζοντες πρὸς τὰς πολεμικὰς χρεῖας, τῶν δὲ θηλυτέρων τὸν δεξιὸν μαστὸν ἐπέκαον, ἵνα μὴ κατὰ τὰς ἀκμὰς τῶν σωμάτων ἐπαιρόμενος ἐνοχλῇ· ἀφ' ἧς αἰτίας συμβῆναι τὸ ἔθνος τῶν Ἀμαζόνων ταύτης τυχεῖν τῆς προσηγορίας. (4) καθόλου δὲ διαφέρουσαν αὐτὴν συνέσει καὶ στρατηγία πόλιν μὲν κτίσαι μεγάλῃν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Θερμώδοντος ποταμοῦ, τοῦνομα Θεμίσκυραν, καὶ βασιλεία κατασκευάσαι περιβόητα, κατὰ δὲ τὰς στρατείας ἐπιμελομένην πολὺ τῆς εὐταξίας τὸ μὲν πρῶτον καταπολεμῆσαι πάντας τοὺς ὁμόρους μέχρι τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ. (5) καὶ ταύτην μὲν φασὶ ταύτας τὰς πράξεις ἐπιτελεσαμένην καὶ κατὰ τινὰ μάχην λαμπρῶς ἀγωνισαμένην ἡρωικῶς τελευτῆσαι τὸν βίον.

były dwie największe kolonie: jedną przeniesiono z Asyrii na teren rozciągający się pomiędzy Paflagonią i Pontem, a drugą z Medii nad rzekę Tanais i tych ludzi nazwano Sauromatami¹⁷⁸. (7) Wiele lat później wzrosli oni w siłę, złupili rozległe tereny w Scytii, zgładzili wszystkich, których pokonali, czym spowodowali, że opustoszały ogromne połacie tej krainy.

44. Później, ponieważ w Scytii zabrakło mężczyzn, którzy by objęli władzę królewską, rządziły nią niezwykle dzielne niewiasty. Kobiety tych ludów bowiem, podobnie jak mężczyźni, ćwiczą się w rzemiośle wojennym i nie ustępują im w dzielności. Dlatego wielu wspaniałych czynów dokonały nie tylko kobiety scytyjskie, ale i te, które należały do sąsiadujących ze Scytami ludów. (2) Kiedy, na przykład, król Persów, Cyrus¹⁷⁹, który był najpotężniejszym w swoich czasach władcą, ze znaczną armią wyprawił się do Scytii, królowa Scytów wycięła w pień jego wojsko, a pojmanego Cyrusa ukrzyżowała¹⁸⁰. A plemię Amazonek¹⁸¹, gdy się już zorganizowało, było tak dzielne, że najechało nie tylko sąsiednie, rozległe krainy, ale też podbiło wielką część Europy i Azji. (3) Skoro już wspomniałem o Amazonkach, sądzę, że byłoby właściwe o nich opowiedzieć, nawet jeśli to co powiem, przypominać będzie opowieści mityczne, gdyż są to wieści zaiste mało prawdopodobne.
45. A więc, powiada się, że tereny leżące wzdłuż rzeki Termodontu¹⁸² były we władaniu ludu, którym rządziły kobiety, i to one, podobnie jak mężczyźni zajmowały się wojaczką. Władzę królewską zdobyła ta z nich, która górowała nad innymi dzielnością i siłą fizyczną. Zebrała ona złożone z samych kobiet wojsko, wyćwiczyła je i prowadziła wojny z sąsiadami. (2) Była coraz dzielniejsza, sława jej rosła, stale walczyła z sąsiednimi ludami, a ponieważ sprzyjał jej los, przepełniła ją taka duma, że nazwała się córką Aresa. Mężczyznom przykazała prząść wełnę i wykonywać domowe, kobiece prace. Ustanowiła takie prawa, dzięki którym wiodła kobiety ku wojennym zmaganiom, a mężczyzn zmusiła, by żyli w upokorzeniu i w niewoli. (3) Kiedy rodziły się dzieci, chłopcom kaleczyła nogi i ramiona tak, by byli oni nieprzydatni w wojennej potrzebie, a dziewczynkom wypalała prawą pierś, aby im nie przeszkadzała, gdy dorosną. Dlatego lud ten nazwano Amazonkami¹⁸³. (4) Krótko mówiąc, ta, wyróżniająca się inteligencją i zdolnościami przywódczymi królowa, założyła przy ujściu rzeki Termodontu wielkie miasto o nazwie Temiskyra¹⁸⁴ i wybudowała wspaniały pałac. Podczas wypraw wojennych bardzo dbała o karność swojego wojska. Najpierw podbiła wszystkie sąsiednie ludy aż po rzekę Tanais. (5) Dokonała ona, jak mówią, takich właśnie czynów i walcząc wspaniale podczas jakiejś bitwy, zakończyła życie po bohatersku.

46. Διαδεξαμένην δὲ τὴν ταύτης θυγατέρα τὴν βασιλείαν ζηλῶσαι μὲν τὴν ἀρετὴν τῆς μητρός, ὑπερβαλέσθαι δὲ ταῖς κατὰ μέρος πράξεσι. τὰς μὲν γὰρ παρθένους ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας ἔν τε ταῖς θήραις γυμνάζειν καὶ καθ' ἡμέραν ἀσκεῖν τὰ πρὸς πόλεμον ἀνήκοντα, καταδειξάι δὲ καὶ θυσίας μεγαλοπρεπεῖς Ἄρει τε καὶ Ἀρτέμιδι τῇ προσαγορευομένῃ Ταυροπόλῳ· (2) στρατεύσασαν δ' εἰς τὴν πέραν τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ χώραν καταπολεμῆσαι πάντα τὰ ἔθνη τὰ συνεχῇ μέχρι τῆς Θράκης· ἀνακάμψασαν δὲ μετὰ πολλῶν λαφύρων εἰς τὴν οἰκείαν ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς κατασκευάσαι τῶν προειρημένων θεῶν, καὶ τῶν ὑποτεταγμένων ἐπικεικῶς ἄρχουσιν ἀποδοχῇς τυγχάνειν τῆς μεγίστης. στρατεῦσαι δὲ καὶ ἐπὶ θάτερα μέρη, καὶ πολλὴν τῆς Ἀσίας κατακτήσασθαι, καὶ διατεῖναι τῇ δυνάμει μέχρι τῆς Συρίας. (3) Μετὰ δὲ τὴν ταύτης τελευτὴν αἰεὶ τὰς προσηκούσας τῷ γένει διαδεχομένας τὴν βασιλείαν ἄρξαι μὲν ἐπιφανῶς, αὐξῆσαι δὲ τὸ ἔθνος τῶν Ἀμαζονίδων δυνάμει τε καὶ δόξῃ. μετὰ δὲ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερον, διαβεβοημένης κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς περὶ αὐτὰς ἀρετῆς, Ἡρακλέα φασὶ τὸν ἐξ Ἀλκμήνης καὶ Διὸς ἄθλον λαβεῖν παρ' Εὐρυσθέως τὸν Ἱππολύτης τῆς Ἀμαζόνος ζωστήρα. (4) διόπερ στρατεῦσαι μὲν αὐτόν, παρατάξει δὲ μεγάλη νικήσαντα τὸ τε στρατόπεδον τῶν Ἀμαζόνων κατακόψαι καὶ τὴν Ἱππολύτην μετὰ τοῦ ζωστήρος ζωγρήσαντα τὸ ἔθνος τοῦτο τελέως συντρίψαι. διόπερ τοὺς περιοικοῦντας βαρβάρους τῆς μὲν ἀσθενείας αὐτῶν καταφρονήσαντας, τῶν δὲ καθ' ἑαυτοὺς μνησικακήσαντας, πολεμῆσαι συνεχῶς τὸ ἔθνος ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μὴδ' ὄνομα τοῦ γένους τῶν Ἀμαζονίδων ἀπολιπεῖν. (5) μετὰ γὰρ τὴν Ἡρακλέους στρατείαν ὀλίγοις ὕστερον ἔτεσι κατὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμόν φασι Πενθεσίλειαν τὴν βασιλεύουσαν τῶν ὑπολελειμμένων Ἀμαζονίδων, Ἄρεος μὲν οὖσαν θυγατέρα, φόνον δ' ἐμφύλιον ἐπιτελεσαμένην, φυγεῖν ἐκ τῆς πατρίδος διὰ τὸ μύσος. συμμαχήσασαν δὲ τοῖς Τρωσὶ μετὰ τὴν Ἑκτορος τελευτὴν πολλοὺς ἀνελεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἀριστεύσασαν δ' αὐτὴν ἐν τῇ παρατάξει καταστρέψαι τὸν βίον ἡρωικῶς ὑπ' Ἀχιλλέως ἀναιρεθεῖσαν. (6) τῶν μὲν οὖν Ἀμαζονίδων ἐσχάτην ταύτην λέγουσιν ἀνδρεία διενεγκεῖν, καὶ τὸ λοιπὸν αἰεὶ τὸ ἔθνος ταπεινούμενον ἀσθενῆσαι παντελῶς· διὸ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους καιροὺς, ἐπειδὴν τινες περὶ τῆς αὐτῶν ἀνδρείας διεξίωσι, μύθους ἡγοῦνται πεπλασμένους τὰς περὶ τῶν Ἀμαζονίδων ἀρχαιολογίας.

47. Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ τὰ πρὸς ἄρκτους κεκλιμένα μέρη τῆς Ἀσίας ἡξιώσαμεν ἀναγραφῆς, οὐκ ἀνοίκειον εἶναι νομίζομεν τὰ περὶ τῶν Ὑπερβορέων μυθολογούμενα διελθεῖν. τῶν γὰρ τὰς παλαιὰς μυθολογίας ἀναγεγραφότων Ἑκαταῖος καὶ τινες ἕτεροί φασιν ἐν τοῖς ἀντιπέρας τῆς Κελτικῆς τόποις κατὰ τὸν ὠκεανὸν εἶναι νῆσον οὐκ ἐλάττω τῆς Σικελίας. ταύτην ὑπάρχειν μὲν κατὰ τὰς ἄρκτους, κατοικεῖσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ὀνομαζομένων Ὑπερβορέων ἀπὸ τοῦ πορρωτέρω κεῖσθαι τῆς βορείου πνοῆς· οὖσαν δ' αὐτὴν εὐγείον τε καὶ πάμφορον, ἔτι δ' εὐκρασίᾳ διαφέρουσιν, διττοὺς κατ' ἔτος ἐκφέρειν καρπούς. (2) μυθολογοῦσι δ' ἐν αὐτῇ τὴν Λητῶ γεγονέναι· διὸ καὶ τὸν Ἀπόλλων μάλιστα τῶν ἄλλων θεῶν παρ' αὐτοῖς τιμᾶσθαι· εἶναι δ' αὐτοὺς ὥσπερ ἱερεῖς τινὰς Ἀπόλλωνος διὰ τὸ τὸν θεὸν τοῦτον καθ' ἡμέραν ὑπ' αὐτῶν ὑμνεῖσθαι μετ' ᾠδῆς συνεχῶς καὶ τιμᾶσθαι διαφερόντως. ὑπάρχειν δὲ

46. Jej córka, która odziedziczyła władzę królewską, naśladowała pełne męstwa życie matki, a w niektórych działaniach nawet ją przewyższyła. Na przykład dziewczęta od wczesnej młodości ćwiczyła w polowaniu, a codziennie zaprawiała w tym, co związane jest ze sztuką wojenną. Ustanowiła też obrzędy ku czci Aresa¹⁸⁵ i Artemidy¹⁸⁶ o przydomku Tauropolos¹⁸⁷. (2) Wyprawiła się do krain leżących po drugiej stronie rzeki Tanais i podbiła jedne po drugich wszystkie ludy, które żyły na terenach ciągnących się aż po Trację. Kiedy z olbrzymimi łupami powróciła do ojczyzny, zbudowała wspomnianym bogom wspaniałe świątynie, a ponieważ dobrze sprawowała władzę nad swoimi poddanymi, zdobyła ich największe uznanie. Wyruszyła także w drugą stronę, zdobyła duże obszary leżące w Azji i władała krainami ciągnącymi się aż po Syrię. (3) Po jej śmierci władzę królewską dziedziczyły zawsze kobiety z jej rodu. Rządziły znakomicie, powiększały potęgę i sławę plemienia Amazonek. Wiele pokoleń później, gdy ich męstwo było na ustach wszystkich w całej ziemi zamieszkałej, Herakles¹⁸⁸, syn Alkmeny i Zeusa, jak powiadają, otrzymał od Eurysteusa jako pracę zabranie Amazonce Hipolicie pasa¹⁸⁹. (4) Ruszył więc na wyprawę, w zaciętej bitwie odniósł zwycięstwo, wyciął w pień armię Amazonek, a noszącą pas Hipolitę pojmał żywcem. W ten sposób starł w proch całe plemię Amazonek. Mieszkający wokół nich barbarzyńcy spostrzegli ich słabość i pamiętając o krzywdach, jakich doznali z ich strony, walczyli z nimi bez przerwy dopóty, dopóki nie znikła z powierzchni ziemi nazwa plemienia Amazonek. (5) Kilka lat po wyprawie Heraklesa, w czasie, jak mówią, wojny trojańskiej, Pentezileja¹⁹⁰, córka Aresa, królowa tych Amazonek, które przeżyły, zabiła swoją krewną i z powodu tej zbrodni uciekła z ojczyzny. Po śmierci Hektora walczyła jako sprzymierzeniec po stronie Trojan, zabiła wielu Hellenów, wspaniale walczyła w bitwie i zakończyła po bohatersku swe życie, zabita przez Achillesa. (6) Powiadają, że była ostatnią, wyróżniającą się odwagą Amazonką i że całe plemię coraz bardziej karłało, i w końcu stało się słabe. Dlatego, gdy w późniejszych czasach niektórzy pisarze mówili o ich męstwie, powszechnie uważano, że stare opowieści o Amazonkach są mitami.

47. Ponieważ zacząłem już przedstawiać obszary Azji, które leżą na północy, sądzę, że nie będzie od rzeczy przedstawić mity o Hiperborejczykach¹⁹¹. Wśród tych, którzy zajmowali się dawnymi mitami, Hekatajos¹⁹² i jeszcze jacyś inni pisarze, powiadają, że w regionach leżących naprzeciw Keltyki¹⁹³ znajduje się na oceanie wyspa, która jest nie mniejsza niż Sycylia; znajduje się ona na północy; mieszkają na niej Hiperborejczycy; nazywają się oni tak dlatego, bo mieszkają dalej niż znajduje się miejsce, skąd wieje północny wiatr¹⁹⁴. Ziemia jest tam żyzna, rośnie na niej prawie wszystko, a ponieważ wyspa ma niespotykane łagodny klimat, ziemia rok w rok dwukrotnie rodzi plony. (2) Opowiada się w mitach, że na tej wyspie urodziła się Latona¹⁹⁵ i dlatego jej mieszkańcy otaczają Apollona większą czcią niż innych bogów. Są oni jakby kapłanami Apollona i sławią go każdego

καὶ κατὰ τὴν νῆσον τέμενός τε Ἀπόλλωνος μεγαλοπρεπὲς καὶ ναὸν ἀξιόλογον ἀναθήμασι πολλοῖς κεκοσμημένον, σφαιροειδῆ τῷ σχήματι. (3) καὶ πόλιν μὲν ὑπάρχειν ἱερὰν τοῦ θεοῦ τούτου, τῶν δὲ κατοικούντων αὐτὴν τοὺς πλείστους εἶναι κιθαριστάς, καὶ συνεχῶς ἐν τῷ ναῷ κιθαρίζοντας ὕμνους λέγειν τῷ θεῷ μετ' ᾠδῆς, ἀποσεμνύνοντας αὐτοῦ τὰς πράξεις.

(4) Ἐχειν δὲ τοὺς Ὑπερβορέους ἰδίαν τινὰ διάλεκτον, καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας οἰκειότατα διακεῖσθαι, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ Δηλίους, ἐκ παλαιῶν χρόνων παρεληφότας τὴν εὖνοιαν ταύτην. καὶ τῶν Ἑλλήνων τινὰς μυθολογοῦσι παραβαλεῖν εἰς Ὑπερβορέους, καὶ ἀναθήματα πολυτελῆ καταλιπεῖν γράμμασιν Ἑλληνικοῖς ἐπιγεγραμμένα. (5) ὥσαύτως δὲ καὶ ἐκ τῶν Ὑπερβορέων Ἄβαριν εἰς τὴν Ἑλλάδα καταντήσαντα τὸ παλαιὸν ἀνασῶσαι τὴν πρὸς Δηλίους εὖνοιάν τε καὶ συγγένειαν. φασὶ δὲ καὶ τὴν σελήνην ἐκ ταύτης τῆς νήσου φαίνεσθαι παντελῶς ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς γῆς καὶ τινὰς ἐξοχὰς γεώδεις ἔχουσαν ἐν αὐτῇ φανεράς. (6) λέγεται δὲ καὶ τὸν θεὸν δι' ἐτῶν ἑννεακαίδεκα καταντᾶν εἰς τὴν νῆσον, ἐν οἷς αἱ τῶν ἄστρον ἀποκαταστάσεις ἐπὶ τέλος ἄγονται· καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἑννεακαίδεκαετῆ χρόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μέτωνος ἐνιαυτὸν ὀνομάζεσθαι. κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην τὸν θεὸν κιθαρίζειν τε καὶ χορεύειν συνεχῶς τὰς νύκτας ἀπὸ ἰσημερίας ἑαρινῆς ἕως πλειάδος ἀνατολῆς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις εὐημερήμασι τερπόμενον. βασιλεύειν δὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ τεμένους ἐπάρχειν τοὺς ὀνομαζομένους Βορεάδας, ἀπογόνους ὄντας Βορέου, καὶ κατὰ γένος αἰεὶ διαδέχεσθαι τὰς ἀρχάς.

48. Τούτων δ' ἡμῖν διευκρινημένων μεταβιβάζομεν τὸν λόγον ἐπὶ τὰ ἕτερα μέρη τῆς Ἀσίας τὰ μὴ τετευχότα τῆς ἀναγραφῆς, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τὴν Ἀραβίαν. αὕτη γὰρ κεῖται μὲν μεταξὺ Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, πολλοῖς δὲ καὶ παντοδαποῖς ἔθνεσι διειληπται. τὰ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἔω μέρη κατοικοῦσιν Ἀραβες οὐς ὀνομάζουσι Ναβαταίους, νεμόμενοι χώραν τὴν μὲν ἔρημον, τὴν δὲ ἄνυδρον, ὀλίγην δὲ καρποφόρον. (2) ἔχουσι δὲ βίον ληστρικόν, καὶ πολλὴν τῆς ὁμόρου χώρας κατατρέχοντες ληστεύουσιν, ὄντες δύσμαχοι κατὰ τοὺς πολέμους. κατὰ γὰρ τὴν ἄνυδρον χώραν λεγομένην κατεσκευακότες εὐκαιρα φρέατα, καὶ ταῦτα πεποηκότες τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἄγνωστα, συμφεῦγουσιν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀκινδύνως. αὐτοὶ μὲν γὰρ εἰδότες τὰ κατακεκρυμμένα τῶν ὑδάτων, καὶ ταῦτ' ἀνοίγοντες, χρῶνται (3) δαψιλέσι ποτοῖς· οἱ δὲ τούτους ἐπιδιώκοντες ἄλλοεθνεῖς σπανίζοντες τῆς ὑδρείας διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν φρεάτων, οἱ μὲν ἀπόλλυνται διὰ τὴν σπάνιν τῶν ὑδάτων, οἱ δὲ πολλὰ κακοπαθήσαντες μόγις εἰς τὴν οἰκίαν σώζονται. (4) διόπερ οἱ ταύτην τὴν χώραν κατοικοῦντες Ἀραβες, ὄντες δυσκαταπολέμητοι, διατελοῦσιν ἀδούλωτοι, πρὸς δὲ τούτοις ἔπηλυν μὲν ἡγεμόνα τὸ παράπαν οὐ προσδέχονται, διατελοῦσι δὲ τὴν ἐλευθερίαν διαφυλάττοντες ἀσάλευτον. (5) διόπερ οὗτ' Ἀσσύριοι τὸ παλαιὸν οὐθ' οἱ Μήδων καὶ Περσῶν, ἔτι δὲ Μακεδόνων βασιλεῖς ἡδυνήθησαν αὐτοὺς καταδουλώσασθαι, πολλὰς μὲν καὶ μεγάλας δυνάμεις ἐπ' αὐτοὺς ἀγαγόντες, οὐδέποτε δὲ τὰς ἐπιβολὰς συντελέσαντες.

dnia nieustannymi pieśniami i czczą go niezmiennie. Na wyspie znajduje się wspaniały okrąg świątynny Apollona i godna wzmianki kolistą świątynia, ozdobiona wieloma wotami. (3) Jest tam również miasto poświęcone temu bogu. Większość jego mieszkańców gra na kitarze i w świątyni stale grają na tym instrumencie i śpiewają bogu hymny i pieśni sławiące jego czyny.

(4) Hiperborejczycy mają swój własny, specyficzny język, są przyjaźnie usposobieni wobec Ateńczyków i Delijczyków, z którymi od czasów pradawnych łączy ich wzajemna życzliwość. W mitach opowiada się też, że jacyś Grecy przybyli do Hiperborejczyków i pozostawili tam drogocenne wota, a inskrypcje znajdujące się na nich były napisane greckimi literami. (5) Podobno w pradawnych czasach przybył z kraju Hiperborejczyków do Hellady Abaris¹⁹⁶, który odnowił przyjaźń i przypomniał, że jego lud i mieszkańcy Delos mają wspólne pochodzenie. Podobno na wyspie Hiperborejczyków widać, że księżyc jest niezbyt daleko od ziemi i można na nim dostrzec jakieś wzniesienia, które podobne są do tych na ziemi. (6) Powiadają też, że bóg przybywa na wyspę co dziewiętnaście lat; takiego czasu potrzebują gwiazdy na nieboskłonie, by powrócić w to samo miejsce. Dlatego też Hellenowie okres dziewiętnastu lat nazywają rokiem Metona¹⁹⁷. Kiedy bóg się pojawi, gra na kitarze i tańczy całymi nocami od wiosennego zrównania dnia z nocą aż po wschód Plejad, ciesząc się z własnych sukcesów. Miastem i okręgiem zarządzają tak zwani Boreadzi; są oni potomkami Boreasza i władzę przekazują zawsze w obrębie rodu.

48. Ponieważ przedstawiłem już tę relację, przeniosę opowieść w inne strony Azji, w te mianowicie, których jeszcze w moich zapiskach nie przedstawiłem i zajmę się teraz szczegółowo Arabią¹⁹⁸. Leży ona pomiędzy Syrią a Egiptem i jest podzielona pomiędzy wiele rozmaitych ludów. Tę jej część, która leży na wschodzie, zamieszkują Arabowie, którzy nazywają się Nabatejczykami¹⁹⁹. Zamieszkują oni krainę pustynną i pozbawioną wody, która daje niewielkie plony. (2) Wiodą żywot rozbójników i przemierzając wielką połąć graniczącego z nimi terenu, grabią go. Nie można ich pokonać w wojnie. W suchej, jak ją nazywają, krainie zbudowali doskonale położone studnie, których lokalizacji nie znają inne ludy, natomiast oni znajdują w tej krainie bezpieczne schronienie. (3) Znają bowiem miejsca, w których ukryta jest woda i odnajdując je, piją do woli. Obcoplemieńcy, którzy ich ścigają, cierpią z pragnienia, bo nie wiedzą, gdzie są studnie; część z nich ginie, bo nie ma wody, a część, znosząc okropne katusze, z trudem wraca do domu. (4) Ponieważ nie można było zbrojnie pokonać zamieszkujących tę krainę Arabów, żyją oni, ciesząc się wolnością; nigdy też nie mieli pochodzącego z innego ludu przywódcy; dlatego też żyją, ciągle zachowując niezależność. (5) Dawniej bowiem ani Asyryjczycy, ani królowie medyjscy i perscy, a nawet macedońscy, nie mogli ich ujarzmić i chociaż wiedli na nich ogromne armie, nigdy nie mogli kampanii zakończyć sukcesem²⁰⁰.

(6) Ἔστι δ' ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ναβαταίων καὶ πέτρα καθ' ὑπερβολὴν ὀχυρά, μίαν ἀνάβασιν ἔχουσα, δι' ἧς κατ' ὀλίγους ἀναβαίνοντες ἀποτίθενται τὰς ἀποσκευάς. λίμνη τε μεγάλη φέρουσα πολλὴν ἄσφαλτον, ἐξ ἧς λαμβάνουσιν οὐκ ὀλίγας προσόδους. (7) αὕτη δ' ἔχει τὸ μὲν μῆκος σταδίων ὡς πεντακοσίων, τὸ δὲ πλάτος ὡς ἐξήκοντα, τὸ δ' ὕδωρ δυσῶδες καὶ διάπικρον, ὥστε μὴ δύνασθαι μῆτ' ἰχθύν τρέφειν μῆτ' ἄλλο τῶν καθ' ὕδατος εἰωθότων ζώων εἶναι. ἐμβαλλόντων δ' εἰς αὐτὴν ποταμῶν μεγάλων τῇ γλυκύτητι διαφόρων, τούτων μὲν περιγίνεται κατὰ τὴν δυσωδίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ μέσης κατ' ἐνιαυτὸν ἐκφυσᾷ ἀσφάλτου μέγεθος ποτὲ μὲν μεῖζον ἢ τρίπλεθρον, ἔστι δ' ὅτε δυοῖν πλέθρων· ἐφ' ᾧ δὴ συνήθως οἱ περιοικούντες βάρβαροι τὸ μὲν μεῖζον καλοῦσι ταῦρον, τὸ δ' ἔλαττον μόσχον ἐπονομάζουσιν. (8) ἐπιπλεύσης δὲ τῆς ἀσφάλτου πελαγίας ὁ τύπος φαίνεται τοῖς ἐξ ἀποστήματος θεωροῦσιν οἶονεῖ νῆσος. τὴν δ' ἔκπτωσιν τῆς ἀσφάλτου συμβαίνει φανεράν γίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις πρὸ ἡμερῶν εἴκοσι· κύκλῳ γὰρ τῆς λίμνης ἐπὶ πολλοὺς σταδίους ὁσμὴ προσπίπτει μετὰ πνεύματος, καὶ πᾶς ὁ περὶ τὸν τόπον ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ χαλκὸς ἀποβάλλει τὴν ιδιότητα τοῦ χρώματος. ἀλλ' αὕτη μὲν ἀποκαθίσταται πάλιν, ἐπειδὰν ἀναφυσήθῃ συμβῇ πᾶσαν τὴν ἄσφαλτον· ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. (9) ἀγαθὴ δ' ἐστὶ φοινικόφυτος ὅσῃν αὐτῆς συμβαίνει ποταμοῖς διειληφθαι χρησίμοις ἢ πηγαῖς δυναμέναις ἀρδεύειν. γίνεται δὲ περὶ τοὺς τόπους τούτους ἐν αὐλῶνι τινὶ καὶ τὸ καλούμενον βάλσαμον, ἐξ οὗ πρόσοδον ἀδρὰν λαμβάνουσιν, οὐδαμοῦ μὲν τῆς ἄλλης οἰκουμένης εὕρισκομένου τοῦ φυτοῦ τούτου, τῆς δ' ἐξ αὐτοῦ χρείας εἰς φάρμακα τοῖς ἰατροῖς καθ' ὑπερβολὴν εὐθετούσης.

49. Ἡ δ' ἐχομένη τῆς ἀνύδρου καὶ ἐρήμου χώρας Ἀραβία τοσοῦτο διαφέρει ταύτης ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ φυομένων καρπῶν τε καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν προσαγορευθῆναι. (2) κάλαμον μὲν γὰρ καὶ σχοῖνον καὶ τὴν ἄλλην ὕλην τὴν ἀρωματίζουσαν πολλὴν φέρει καὶ καθόλου παντοδαπὰς φύλλων εὐωδίας, καὶ τῶν ἀποσταζόντων δακρύων ὁσμαῖς ποικίλαις διεΐληπται· τὴν τε γὰρ σμύρναν καὶ τὸν προσφιλέστατον τοῖς θεοῖς εἰς τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διαπόμπιμον λιβανωτὸν αἱ ταύτης ἐσχατιαὶ φέρουσι. (3) τοῦ δὲ κόστου καὶ κασίας, ἔτι δὲ κινάμωμου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων χόρτοι καὶ θάμνοι βαθεῖαι τοσαῦται πεφύκασιν ὥστε τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις σπανίως ἐπὶ βωμοὺς θεῶν τιθέμενα παρ' ἐκείνοις καὶ κλιβάνων ὑπάρχειν ἐκκαύματα, καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις μικρῶ δείγματι ὑπάρχοντα παρ' ἐκείνοις στιβάδας οἰκετικὰς ἐπὶ τῶν οἰκῶν παρέχεσθαι. τό τε καλούμενον κινάμωμον διάφορον χρεῖαν παρεχόμενον καὶ ῥητίνην καὶ τερέβινθος ἄπлатος εὐώδης φύεται περὶ τοὺς τόπους. (4) ἐν δὲ τοῖς ὄρεσιν οὐ μόνον ἐλάτη καὶ πεύκη φύεται δαψιλῆς, ἀλλὰ καὶ κέδρος καὶ ἄρκευθος ἄπлатος καὶ τὸ καλούμενον βόρατον. πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλαι φύσεις εὐώδεις καρποφοροῦσαι τὰς ἀπορροίας καὶ προσπνεύσεις ἔχουσι τοῖς ἐγγίσασι προσηνεστάτας. καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ τῆς γῆς ἔχει τι φυσικὸν ἑνατμον καὶ θυμιάμασιν

(6) W kraju Nabatejczyków jest skalista góra, która stanowi bardzo silną warownię. Ma ona jedno wejście, przez które ludzie przechodzą w niewielkich grupkach i tam częściowo gromadzą bogactwa. Wielkie jezioro²⁰¹ dostarcza mnóstwa asfaltu i z tego również mają niemałe dochody. (7) Długość jeziora wynosi około pięćset stadiów²⁰², szerokość około sześćdziesiąt²⁰³, a jego woda jest tak cuchnąca i gorzka, że nie ma w nim żadnych ryb, podobnie jak i innych żyjących w wodzie zwierząt. Chociaż wpadają do niego wielkie rzeki²⁰⁴, których woda jest bardzo słodka, to zmienia się ona pod wpływem smrodu. Raz do roku na jego środku wydobywa się na powierzchnię mnóstwo asfaltu – niekiedy jest go ponad trzy pletry²⁰⁵, a niekiedy dwa. Mieszkający wokół barbarzyńcy mają zwyczaj większy wypływ nazywać bykiem, a mniejszy cielakiem. (8) Ludziom, którzy z oddali patrzą na to zjawisko, wydawać się może, że widzą wyspę, gdyż asfalt unosi się na powierzchni. O tym, że asfalt będzie wypływał, ludzie wiedzą dwadzieścia dni wcześniej. W odległości wielu stadiów wokół jeziora wydobywają się bowiem cuchnące wyziewy, a w okolicy każdy przedmiot ze srebra, złota i miedzi traci swój właściwy kolor. Powraca on znowu, gdy wszystek asfalt wypłynie. Leżący w pobliżu jeziora teren jest wystawiony na działanie ognia, cuchnie też tam, a to powoduje, że ludzie są chorowici i żyją krótko. (9) Wszędzie tam, gdzie krainę przecinają rzeki z użyteczną wodą lub gdzie są źródła, które mogą służyć do nawadniania, ziemia jest odpowiednia dla palm. W tamtych rejonach w jakimś wąwozie²⁰⁶ rosną drzewa, które nazywają się balsamowymi. Z nich mają znaczny dochód; ponieważ nigdzie indziej w całej ziemi zamieszkaney nie znajdzie się tej rośliny, która jest pożyteczna jako lekarstwo i dlatego jest bardzo ceniona przez lekarzy.

49. Arabia²⁰⁷, która graniczy z pozbawioną wody pustynną krainą, tak bardzo różni się od niej, że nazywa się ją Arabią Szczęśliwą²⁰⁸, bo rośnie w niej mnóstwo pożytecznych roślin i występuje w niej wiele innych dóbr. (2) Kraina ta dostarcza trzcinę, sitowie, wszelkie pachnące substancje i rozmaite pachnidła pochodzące z liści; cała ziemia jest przepojona zapachem pochodzącym z sączących się kropli żywicy. Z jej najdalej położonych regionów pochodzi mirra i tak miłe bogom kadzidło, które wysyła się w każdy niemal zakątek ziemi zamieszkałej. (3) Pola przypraw korzennych, kasji oraz cynamonu i innych są porośnięte tak gęsto, że to, co inne ludy rzadko kładą na ołtarzach bogów, u nich jest paliwem pod garnki, a tego, co gdzie indziej rośnie rzadko, używa się jako sienników dla domowej służby. Obficie występuje tu też niezwykle użyteczny cynamon, dalej – żywice drzew piniowych i terpentynowce, a wszystkie mają piękny zapach. (4) W górach gęsto rosną jodły, sosny, a także cedry, cedry fenickie i jałowce. Wiele innych roślin, gdy się do nich zbliżyć, także wydziela przyjemnie pachnące soki i wonie. Nawet ziemia w sposób naturalny sama z siebie wydziela opary, które przypominają słodko pachnące kadzidła. (5) Dlatego w niektórych rejonach Arabii, gdy odkopie się ziemię, znajduje się wonne żyły, a ponieważ się je eksploatuje,

ἡδέσιν ἐοικός. (5) διὸ καὶ κατὰ τινες τόπους τῆς Ἀραβίας ὀρυττομένης τῆς γῆς εὐρίσκονται φλέβες εὐώδεις, ὧν μεταλλευομένων ἐξαίσιον τὸ μέγεθος λατομίαι γίνονται· ἐκ δὲ τούτων τὰς οἰκίας συλλέγοντες κατασκευάζουσιν· αἷς ὅταν ἐκ τοῦ περιέχοντος προσπέσωσι ψεκάδες, τὸ διατηκόμενον ὑπὸ τῆς ἱκμάδος συρρεῖ εἰς τὰς ἀρμογὰς τῶν λίθων, καὶ πηγνύμενον συμφυεῖς ἀπεργάζεται τοίχους.

50. Μεταλλεύεται δὲ κατὰ τὴν Ἀραβίαν καὶ ὁ προσαγορευόμενος ἄπυρος χρυσός, οὐχ ὥσπερ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐκ ψηγμάτων καθεψόμενος, ἀλλ' εὐθὺς ὀρυττόμενος εὐρίσκεται τὸ μέγεθος καρύοις κασταναῖκοις παραπλήσιος, τὴν δὲ χρόαν οὕτω φλογώδης ὥστε τοὺς ἐντιμοτάτους λίθους ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν ἐνδεθέντας ποιεῖν τὰ κάλλιστα τῶν κοσμημάτων. (2) θρεμμάτων τε παντοδαπῶν τοσοῦτο κατ' αὐτὴν ὑπάρχει πλῆθος ὥστε ἔθνη πολλὰ νομάδα βίον ἥρημένα δύνασθαι καλῶς διατρέφεσθαι, σίτου μὲν μὴ προσδεόμενα, τῇ δ' ἀπὸ τούτων δαψιλείᾳ χορηγούμενα. θηρίων τε πλῆθος ἀλκίμων ἢ προσορίζουσα τῇ Συρίᾳ τρέφει· καὶ γὰρ λέοντας καὶ παρδάλεις ἐν αὐτῇ πολλῶ πλείονας καὶ μείζους καὶ ταῖς ἀλκαῖς διαφόρους πεφυκέναι ἥπερ ἐν τῇ Λιβύῃ συμβέβηκε· πρὸς δὲ τούτοις οἱ καλούμενοι Βαβυλώνιοι τίγρεις. (3) φέρει δὲ καὶ ζῶα διφυῆ καὶ μεμιγμένα ταῖς ἰδέαις, ὧν αἱ μὲν ὀνομαζόμεναι στρουθοκάμηλοι περιειλήφασιν τοῖς τύποις μίγματα πτηνῶν καὶ καμήλων ἀκολούθως τῇ προσηγορίᾳ. τὸ μὲν γὰρ μέγεθος ἔχουσι νεογενεῖ καμήλῳ παραπλήσιον, τὰς δὲ κεφαλὰς πεφρικύας θριξὶ λεπταῖς, τοὺς δ' ὀφθαλμοὺς μεγάλους καὶ κατὰ τὴν χρόαν μέλανας, ἀπαραλλάκτους κατὰ τὸν τύπον καὶ τὸ χρῶμα τοῖς τῶν καμήλων. (4) μακροτράχηλον δ' ὑπάρχον ῥύγχος ἔχει βραχὺ παντελῶς καὶ εἰς ὅξυ συνηγμένον. ἐπτέρωται δὲ ταρσοῖς μαλακῶς τετριχωμένοις, καὶ δυσὶ σκέλεσι στηριζόμενον καὶ ποσὶ διχλήλοις χερσαῖον ἅμα φαίνεται καὶ πτηνόν. (5) διὰ δὲ τὸ βάρος οὐ δυνάμενον ἐξῆραι καὶ πέτεσθαι κατὰ τῆς γῆς ὠκέως ἀκροβατεῖ, καὶ διωκόμενον ὑπὸ τῶν ἰππέων τοῖς ποσὶ τοὺς ὑποπίπτοντας λίθους οὕτως εὐτόνως ἀποσφενδονᾷ πρὸς τοὺς διώκοντας ὥστε πολλάκις καρτερᾷς πληγαῖς αὐτοὺς περιπίπτειν. ἐπειδὰν δὲ περικατάληπτον ᾖ, (6) τὴν κεφαλὴν εἰς τινὰ θάμνον ἢ τοιαύτην σκέπην ἀποκρύπτεται, οὐχ, ὥς οἶονταί τινες, ἀφροσύνη καὶ νωθρότητι ψυχῆς διὰ τὸ μὴ βλέπειν ἐτέρους μηδ' αὐτὸ βλέπεσθαι διαλαμβάνον ὑφ' ἐτέρων, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ σώματος ἔχειν τοῦτο τὸ μέρος ἀσθενέστατον σκέπην αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν περιποιεῖ· (7) ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασιν τοῖς ζώοις πρὸς διατήρησιν οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωίας τὰς διαδοχὰς εἰς αἰῶδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον.

51. Αἱ δὲ καλούμεναι καμηλοπαρδάλεις τὴν μίξιν ἀμφοτέρων ἔχουσι τῶν ἐν τῇ προσηγορίᾳ περιειλημμένων ζώων. τῷ μὲν γὰρ μεγέθει μικρότεραι τῶν καμήλων εἰσὶ καὶ βραχυτραχηλότεραι, τὴν δὲ κεφαλὴν καὶ τὴν τῶν ὀμμάτων διάθεσιν παρδάλει παρεμφερεῖς διατετύπωνται· τὸ δὲ κατὰ τὴν ράχιν κύρτωμα παρεμφερὲς ἔχουσαι καμήλῳ, τῷ χρώματι καὶ τῇ τριχώσει παρδάλειν ἐοίκασιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐρὰν μακρὰν ἔχουσαι τὴν τοῦ θηρίου φύσιν ἀποτυποῦνται. (2) γίνονται

powstają ogromne kamieniołomy; krajowcy zabierają z nich kamienie i budują swoje domostwa. Kiedy na nie spadają z nieba krople deszczu, rozpuszczona pod wpływem wilgoci substancja spływa do miejsc, w których kamienie się łączą i tam tężeje, sprawiając, że mury tworzą jednolitą całość.

50. W Arabii wydobywa się także złoto, nazywające się „złotem bez ognia”, które, inaczej niż w innych miejscach, nie wytapia się ze złotego piasku, lecz odnajduje się je i wydobywa bezpośrednio z ziemi, a znaleźć można samorodki wielkości kasztana. Złoto ma niezwykle płomienną barwę i jubilerzy tworzą przepiękne ozdoby, oprawiając nim nawet bardzo cenne kamienie. (2) W tej krainie są nieprzeliczone stada zwierząt, dlatego wiele plemion wybrało koczowniczy tryb życia. Mogą one dobrze żyć, nie odczuwając braku zboża, bo mają pod dostatkiem żywności ze stad. Granicząca z nią Syria żywi mnóstwo silnych dzikich zwierząt. Żyją tam bowiem lwy i pantery, które liczniejsze są i większe, a także waleczniejsze niż te, które występują w Libii. Oprócz nich żyją tam także tak zwane babilońskie tygrysy. (3) Są tam również zwierzęta, które wyglądają tak, jakby w jednym zwierzęciu złączono części dwóch różnych. Wśród nich są te, które nazywają się wróblowielbładami²⁰⁹, a które, zgodnie ze swoją nazwą, mają ciało łączące w sobie cechy zarówno ptaków, jak i wielbłądów. Są bowiem tak duże, jak nowo narodzony wielbłąd. Na głowie mają nastroszoną małą grzywę, oczy wielkie, czarne, budową i ubarwieniem całkiem podobne są do wielbłądów. (4) Mają bardzo długą szyję i krótki, kończący się szpiczasto pysk; jest to zarówno zwierzę lądowe, jak i ptak, bo ma pokryte delikatnymi piórami skrzydła, opiera się na dwóch nogach i ma rozczapierzone kopyta. (5) Jest ciężki i dlatego nie może unieść się do góry i lecieć, ale szybko i dumnie kroczy po ziemi; a gdy jeźdźcy go ścigają, nadeptując nogami na kamienie, gwałtownie nimi miota – podobnie jak miota się procą – i często dotkliwie razi kamieniami ścigających. (6) Kiedy się go dopadnie, chowa głowę w krzaki lub w podobną im osłonę; czyni to nie dlatego, jak niektórzy sądzą, że jest głupi i pozbawiony rozumu, jakby uważał, że jeśli on sam innych nie widzi, to i inni go nie widzą, ale dlatego, że głowa stanowi najsłabszą część jego ciała i stąd osłania ją, by ocalić życie. (7) Natura przecież znakomicie uczy wszystkie żywe istoty strzec nie tylko swojego życia, ale i życia swojego potomstwa i wszczepiając im wrodzone przywiązanie do życia, wprowadza następne pokolenia do wiecznego kręgu życia.

51. Tak zwane wielbłądopantery²¹⁰ są połączeniem dwóch zwierząt, od których pochodzi ich nazwa. Są bowiem mniejsze niż wielbłądy i mają krótsze szyje, głowę i ustawienie oczu mają podobne jak pantery, na grzbiecie mają garb podobnie jak wielbłąd, a ubarwieniem i gatunkiem sierści przypominają pantery. Przypominają też je dlatego, że mają długi ogon. (2) Żyją tam również kozłojelenie²¹¹, bawołantylopy²¹² i wiele innych rodzajów zwierząt, które łączą w sobie cechy dwóch,

δὲ καὶ τραγέλαφοι καὶ βούβαλοι καὶ ἄλλα πλείω γένη δίμορφα ζώων καὶ τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν πλεῖστον τὴν φύσιν κεχωρισμένων ἔχοντα, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος μακρὸν ἂν εἴη γράφειν. (3) δοκεῖ γὰρ ἡ συνεγγίζουσα χώρα τῇ μεσημβρίᾳ τὴν ἀφ' ἡλίου δύναμιν ζωτικωτάτην οὔσαν πολλὴν ἐμπνεῖσθαι, καὶ διὰ τοῦτο πολλῶν καὶ ποικίλων, ἔτι δὲ καλῶν ζώων φύσεις γεννᾶν· (4) διὰ δὲ τὰς αὐτὰς αἰτίας κατὰ μὲν τὴν Αἴγυπτον τοὺς τε κροκοδείλους φύεσθαι καὶ τοὺς ποταμίους ἵππους, κατὰ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὴν τῆς Λιβύης ἔρημον ἐλεφάντων τε πλῆθος καὶ παντοδαπῶν ὄφεων τε καὶ τῶν ἄλλων θηρίων καὶ δρακόντων ἐξηλλαγμένων τοῖς τε μεγέθεσι καὶ ταῖς ἀλκαῖς, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς περὶ τὴν Ἰνδικὴν ἐλεφαντας, ὑπερβάλλοντας τοῖς τε ὄγκοις καὶ πλήθεσιν, ἔτι δὲ ταῖς ἀλκαῖς.

52. Οὐ μόνον δ' ἐν ταύταις ταῖς χώραις ζῶα γεννᾶται ταῖς ιδέαις ἐξηλλαγμένα διὰ τὴν ἀφ' ἡλίου συνεργίαν καὶ δύναμιν, ἀλλὰ καὶ λίθων παντοίων ἐκφύσεις διάφοροι ταῖς χροαῖς καὶ ταῖς λαμπρότησι διαφανεῖς. (2) τοὺς γὰρ κρυστάλλους λίθους ἔχειν τὴν σύστασιν ἐξ ὕδατος καθαροῦ παγέντος οὐχ ὑπὸ ψύχους, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ πυρὸς δυνάμεως, δι' ἣν ἀσήπτους μὲν αὐτοὺς διαμένειν, βαφῆναι δὲ πολυμόρφως ἀναθυμιάσει πνεύματος. (3) σμαράγδους γὰρ καὶ τὰ καλούμενα βηρύλλια κατὰ τὰς ἐν τοῖς χαλκουργείοις μεταλλείας γινόμενα διὰ τὴν ἀπὸ τῶν θείων βαφὴν καὶ σύνδεσιν συγχρῶζεσθαι, τοὺς δὲ χρυσολίθους ὑπὸ καπνώδους ἀναθυμιάσεως ἡλίου θερμότητι φυομένους λέγουσι τυγχάνειν τούτου τοῦ χρώματος. (4) διὸ καὶ τοὺς ὀνομαζομένους ψευδοχρύσους κατασκευάζεσθαι διὰ τοῦ θνητοῦ καὶ ὑπ' ἀνθρώπων γεγονότος πυρὸς βαπτομένων τῶν κρυστάλλων. τὰς δὲ τῶν ἀνθρώπων φύσεις φωτὸς δύναμιν ἐμπιληθεῖσαν τῇ πῆξει φασὶν ἀποτελεῖν τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰς ἐν αὐτοῖς διαφοράς. (5) παραπλησίως δὲ καὶ τὰς τῶν ὀρνέων μορφὰς ἐπιχρῶζεσθαι, τὰς μὲν ὀλοπορφύρους φαινομένας, τὰς δὲ κατὰ μέρος παντοίαις χροαῖς διειλημμένας· τὰ μὲν γὰρ φλόγινα, τὰ δὲ κροκώδη, τινὰ δὲ σμαραγδίζοντα, πολλὰ δὲ χρυσοειδῆ φαίνεσθαι κατὰ τὰς πρὸς τὸ φῶς ἐγκλίσεις αὐτῶν, καὶ καθόλου πολυειδεῖς καὶ δυσερμηνεύτους ἀποτελεῖσθαι χροάς· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς κατ' οὐρανὸν ἱριδος ὁρᾶσθαι γινόμενον ὑπὸ τοῦ περὶ τὸν ἥλιον φωτός. (6) ἐκ δὲ τούτων τοὺς φυσιολόγους συλλογίζομένους ἀποφαίνεσθαι διότι καὶ τὴν ἄνωθεν τῆς τῶν προειρημένων ἐκφύσεως ποικιλίαν ἔβαψεν ἡ συγγενὴς θερμασία, συνεργήσαντος ἡλίου τοῦ ζωοποιοῦντος τὰς ἐκάστων μορφάς. (7) καθόλου δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ ἄνθη διαφορᾶς τῆς χροᾶς καὶ τῆς τῆς γῆς ποικιλίας τοῦτον ὑπάρχειν αἴτιον καὶ δημιουργόν· οὗ τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν τὰς θνητὰς τέχνας μιμησαμένας βάπτειν ἕκαστα καὶ ποικίλλειν, μαθητρίας γενομένας τῆς φύσεως. (8) τὰ μὲν γὰρ χρώματα τὸ φῶς ἀπεργάζεσθαι, τὰς δὲ ὁσμάς τῶν καρπῶν καὶ τὰς ιδιότητας τῶν χυλῶν, ἔτι δὲ τὰ μεγέθη τῶν ζώων καὶ τὰς ἐκάστου διαθέσεις, πρὸς δὲ τούτοις τὰς τῆς γῆς ιδιότητας, γεννᾶν τὴν περὶ τὸν ἥλιον θερμασίαν, εἰς πολυτραφῆ χώραν καὶ γόνιμον ὕδωρ ἐνθάλλουσιν καὶ δημιουργὸν γινομένην τῆς ἐκάστου φύσεως. (9) διόπερ οὔτε ἡ Παρία λύγδος οὔτ' ἄλλη θαυμαζομένη πέτρα τοῖς Ἀραβίοις λίθοις ἐξισωθῆναι δύναται, ὧν λαμπροτάτη μὲν ἡ λευκότης, βαρύτατος δὲ ὁ σταθμός, ἡ δὲ λειότης ὑπερβολὴν ἐτέροις οὐκ ἀπολείπουσα. αἰτία δὲ τῆς χώρας

zupełnie różnych zwierząt. Ale o tym długo by można pisać. (3) Wydaje się, że kraina, która leży blisko południowych szerokości, ściąga wiele życiodajnych mocy słońca i dlatego rodzi wiele rozmaitych i pięknych istot żywych. (4) Z tej przyczyny w Egipcie żyją krokodyle i hipopotamy, w Etiopii i na pustkowiach Libii mnóstwo słoni i rozmaitych węży, które różnią się od innych zwierząt lądowych i od innych węży tym, że są większe i bardziej waleczne. W Indiach zaś jest mnóstwo ogromnych i walecznych słoni.

52. W owych krainach dzięki słońcu i jego energii żyją nie tylko różne zwierzęta, ale są też rozmaite, o różnych kolorach i blasku kamienie. (2) Kryształy powstały z czystej wody, która zestaliła się nie pod wpływem mrozu, ale pod wpływem mocy boskiego ognia i dlatego nigdy nie niszczej, lecz za sprawą wyziewów i oparów barwią się na rozmaite kolory. (3) W kopalniach miedzi są szmaragdy i kamienie, które nazywają się berylkami²¹³, a swoje kolory zawdzięczają temu, że tkwią w siarce i z nią są spojone. Chryzolity, powiadają, powstają pod wpływem dymnego, wywołanego przez żar słońca oparu i stąd mają taką barwę. (4) Dlatego to, co nazywa się „fałszywym złotem”, powstaje dzięki ogniewi śmiertelnych, to jest takiemu, jaki wytwarzają ludzie, wrzucając do niego kryształy. Właściwości kamieni o barwie ciemnoczerwonej zależą od większej lub mniejszej mocy światła zamkniętej w nich w chwili, gdy twardniały, co, jak mówią, decyduje o ich zróżnicowaniu. (5) W podobny sposób otrzymują ubarwienie też rozmaite rodzaje ptaków – jedne są całe czerwone, inne mają rozmaicie ubarwione różne części ciała, jedne mają kolor ognistoczerwony, inne szafranowy, są też i szmaragdowozielone, a wiele z nich w świetle słonecznym wydaje się jakby ze złota. Barw tych ptaków jest mnóstwo i trudno je opisać. Takie same kolory ma tworząca się pod wpływem światła słonecznego tęcza. (6) Z takich faktów badacze naturalnych zjawisk i ich przyczyn wyciągają wnioski, twierdząc, że różnaitość barw, które mają wspomniane wyżej rzeczy, została spowodowana przez ciepło, które zaistniało w tym samym momencie, gdy one powstawały i to ono właśnie je ubarwiło, a w powstawaniu każdej z nich współdziała słońce, które jest źródłem życia (7) Krótko mówiąc, to słońce jest przyczyną i sprawcą tego, że kwiaty mają różne barwy, a ziemia różne odcienie. A zatem sztuka śmiertelników, która, naśladowując naturalną jego działalność, barwi wszystko i wprowadza różnorodność, jest tylko uczennicą natury. (8) Światło bowiem tworzy kolory, zapachy roślin i właściwości charakterystyczne dla każdego soku, także wielkość zwierząt oraz ich wygląd i nawet właściwości ziemi, a wszystko to sprawia ciepło słońca, które nagrzewa urodajną ziemię i płodną wodę, stając się stwórcą wszystkiego. (9) Dlatego z arabskimi kamieniami nie może się równać ani marmur paryjski²¹⁴, ani inne skały, które ludzie podziwiają, biel arabskich jest bardziej świetlista, są cięższe i bardziej gładkie niż te, które

τῆς κατὰ μέρος ιδιότητος, καθάπερ προεῖπον, ἡ περὶ τὸν ἥλιον δύναμις, θερμασίᾳ μὲν πῆξασα, ξηρότητι δὲ πιλήσασα, φέγγει δὲ λαμπρύνασα.

53. Διὸ καὶ τὸ τῶν ὀρνέων γένος πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκὸς ἐγένετο διὰ μὲν τὴν κουφότητα πτηνόν, διὰ δὲ τὴν ἀφ' ἡλίου συνεργίαν ποικίλον, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς προσκειμένας ἡλίῳ χώρας. (2) ἡ μὲν γὰρ Βαβυλωνία ταύων ἐκτρέφει πλῆθος παντοίαις χρώαις ἐπηνθισμένων, αἱ δὲ τῆς Συρίας ἐσχατιαὶ ψιττακοὺς καὶ πορφυρίωνας καὶ μελεαγρίδας καὶ ἄλλας ζώων ἰδίας φύσεις τοῖς χρώμασι καὶ ποικίλας συγκρίσεις. (3) ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ κατὰ τὰς ἄλλας χώρας τῆς γῆς τὰς κατὰ τὴν ὁμοίαν κρᾶσιν κειμένας, λέγω δ' Ἰνδικὴν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν, ἔτι δὲ Αἰθιοπίαν καὶ τινὰ μέρη τῆς Λιβύης. (4) ἀλλὰ τῆς μὲν πρὸς ἀνατολὰς κεκλιμένης πιωτέρας οὐσης εὐγενέστερα καὶ μείζονα φύεται ζῷα· τῆς δ' ἄλλης αἰεὶ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον ἕκαστα ταῖς διαθέσεσι γεννᾶται. (5) Ὅμοίως δὲ καὶ τῶν δένδρων οἱ φοῖνικες κατὰ μὲν τὴν Λιβύην αὐχμηροὺς καὶ μικροὺς ἐκφέρουσι καρπούς, τῆς δὲ Συρίας κατὰ μὲν τὴν Κοίλην οἱ καρνωτοὶ προσαγορευόμενοι γεννῶνται, διάφοροι κατὰ τε τὴν γλυκύτητα καὶ τὸ μέγεθος, ἔτι δὲ τοὺς χυμούς. (6) τούτων δὲ πολλῶ μείζους κατὰ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ὄραν ἔστι γινομένους, κατὰ μὲν τὸ μέγεθος ἕξ δακτύλων ὄντας, τῇ δὲ χρῶα τοὺς μὲν μηλίνους, τοὺς δὲ φοινικοὺς, ἐνίους δὲ πορφυρίζοντας· ὥσθ' ὑπ' αὐτῶν ἅμα καὶ τὴν ὄψιν τέρπεσθαι καὶ τὴν γεῦσιν ψυχαγωγεῖσθαι. τὰ δὲ στελέχη τῶν φοινίκων τὸ μὲν μήκος ἀέριον ἔχει, τὴν δὲ περιφέρειαν ψιλὴν πανταχόθεν μέχρι τῆς κορυφῆς. (7) ἀκρόκομα δ' ὄντα διαφόρους ἔχει τὰς ἀπὸ τῆς κόμης διαθέσεις· τὰ μὲν γὰρ πάντη τοὺς ράδικας ἔχει περικεχυμένους, καὶ κατὰ μέσον ἕκ τινος περιρραγέντος φλοιοῦ βοτρυνώδη καρπὸν ἀνίησι, τὰ δὲ ἐφ' ἑν μέρος ἔχοντα κεκλιμένας τὰς ἐπὶ τῆς κορυφῆς κόμας σχηματισμὸν ἀποτελεῖ λαμπάδος ἀπαιθυσσομένης, ἔνια δ' ἐπ' ἀμφοτέρω τὰ μέρη περικλώμενα καὶ διπλῇ τῇ καταθέσει τῶν κλάδων ἀμφίχαιτα γινόμενα γραφικὴν ἀποτελεῖ τὴν πρόσοψιν.
54. Τῆς δ' ὅλης Ἀραβίας τὴν μὲν ἐπὶ μεσημβρίαν νεύουσιν Εὐδαίμονα προσαγορεύουσι, τὴν δ' ἐνδοτέρω κειμένην νέμεται πλῆθος Ἀράβων νομάδων καὶ σκηνίτην βίον ἡρημένων. οὗτοι δὲ θρεμματοτροφοῦντες ἀγέλας μεγάλας βοσκημάτων ἐναυλίζονται πεδίοις ἀμετρήτοις. (2) ἡ δ' ἀνὰ μέσον ταύτης τε καὶ τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας ἔρημος καὶ ἀνδρός ἐστὶ, καθάπερ προεῖρηται· τὰ δὲ πρὸς δυσμὰς μέρη κεκλιμένα τῆς Ἀραβίας διείληπται πεδίοις ἀμμώδεσιν ἀερίοις τὸ μέγεθος, δι' ὧν οἱ τὰς ὁδοιπορίας ποιοῦμενοι καθάπερ οἱ ἐν τοῖς πελάγεσι πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν ἄρκτων σημασίας τὴν διέξοδον ποιοῦνται. (3) τὸ δ' ὑπολειπόμενον μέρος τῆς Ἀραβίας τὸ πρὸς τὴν Συρίαν κεκλιμένον πλήθει γεωργῶν καὶ παντοδαπῶν ἐμπόρων, οἱ διὰ τὰς τῶν φορτίων εὐκαίρους ἀντιδόσεις τὰ παρ' ἀμφοτέροις σπανίζοντα πρὸς δαυίλειαν τῶν χρησίμων διορθοῦνται. (4) ἡ δὲ παρὰ τὸν ὠκεανὸν Ἀραβία κεῖται μὲν ὑπεράνω τῆς Εὐδαίμονος, ποταμοῖς δὲ πολλοῖς καὶ μεγάλοις διειλημμένη

występują gdzie indziej. Przyczyną specyficznych właściwości poszczególnych jej krain jest, jak wcześniej powiedziałem, moc słońca, która utwardziła ziemię przy pomocy ciepła i wzmocniła dzięki temu, że osuszyła i upiękusiła krainę światłem.

53. Wszystkie ptaki są lekkie i dlatego są istotami latającymi, i to one przede wszystkim, korzystając z ciepła słonecznego, są wielobarwne, bo barwi je słońce. Dzieje się tak zwłaszcza w tych krajach, które leżą bliżej słońca²¹⁵. (2) W Babilonii bowiem żyją ogromne ilości różnobarwnych pawi, na krańcach Syrii²¹⁶ są papugi, kurki wodne, perliczki i inne zwierzęta, które mają rozmaite ubarwienie i zestawienie barw. (3) To samo można powiedzieć o innych krainach, w których jest taki sam klimat – mówię o Indiach, o Morzu Czerwonym, Etiopii i o pewnych rejonach Libii. (4) Jej leżące na wschodzie tereny są bardziej urodzajne i żywe istoty, które tam występują są bardziej rasowe i większe, natomiast w jej pozostałych częściach występują zwierzęta, których wygląd i rozmiar zależą od jakości ziemi.

(5) Podobnie jest w przypadku drzew – palmy w Libii dają owoce suche i małe, a w Celesyrii są palmy rodzące daktyle nazywające się *karyotoi*, które wyróżniają się słodyczą i wielkością i mają wspaniały sok. (6) Znacznie większe od nich daktyle można zobaczyć w Arabii i Babilonii – są one wielkie na sześć palców, jedne mają kolor żółty, jak pigwy, inne są karmazynowe, a niektóre purpurowe, wszystkie cieszą oczy swoim wyglądem, są również przyjemne w smaku. Pnie palm wznoszą się wysoko w górę i aż do czubka nie mają gałęzi. (7) Chociaż wszystkie posiadają na szczycie pióropusz liści, mają jednak różne kształty: liście jednych są ułożone równiutko wokół czubka, a mniej więcej ze środka, jakby z rozdartej kory wychodzą owoce przypominające winogrona. Inne mają liście spadające w jedną stronę, czym przypominają buchające płomieniem pochodnie, niektóre odginają się jedna od drugiej, mając podwójne pióropusze z liści tworzą jakby dwie korony i wyglądają malowniczo.

54. Te obszary Arabii, które leżą na południu, nazywają się Arabią Szczęśliwą, rejony w jej wnętrzu zamieszkują liczni arabscy koczownicy i ci ludzie, którzy wybrali życie w namiotach. Hodują oni wielkie stada bydła i przebywają na bezkresnych równinach. (2) Pomiędzy nimi a Arabią Szczęśliwą jest, jak powiedziałem²¹⁷, pozbawiona wody pustynia. Te części Arabii, które leżą na zachodzie, są urozmaicone rozległymi, niczym przestwór niebieski, piaszczystymi równinami, przez które podróżuje się podobnie jak po morzach, wytyczając drogę względem Niedźwiedzie. (3) W pozostałej, znajdującej się od strony Syrii części Arabii żyją liczni rolnicy i handlujący różnymi towarami kupcy. Oni to, wymieniając pomiędzy oboma krainami sezonowe towary, sprawiają, że pojawiają się one w dostatecznej ilości tam, gdzie ich brakuje. (4) Arabia, która graniczy z oceanem, leży powyżej Arabii Szczęśliwej, jest poprzecinana licznymi, wielkimi rzekami i dlatego

πολλοὺς ποιεῖ τόπους λιμνάζοντας καὶ μεγάλων ἐλῶν περιμέτρους. (5) τοῖς δ' ἐκ τῶν ποταμῶν ἐπακτοῖς ὕδασι καὶ τοῖς ἐκ τῶν θερινῶν ὄμβρων γινομένοις ἀρδεύοντες πολλὴν χώραν, καὶ διπλοὺς καρποὺς λαμβάνουσι. τρέφει δὲ ὁ τόπος οὗτος ἐλεφάντων ἀγέλας καὶ ἄλλα ζῷα κητώδη χερσαῖα καὶ δίμορφα, ταῖς ιδέαις ἐξηλλαγμένα· πρὸς δὲ τούτοις θρεμμάτων παντοδαπῶν πληθύνει, καὶ μάλιστα βοῶν καὶ προβάτων τῶν τὰς μεγάλας καὶ παχείας ἐχόντων οὐράς.

(6) Πλεῖστα δὲ καὶ διαφορώτατα γένη καμήλων τρέφει, τῶν τε ψιλῶν καὶ δασέων καὶ διπλοῦν ἀνατετακόντων τὸ κατὰ τὴν ῥάχιν κύρτωμα καὶ διὰ τοῦτο διτύλων ὀνομαζομένων, ὧν αἱ μὲν γάλα παρεχόμεναι καὶ κρεοφαγούμεναι πολλὴν παρέχονται τοῖς ἐγχωρίοις δαψύλειαν, αἱ δὲ πρὸς νωτοφορίαν ἡσκημένοι πυρῶν μὲν ἀνὰ δέκα μεδίμνους νωτοφοροῦσιν, ἀνθρώπους δὲ κατακειμένους ἐπὶ κλίνης πέντε βαστάζουσιν· αἱ δὲ ἀνάκωλοι καὶ λαγαραὶ ταῖς συστάσεσι δρομάδες εἰσὶ, καὶ διατείνουσι πλεῖστον ὁδοῦ μήκος, καὶ μάλιστα πρὸς τὰς διὰ τῆς ἀνύδρου καὶ ἐρήμου συντελουμένας ὁδοιπορίας. (7) αἱ δ' αὐταὶ καὶ κατὰ τοὺς πολέμους εἰς τὰς μάχας ἔχουσαι τοξότας ἄγονται δύο ἀντικαθημένους ἀλλήλοις ἀντινώτους· τούτων δὲ ὁ μὲν τοὺς κατὰ πρόσωπον ἀπαντῶντας, ὁ δὲ τοὺς ἐπιδιώκοντας ἀμύνεται.

Περὶ μὲν οὖν τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φυομένων εἰ καὶ πεπλεονάκαμεν, ἀλλ' οὖν πολλὰ τοῖς φιλιαναγνωστοῦσι πρὸς φιληκοῖαν ἀπηγγέλαμεν.

55. Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὸν ὠκεανὸν εὐρεθείσης νήσου κατὰ τὴν μεσημβρίαν καὶ τῶν κατ' αὐτὴν παραδοξολογουμένων πειρασόμεθα συντόμως διελθεῖν, προεκθέμενοι τὰς αἰτίας τῆς εὐρέσεως ἀκριβῶς. (2) Ἰαμβοῦλος ἦν ἐκ παίδων παιδεῖαν ἐξηλωκώς, μετὰ δὲ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν ὄντος ἐμπορίου καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν· ἀναβαίνων δὲ τῆς Ἀραβίας ἐπὶ τὴν ἀρωματοφόρον ὑπὸ τινων ληστῶν συνελήφθη μετὰ τῶν συνοδοιπόρων. τὸ μὲν οὖν πρῶτον μετὰ τινος τῶν συνεαλωκότων ἀπεδείχθη νομεύς, ὕστερον δ' ὑπὸ τινων Αἰθιοπῶν μετὰ τοῦ συνόντος ληστευθεὶς ἀπήχθη πρὸς τὴν παραθαλάττιον τῆς Αἰθιοπίας. (3) οὗτοι δὲ συνηρπάγησαν εἰς καθαρμὸν τῆς χώρας, ὄντες ἀλλοεθνεῖς. νόμιμον γὰρ ἦν τοῖς τῇδε κατοικοῦσιν Αἰθίοψι παραδεδομένον ἐκ παλαιῶν χρόνων, χρησιμοῖς θεῶν κεκυρωμένον, διὰ γενεῶν μὲν εἴκοσιν, ἐτῶν δ' ἑξακοσίων, τῆς γενεᾶς ἀριθμουμένης τριακονταετοῦς· τοῦ δὲ καθαρμοῦ γινομένου δυσὶν ἀνθρώποις ἦν αὐτοῖς πλοιάριον κατεσκευασμένον τῷ μεγέθει σύμμετρον, τοὺς τ' ἐν τῇ θαλάττῃ χειμῶνας ἀναφέρειν ἰσχυρὸν καὶ ῥαδίως ὑπὸ δυοῖν ἀνθρώπων ὑπηρετεῖσθαι δυνάμενον· εἰς δὲ τοῦτο τροφὴν δυσὶν ἀνθρώποις ἱκανὴν εἰς ἕξ μῆνας ἐνθέμενοι, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐμβιβάσαντες, προσέταττον ἀνάγεσθαι κατὰ τὸν χρησμόν. πλεῖν δὲ διεκελεύοντο πρὸς τὴν μεσημβρίαν· (4) ἤξειν γὰρ αὐτοὺς εἰς νῆσον εὐδαίμονα καὶ ἐπικεικὲς ἀνθρώπους, παρ' οἷς μακαρίως ζήσεσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐαυτῶν ἔθνος ἔφασαν, ἐὰν μὲν οἱ πεμφθέντες εἰς τὴν νῆσον διασωθῶσιν, ἑξακοσίων ἐτῶν εἰρήνης καὶ βίου κατὰ πᾶν εὐδαίμονος ἀπολαύσειν· εἰ δὲ καταπλαγέντες τὸ μήκος τοῦ πελάγους εἰς τοῦπίσω ποιήσονται τὸν πλοῦν, ὥς ἀσεβεῖς καὶ

wiele terenów zamienia się w stawy i ogromne bagniska. (5) Mieszkający tu ludzie nawadniają wielką połąć kraju wodą doprowadzaną z rzek i pochodzącą z padających latem deszczy i dlatego dwakroć w roku zbierają plony. Region ten żywi stada słoni, a także potworne zwierzęta lądowe oraz mające dziwne kształty zwierzęta, będące połączeniem dwóch różnych zwierząt. Obficie występują tam stada rozmaitych zwierząt hodowlanych, zwłaszcza bydła i owiec o długich i grubych ogonach.

(6) Żyje tam też mnóstwo różniących się między sobą wielbłądów; są wśród nich gładkowłose i kosmate, i takie, które mają na grzbiecie dwa wybrzuszenia i dlatego nazywa się je dwugarbnymi – z nich jedne dostarczają mleka i są hodowane na mięso; dzięki temu krajowcy mają mięsa w bród; (7) inne przyzwyczajone do noszenia na grzbiecie towarów, mogą przenieść około dziesięciu medymnów²¹⁸ pszenicy lub unieść pięciu spoczywających na łożu ludzi. Inne, które mają krótsze nogi i smuklejsze sylwetki, służą jako szybkie wierzchowce i pokonują duże odległości. Służą one zwłaszcza do podróży przez pustynne, pozbawione wody, tereny. One też podczas wojny niosą do bitwy dwóch łuczników, którzy na nich siedzą tyłem do siebie. Jeden z nich powstrzymuje wrogów podchodzących z przodu, drugi powstrzymuje tych, co ich ścigają.

Jeśli nawet zbyt obszernie napisałem o Arabii i o tym, co jest na tej ziemi, to opowiedziałem wiele rzeczy, które chętnie będą poznawać ludzie, którzy lubią czytać.

55. Spróbuję teraz²¹⁹ zwięźle przedstawić relację na temat odkrytej na oceanie, leżącej daleko na południu, wyspie i o osobliwych opowieściach na jej temat; przedtem powiem o przyczynach jej odnalezienia. (2) Pewien Jambulos²²⁰, gorliwie poświęcający się od dziecka nauce, po śmierci ojca, który był kupcem, sam poświęcił się temu zajęciu. Podczas podróży do tego regionu Arabii, skąd przywozi się pachnidła, rozbójnicy schwytali go wraz z towarzyszami, z którymi podróżował. Najpierw wraz z jednym z wziętych do niewoli został pastuchem, później wraz ze swoim towarzyszem został porwany przez jakichś Etiopów i przywieziony do tej części Etiopii, która leży nad morzem. (3) Porwano ich, by jako obcoplemieńcy oczyścili krainę. Mieszkający tam Etiopowie mieli bowiem pochodzący z pradawnych czasów zwyczaj, który wyrocznia bogów potwierdzała co dwadzieścia pokoleń, a to stanowi lat sześćset, gdy przyjmie się, że jedno pokolenie trwa lat trzydzieści. Kiedy odbył się z udziałem tych dwóch ludzi odbywał rytuał oczyszczenia, zbudowano dla nich odpowiednio wielką i mocną łódkę, by mogła wytrzymać burze na morzu i by łatwo mogło ją obsługiwać dwóch ludzi. Załadowali na nią żywność, wystarczającą dwóm ludziom na sześć miesięcy, wsadzili na nią mężczyzn i kazali im wypłynąć w morze, jak nakazywała wyrocznia; płynąć im kazano na południe. (4) Mieli dotrzeć do Wyspy Szczęśliwej i do zacnych ludzi, wśród których mieli żyć szczęśliwie. Etiopowie powiedzieli im też, że, jeśli wypłyną i bezpiecznie dotrą do wyspy, ich lud będzie żył szczęśliwie i w pokoju przez sześćset lat; a jeśli przerażeni przestworem morza powrócą, zostaną surowo ukarani jako bezbożnicy

λυμεῶνας ὅλου τοῦ ἔθνους τιμωρίαις περιπεσεῖσθαι ταῖς μεγίσταις. (5) τοὺς μὲν οὖν Αἰθιοπὰς φασὶ μεγάλην πανήγυριν ἀγαγεῖν παρὰ τὴν θάλατταν, καὶ θυσίας μεγαλοπρεπεῖς ἐπιτελέσαντας καταστέψαι τοὺς σκευομένους καὶ καθαρμὸν ποιησομένους τοῦ ἔθνους ἐξαποστεῖλαι. (6) τούτους δὲ πλεύσαντας πέλαγος μέγα καὶ χειμασθέντας ἐν μῆσιν τέτταρσι προσενεχθῆναι τῇ προσημανθείσῃ νήσῳ, στρογγύλῃ μὲν ὑπαρχούσῃ τῷ σχήματι, τὴν δὲ περίμετρον ἔχούσῃ σταδίων ὡς πεντακισχιλίων.

56. Ἦδη δ' αὐτῶν ἐγγιζόντων τῇ νήσῳ τῶν ἐγχωρίων τινὰς ἀπαντήσαντας καταγαγεῖν τὸ σκάφος· τοὺς δὲ κατὰ τὴν νῆσον συνδραμόντας θαυμάζειν μὲν τὸν τῶν ξένων κατὰπλουν, προσενεχθῆναι δὲ αὐτοῖς ἐπιεικῶς καὶ μεταδιδόναι τῶν παρ' αὐτοῖς χρησίμων. (2) εἶναι δὲ τοὺς τὴν νῆσον οἰκοῦντας ταῖς τε τῶν σωμάτων ιδιότησι καὶ ταῖς ἀγωγαῖς πολὺ διαλλάττοντας τῶν κατὰ τὴν ἡμετέραν οἰκουμένην· πάντας μὲν γὰρ παραπλησίους εἶναι τοῖς ἀναπλάσμασι τῶν σωμάτων, καὶ κατὰ τὸ μέγεθος ὑπεράγειν τοὺς τέτταρας πῆχεις, τὰ δὲ ὅστ' αὐτοῦ σώματος ἔχειν ἐπὶ ποσὸν καμπτόμενα καὶ πάλιν ἀποκαθιστάμενα παραπλησίως τοῖς νευρώδεσι τόποις. (3) εἶναι δὲ τοῖς σώμασιν ἀπαλούς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, εὐτονωτέρους δὲ πολὺ τῶν παρ' ἡμῖν· δραξαμένων γὰρ αὐτῶν ταῖς χερσὶν ὁδηποτοῦν μηδένα δύνασθαι τὸ τοῖς δακτύλοις περιληφθὲν ἐκτρέψαι. τρίχας δ' ἀπλῶς μηδαμῇ τοῦ σώματος ἔχειν πλὴν ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ ὀφρύσι καὶ βλεφάροις, ἔτι δὲ καὶ πώγωνι, τὰ δὲ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος οὕτω λεῖα ὥστε μηδὲ τὸν ἐλάχιστον χνοῦν ἐν τῷ σώματι φαίνεσθαι. (4) εἶναι δὲ καὶ τῷ κάλλει διαπρεπεῖς καὶ ταῖς ἄλλαις περιγραφαῖς τοῦ σώματος εὐρύθμους. καὶ τὰ μὲν τῆς ἀκοῆς τρήματα πολὺ τῶν παρ' ἡμῖν ἔχειν εὐρυχωρέστερα, καὶ καθάπερ ἐπιγλωττίδας αὐτοῖς ἐκπεφυκέναι. (5) ἴδιον δέ τι καὶ περὶ τὴν γλῶτταν αὐτοὺς ἔχειν, τὸ μὲν φυσικῶς αὐτοῖς συγγεγεννημένον, τὸ δ' ἐξ ἐπινοίας φιλοτεχνούμενον· δίπτυχον μὲν γὰρ αὐτοὺς ἔχειν τὴν γλῶτταν ἐπὶ ποσόν, τὰ δ' ἐνδοτέρω προσδιδραμεῖν, ὥστε διπλὴν αὐτὴν γίνεσθαι μέχρι τῆς ρίζης. (6) διὸ καὶ ποικιλωτάτους αὐτοὺς εἶναι ταῖς φωναῖς οὐ μόνον πᾶσαν ἀνθρωπίνην καὶ διηρθρωμένην διάλεκτον μιμουμένους, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ὀρνέων πολυφωνίας, καὶ καθόλου πᾶσαν ἤχου ιδιότητα προῖεσθαι· τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, ἅμα πρὸς δύο τῶν ἐντυγχανόντων λαλεῖν ἐντελῶς, ἀποκρινομένους τε καὶ ταῖς ὑποκειμέναις περιστάσεσιν οἰκείως ὁμιλοῦντας· τῇ μὲν γὰρ ἑτέρᾳ πτυχὶ πρὸς τὸν ἓνα, τῇ δ' ἄλλῃ πάλιν ὁμοίως πρὸς τὸν ἕτερον διαλέγεσθαι. (7) Εὐκρατότατον δ' εἶναι τὸν ἀέρα παρ' αὐτοῖς, ὡς ἂν κατὰ τὸν ἰσημερινὸν οἰκοῦντας, καὶ μῆθ' ὑπὸ καύματος μῆθ' ὑπὸ ψύχους ἐνοχλουμένους. καὶ τὰς ὁπώρας δὲ παρ' αὐτοῖς παρ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ἀκμάζειν, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητὴς φησιν

ὄχνη ἐπ' ὄχνη γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μῆλω,
αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

εἶναι δὲ διὰ παντὸς παρ' αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἴσην τῇ νυκτί, καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας μὴ γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς σκιὰν μηδενὸς διὰ τὸ κατὰ κορυφὴν εἶναι τὸν ἥλιον.

i ludzie, którzy przynieśli szkodę całemu ludowi. (5) Powiadają też, że Etiopowie zgromadzili się nad morzem na wielkich uroczystościach, złożyli ogromne ofiary, uwieńczyli ludzi, którzy mieli odnaleźć wyspę i dokonać oczyszczenia ludu, a potem wysłali dwóch obcych na morze. (6) Przez cztery miesiące płynęli przez przestwór morza i wreszcie przybili do wyspy, o której wieszczyła wyrocznia. Była ona okrągła, a jej obwód wynosił pięć tysięcy stadiów²²¹.

56. Kiedy zbliżali się do wyspy, jacyś krajowcy wyszli im na spotkanie i przyciągnęli ich łódkę do brzegu. Zbiegli się mieszkańcy wyspy i w zdumienie wprawiła ich podróż morską, którą odbyli cudzoziemcy. Odnieśli się życzliwie do obcych i podzielili się z nimi tym, co do życia było potrzebne. (2) Mieszkańcy wyspy znacznie różnią się wyglądem i trybem życia od ludzi zamieszkujących naszą ziemię. Sylwetki wszystkich podobne są do naszych, ale mają cztery łokcie²²² wzrostu, a ich kości mogą się zginać i rozprostowywać tak samo, jak nasze ścięgna (3). Mają znacznie delikatniejszą niż my budowę ciała, ale za to są bardziej krzepcy i jeśli chwycą cokolwiek w garść, to nikt nie zdoła odebrać tego, co trzymają palcami. Na ciele, z wyjątkiem głowy, brwi i powiek, a także brody, w ogóle nie mają włosów; poza tymi miejscami całe ciało mają gładkie i nie widać na nim nawet najmniejszego meszku. (4) Są bardzo urodziwi i bardzo proporcjonalnie zbudowani, otwory narządu słuchu mają o wiele szersze niż nasze i wyrasta im przy nich coś w rodzaju przykrywek. (5) Osobliwa rzecz dzieje się z ich językiem; częściowo jest on taki, jakim obdarzyła ich natura, a częściowo sami go kształtują; część ich języka jest bowiem podwójnie złożona, a pozostałą jego część, aż do miejsca, gdzie się zaczyna, sami dzielą: i stąd ich język jest podwójny. (6) Dlatego mogą wydawać bardzo dużo rozmaitych dźwięków, naśladując nie tylko każdy język używany przez ludzi, ale też rozmaite głosy ptaków; krótko mówiąc mogą z siebie wydobyć każdy dźwięk. Najbardziej osobliwe jest jednak to, że równocześnie i bez przeszkód mogą rozmawiać z dwiema spotkanymi osobami, zarówno odpowiadając na pytania, jak i z sensem dyskutować na tematy bieżące – jedną warstwą języka rozmawiają bowiem z jedną osobą, drugą z drugą. (7) Żyją w znakomitym klimacie, bo jako że mieszkają na równiku, nie dokucza im ani upał, ani zimno. Owoce dojrzewają u nich przez cały rok, jak powiada poeta:

... młoda gruszka obok starych dorasta, jabłko przy jabłku,
winogrona przy winogronach, figa obok figi²²³.

U nich dzień zawsze równy jest nocy, a w środku dnia nic u nich nie rzuca cienia, bo słońce stoi w zenicie.

57. Βιοῦν δ' αὐτοὺς κατὰ συγγενείας καὶ συστήματα, συνηγμένων τῶν οἰκείων οὐ πλειόνων ἢ τετρακοσίων· τούτους δ' ἐν τοῖς λειμῶσι διαζῆν, πολλὰ τῆς χώρας ἐχούσης πρὸς διατροφήν· διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν τῆς νήσου καὶ τὴν εὐκрасίαν τοῦ ἀέρος γεννᾶσθαι τροφὰς αὐτομάτους πλείους τῶν ἱκανῶν. (2) φύεσθαι γὰρ παρ' αὐτοῖς κάλαμον πολύν, φέροντα καρπὸν δαυιλῆ, παρεμφερῆ τοῖς λευκοῖς ὀρόβοις. τοῦτον οὖν συναγαγόντες βρέχουσιν ἐν ὕδατι θερμῷ, μέχρι ἂν τὸ μέγεθος σχῶσιν ὡς ῥοῦ περιστερᾶς· ἔπειτα συνθλάσαντες καὶ τρίψαντες ἐμπείρως ταῖς χερσὶ διαπλάττουσιν ἄρτους, οὓς ὀπτήσαντες σιτοῦνται διαφόρους ὄντας τῇ γλυκύτητι. (3) εἶναι δὲ καὶ πηγὰς ὑδάτων δαυιλεῖς, τὰς μὲν θερμῶν εἰς λουτρὰ καὶ κόπων ἀφαίρεσιν εὐθέτους, τὰς δὲ ψυχρῶν τῇ γλυκύτητι διαφόρους καὶ πρὸς ὑγίειαν συνεργεῖν δυναμένας. ὑπάρχειν δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ παιδείας πάσης ἐπιμέλειαν, μάλιστα δὲ ἀστρολογίας· (4) γράμμασί τε αὐτοὺς χρῆσθαι κατὰ μὲν τὴν δύναμιν τῶν σημαινόντων εἴκοσι καὶ ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, κατὰ δὲ τοὺς χαρακτῆρας ἑπτὰ, ὧν ἕκαστον τετραχῶς μετασχηματίζεσθαι. γράφουσι δὲ τοὺς στίχους οὐκ εἰς τὸ πλάγιον ἐκτείνοντες, ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ἄνωθεν κάτω καταγράφοντες εἰς ὀρθόν. πολυχρονίους δ' εἶναι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὑπερβολήν, ὡς ἂν ἄχρι τῶν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ζῶντας καὶ γινομένους ἀνόσους κατὰ τὸ πλεῖστον. (5) τὸν δὲ πηρωθέντα ἢ καθόλου τι ἐλάττωμα ἔχοντα ἐν τῷ σώματι μεθιστάνειν ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ζῆν ἀναγκάζουσι κατὰ τινά νόμον ἀπότομον. νόμιμον δ' αὐτοῖς ἐστὶ ζῆν ἄχρι ἐτῶν ὠρισμένων, καὶ τὸν χρόνον τοῦτον ἐκπληρώσαντας ἐκουσίως μεταλλάττειν ἐξηλλαγμένῳ θανάτῳ· φύεσθαι γὰρ παρ' αὐτοῖς ἰδιοφυῆ βοτάνην, ἐφ' ἧς ὅταν τις κοιμηθῇ, λεληθότως καὶ προσηνῶς εἰς ὕπνον κατενεχθεὶς ἀποθνήσκει.

58. Γυναῖκας δὲ μὴ γαμεῖν, ἀλλὰ κοινὰς ἔχειν, καὶ τοὺς γεννηθέντας παῖδας ὡς κοινούς τρέφοντας ἐπ' ἴσης ἀγαπᾶν· νηπίων δ' ὄντων αὐτῶν πολλάκις τὰς τρεφούσας διαλλάττειν τὰ βρέφη, ὅπως μὴδ' αἱ μητέρες ἐπιγινώσκωσι τοὺς ἰδίους. διόπερ μηδεμιᾶς παρ' αὐτοῖς γινομένης φιλοτιμίας ἀστασιάστους καὶ τὴν ὁμόνοιαν περὶ πλείστου ποιουμένους διατελεῖν.

(2) Εἶναι δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ζῶα, μικρὰ μὲν τοῖς μεγέθεσι, παράδοξα δὲ τῇ φύσει τοῦ σώματος καὶ τῇ δυνάμει τοῦ αἵματος· εἶναι γὰρ αὐτὰ τῷ σχήματι στρογγύλα καὶ παρεμφερέστατα ταῖς χελώναις, τὴν δ' ἐπιφάνειαν δυσὶ γραμμαῖς μηλίναις κεχιασμένα, ἐφ' ἐκάστης δὲ ἄκρας ἔχειν ὀφθαλμὸν καὶ στόμα· (3) διὸ καὶ τέτταρσιν ὁμμασι βλέποντα καὶ τοῖς ἴσοις στόμασι χρώμενα εἰς ἓνα φάρυγα συνάγειν τὰ σιτία, καὶ διὰ τούτου καταπινομένης τῆς τροφῆς εἰς μίαν κοιλίαν συρρεῖν ἅπαντα· ὁμοίως δὲ τὰ σπλάγχνα καὶ τᾶλλα τὰ ἐντὸς πάντα ἔχειν μοναχά. πόδας δὲ ὑποκεῖσθαι κύκλῳ τῆς περιφερείας πολλούς, δι' ὧν δύνασθαι πορεύεσθαι πρὸς ὃ ἂν μέρος βούληται. (4) τὸ δ' αἶμα τούτου τοῦ ζῴου θαυμάσιον ἔχει δύναμιν· πᾶν γὰρ τὸ διατμηθὲν ἔμπνουν σῶμα κολλᾶν παραχρῆμα, κἂν ἀποκοπεῖσα χεὶρ ἢ ὅμοιον εἰπεῖν τύχη, δι' αὐτοῦ κολλᾶσθαι προσφάτου τῆς τομῆς οὔσης, καὶ τᾶλλα δὲ μέρη τοῦ σώματος, ὅσα μὴ κυρίοις τόποις καὶ συνέχουσι τὸ ζῆν κατέχεται. (5) ἕκαστον δὲ τῶν συστημάτων τρέφειν ὄρνειον εὐμέγεθες ἰδιάζον τῇ φύσει, καὶ διὰ τούτου πειράζεται τὰ νήπια τῶν βρεφῶν ποίας τινὰς ἔχει τὰς τῆς ψυχῆς

57. Żyją w grupach złożonych z członków rodu, stanowiących pewne, społeczne jednostki, w których nie ma więcej niż czterysta osób, a wszystkie są ze sobą spokrewnione. Spędzają czas na łąkach, bo kraina ta dostarcza im mnóstwa potrzebnych do życia środków. Ziemia na wyspie jest żyzna, klimat łagodny i stąd jest tam więcej niż trzeba nadających się do jedzenia roślin, które wyrastają samoistnie. (2) Gęsto rośnie tam trzcina, rodząca mnóstwo podobnego do nasion białej wyki ziarna²²⁴. Gdy je zbiorą, moczą je w ciepłej wodzie, aż osiągną wielkość jaj gołębic. Następnie, gdy je zgniotą i utrą, wprawnymi rękoma formują chleby, które pieką i jedzą; są one bardzo słodkie. (3) Jest tam też mnóstwo źródeł ciepłej wody, które są odpowiednie do kąpieli i pomagają pozbyć się zmęczenia. Są też źródła bardzo słodkiej wody zimnej, które pomagają zachować zdrowie. Troszczą się też o różne dziedziny nauki, zwłaszcza o astrologię. (4) Używają dwudziestu ośmiu liter, którymi określają dźwięki, ale znaków mają tylko siedem; każdy z nich może być przekształcony na cztery sposoby. Zapisują swoje wiersze nie w poziomie, jak my, ale piszą pionowo – z góry na dół. Ludzie ci są niezwykle długowieczni, bo żyją nawet do stu pięćdziesiąt lat i zazwyczaj nie chorują. (5) Według bowiem jakiegoś nieugiętego prawa zmuszają ludzi kalekich lub mających jakieś wady, by odebrali sobie życie. Wolno im żyć do określonego wieku, a gdy ten czas się wypełni, z własnej woli powinni odejść, umierając w osobliwy sposób. Otóż rośnie u nich roślina posiadająca szczególne właściwości i jeśli ktoś na niej zaśnie, w nieświadomości i łagodnie zasypia i umiera.

58. Nie żenią się, lecz mają wspólne kobiety, a dzieci, które się urodzą, chowają jako wspólne, kochając wszystkie jednakowo. Gdy dzieci są jeszcze niemowlętami, często zmieniają im kobiety, które je karmią, by matki nie poznały swoich własnych dzieci. Nigdy i w żaden sposób nie rywalizują ze sobą i dlatego wcale się nie kłócą i żyją w zgodzie.

(2) Występują u nich zwierzęta, które są małe, ale mają osobliwy wygląd i właściwość krwi. Są okrągłe i bardzo przypominają żółwie, na grzbiecie mają dwie żółte jak pigwa, przecinające się niczym litera X, linie, a na każdym ich końcu jest oko i otwór gębowy. (3) Zwierzę patrzy czterema oczyma i używając tyleż samo paszczy, doprowadza jedzenie do gardzieli, przez którą cała połknięta żywność spływa do jednego żołądka, układ trawienny i pozostałe organy wewnętrzne ma bowiem to zwierzę pojedyncze. Wokół całego ciała ma wiele nóg, dzięki którym może iść tam, dokąd chce. (4) Cudowną moc ma krew tego stworzenia. Skleja bowiem natychmiast każdą żywą, świeżo odciętą część ciała; krew ta spaja nawet odciętą lub w inny sposób odjętą dłoń, ale tylko wtedy, gdy cięcie jest jeszcze świeże. Tak samo dzieje się w przypadku innych części ciała, o ile nie są one tymi najważniejszymi, od których zależy życie. (5) Każda grupa hodzi bardzo dużego i osobliwego ptaka, po to by badać charaktery niemowląt. Wsadzają je na ptaki i te dzieci się chowa, które cierpliwie znoszą to, że ptaki unoszą je do góry, a te,

διαθέσεις· ἀναλαμβάνουσι γὰρ αὐτὰ ἐπὶ τὰ ζῶα, καὶ τούτων πετομένων τὰ μὲν τὴν διὰ τοῦ ἀέρος φορὰν ὑπομένοντα τρέφουσι, τὰ δὲ περιναύτια γινόμενα καὶ θάμβους πληρούμενα ρίπτουσιν, ὥς οὔτε πολυχρόνια καθεστῶτα οὔτε τοῖς ἄλλοις τοῖς τῆς ψυχῆς λήμασιν ἀξιόλογα.

(6) Ἐκάστου δὲ συστήματος ὁ πρεσβύτερος ἀεὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει, καθάπερ τις βασιλεύς, καὶ τούτῳ πάντες πείθονται· ὅταν δ' ὁ πρῶτος τελέσας τὰ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἔτη κατὰ τὸν νόμον ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τοῦ ζῆν, ὁ μετὰ τοῦτον πρεσβύτατος διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. (7) ἡ δὲ περὶ τὴν νῆσον θάλαττα, ῥοώδης οὔσα καὶ μεγάλας ἀμπώεις καὶ πλημύρας ποιουμένη, γλυκεῖα τὴν γεῦσιν καθέστηκε. τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἄστρον τὰς ἄρκτους καὶ πολλὰ καθόλου μὴ φαίνεσθαι. ἐπτὰ δ' ἦσαν αὗται νῆσοι παραπλήσιαι μὲν τοῖς μεγέθεσι, σύμμετρον δ' ἀλλήλων διεστηκυῖαι, πᾶσαι δὲ τοῖς αὐτοῖς ἔθεσι καὶ νόμοις χρῶμεναι.

59. Πάντες δ' οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς, καίπερ δαψιλεῖς ἔχοντες πάντων χορηγίας αὐτοφυεῖς, ὅμως οὐκ ἀνέδην χρῶνται ταῖς ἀπολαύσεσιν, ἀλλὰ τὴν λιτότητα διώκουσι καὶ τὴν ἀρκοῦσαν τροφὴν προσφέρονται· κρέα δὲ καὶ τᾶλλα πάντα ὅπτα καὶ ἐξ ὕδατος ἐφθὰ σκευάζουσι· τῶν δ' ἄλλων τῶν τοῖς μαγείροις πεφιλοτεχνημένων χυμῶν καὶ τῆς κατὰ τὰς ἀρτύσεις ποικιλίας ἀνεπινόητοι παντελῶς εἰσι. (2) σέβονται δὲ θεοὺς τὸ περιέχον πάντα καὶ ἥλιον καὶ καθόλου πάντα τὰ οὐράνια. ἰχθύων δὲ παντοδαπῶν πλῆθος ἀλιεύοντες ποικίλως καὶ τῶν πτηνῶν οὐκ ὀλίγα θηρεύουσι. (3) γίνεται δὲ παρ' αὐτοῖς ἀκροδρῶν τε πλῆθος αὐτομάτων, καὶ ἐλαῖαι φύονται καὶ ἄμπελοι, ἐξ ὧν ἔλαιόν τε ποιοῦσι δαψιλές καὶ οἶνον. ὄφεις τε τοῖς μεγέθεσι διαφέροντας, οὐδὲν δὲ ἀδικοῦντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐδώδιμον ἔχειν τὴν σάρκα καὶ γλυκύτητι διαφέρουσιν. (4) ἐσθιῆτας δὲ αὐτοὺς κατασκευάζειν ἐκ τινων καλάμων ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ χνοῦν λαμπρὸν καὶ μαλακόν, ὃν συνάγοντας καὶ τοῖς θαλαττίοις ὀστρέοις συγκεκομμένοις μίσγοντας θανμαστὰ κατασκευάζειν ἱμάτια πορφυρᾶ. ζῶων δὲ παρηλλαγμένας φύσεις καὶ διὰ τὸ παράδοξον ἀπιστουμένας.

(5) Πάντα δὲ παρ' αὐτοῖς ὠρισμένην ἔχειν τάξιν τὰ κατὰ τὴν δίαιταν, οὐχ ἅμα πάντων τὰς τροφὰς καὶ τὰς αὐτὰς λαμβανόντων· διατετάχθαι δ' ἐπὶ τινας ὠρισμένας ἡμέρας ποτὲ μὲν ἰχθύων βρῶσιν, ποτὲ δὲ ὀρνέων, ἔστι δ' ὅτε χερσαίων, ἐνίοτε δὲ ἐλαιῶν καὶ τῶν λιτοτάτων προσοψημάτων. (6) ἐναλλάξ δὲ αὐτοὺς τοὺς μὲν ἀλλήλοις διακονεῖν, τοὺς δὲ ἀλιεύειν, τοὺς δὲ περὶ τὰς τέχνας εἶναι, ἄλλους δὲ περὶ ἄλλα τῶν χρησίμων ἀσχολεῖσθαι, τοὺς δ' ἐκ περιόδου κυκλικῆς λειτουργεῖν, πλὴν τῶν ἤδη γεγηρακότων. (7) ἐν τε ταῖς ἐορταῖς καὶ ταῖς εὐωχίαις λέγεσθαι τε καὶ ᾄδεσθαι παρ' αὐτοῖς εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνους καὶ ἐγκώμια, μάλιστα δὲ εἰς τὸν ἥλιον, ἀφ' οὗ τὰς τε νήσους καὶ ἑαυτοὺς προσαγορεύουσι.

(8) Θάπτουσι δὲ τοὺς τελευτήσαντας ὅταν ἄμπωτις γένηται καταχωννύντες εἰς τὴν ἄμμον, ὥστε κατὰ τὴν πλημυρίδα τὸν τόπον ἐπιχώννυσθαι. τοὺς δὲ καλάμους, ἐξ ὧν ὁ καρπὸς τῆς τροφῆς γίνεται, φασι σπιθαμιαίους ὄντας τὸ πάχος κατὰ τὰς τῆς σελήνης ἀναπληρώσεις ἀναπληροῦσθαι, καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἐλαττώσεις ἀνὰ λόγον

które mają mdłości i są pełne strachu, wyrzucają, bo, jak uważają, takie dzieci nie będą żyć długo i nie mają godnych uwagi cech charakteru.

(6) Nad każdą grupą dzierży władzę, podobną do królewskiej, najstarszy mężczyzna, któremu wszyscy są posłuszni. Kiedy ukończy sto pięćdziesiąt lat, zgodnie z prawem odbiera sobie życie, a władzę obejmuje najstarszy z pozostałych.

(7) W otaczającym wyspy morzu jest bardzo silny prąd, są tam wysokie przypyły i odpływy, woda morska jest słodka. W tym miejscu nie widać ani Niedźwiedzie, ani żadnej ze znanych nam gwiazd. Wyp jest siedem, mają one podobną wielkość i leżą w równej od siebie odległości. Mieszkańcy ich wszystkich mają te same zwyczaje i prawa.

59. Wszyscy ludzie, którzy mieszkają na wyspach, chociaż – dzięki temu, co u nich samo wyrasta – mają w bród wszystkiego, co do życia jest potrzebne, nie korzystają z zasobów do woli, ale żyjąc skromnie, zbierają tylko tyle żywności, ile im rzeczywiście potrzeba. Mięso i inne produkty pieką lub gotują w wodzie, ale o innych potrawach, takich jak sporządzane przez zawodowych kucharzy sosy w ogóle nie mają pojęcia, podobnie jak i nic nie wiedzą o rozmaitych przyprawach. (2) Jako bogów czczą wszystko, co ich otacza – słońce oraz, krótko mówiąc, wszystkie ciała niebieskie. Łowią w rozmaity sposób mnóstwo różnorodnych ryb, chwytają też niemało ptaków. (3) Rosną u nich ogromne ilości dzikich drzew owocowych, a także drzewa oliwne i winorośl, dzięki czemu wytwarzają dużo oliwy i wina. Występują tam również bardzo duże węże, które ludziom nie zagrażają. Mają one bardzo smaczne, nadające się do jedzenia mięso. (4) Szaty wytwarzają z pewnej trzciny, która w środku ma jasny i miękki puch. Puch ten zbierają, mieszają z morskimi ostrzycami i wytwarzają piękne purpurowe płaszcze. Na wyspie jest wiele zadziwiających zwierząt, w których istnienie trudno jest uwierzyć, tak są osobliwe. (5) Mają ściśle określone wszystkie zalecenia związane z dietą, gdyż nie wszyscy w tym samym czasie spożywają posiłki i nie wszyscy jedzą to samo. Zostało bowiem ustalone, że w pewne określone dni je się ryby, w inne ptactwo, czasami mięso zwierząt lądowych lub tylko oliwę i niezwykle skromne przekąski. (6) Jedni drugim usługują na przemian – jedni łowią ryby, inni zajmują się rzemiosłem lub jakąś inną pożyteczną działalnością i kolejno, oprócz starców, pełnią swe powinności. (7) Podczas świąt i uczt, by uczcić bogów deklamują pieśni pochwalne i śpiewają hymny. W ten sposób czczą przede wszystkim słońce, od którego wyspy i ich mieszkańcy zostali nazwani.

(8) Zmarłych chowają wtedy, gdy jest odpływ, zakopując ich w piasku na plaży, a potem przypyły pokrywa to miejsce świeżo naniesionym piaskiem. Powiadają, że trzciny, które rodzą nasiona stanowiące ich pożywienie, są grube na pięć²²⁵ i rosną wraz z powiększaniem się księżyca; potem, gdy go ubywa, rośliny proporcjonalnie się zmniejszają. (9) Słodka i podtrzymująca zdrowie woda pochodząca

ταπεινοῦσθαι. (9) τὸ δὲ τῶν θερμῶν πηγῶν ὕδωρ γλυκὺ καὶ ὑγιεινὸν ὃ διαφυλάττει τὴν θερμασίαν, καὶ οὐδέποτε ψύχεται, ἐὰν μὴ ψυχρὸν ὕδωρ ἢ οἶνος συμμίσγηται.

60. Ἑπτὰ δ' ἔτη μείναντας παρ' αὐτοῖς τοὺς περὶ τὸν Ἰαμβοῦλον ἐκβληθῆναι ἄκοντας, ὡς κακούργους καὶ πονηροῖς ἐθισμοῖς συντεθραμμένους. πάλιν οὖν τὸ πλοιάριον κατασκευάσαντας συναναγκασθῆναι τὸν χωρισμὸν ποιήσασθαι, καὶ τροφὴν ἐνθεμένους πλεῦσαι πλέον ἢ τέτταρας μῆνας· ἐκπεσεῖν δὲ κατὰ τὴν Ἰνδικὴν εἰς ἄμμους καὶ τεναγώδεις τόπους· (2) καὶ τὸν μὲν ἕτερον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ κλύδωνος διαφθαρῆναι, τὸν δὲ Ἰαμβοῦλον πρὸς τινα κόμην προσενεχθέντα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀναχθῆναι πρὸς τὸν βασιλέα εἰς πόλιν Παλίβοθρα, πολλῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπέχουσιν τῆς θαλάττης. (3) ὄντος δὲ φιλέλληνος τοῦ βασιλέως καὶ παιδείας ἀντεχομένου, μεγάλης αὐτὸν ἀποδοχῆς καταξιῶσαι· τὸ δὲ τελευταῖον μετὰ τινος ἀσφαλείας τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Περσίδα διελθεῖν, ὕστερον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα διασωθῆναι.

Ὁ δὲ Ἰαμβοῦλος ταῦτά τε ἀναγραφῆς ἠξίωσε καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰνδικὴν οὐκ ὀλίγα συνετάξατο τῶν ἀγνοουμένων παρὰ τοῖς ἄλλοις. ἡμεῖς δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου γεγεννημένην ἐπαγγελίαν τετελεκότες αὐτοῦ περιγράψομεν τήνδε τὴν βίβλον.

z gorących źródeł, gorąca jest zawsze i nigdy, nawet wtedy, gdy zmiesza się ją z zimną wodą lub winem, nie staje się chłodna.

- 60.** Jambulos i jego towarzysz żyli wśród tych ludzi siedem lat, a potem wbrew ich woli zostali z wyspy wyrzuceni jako złoczyńcy i ludzie, których nauczono złych obyczajów. I znowu, gdy sporządzili niewielką łódkę, zmuszono ich do odejścia; załadowali więc żywność i pływali po morzu przez ponad cztery miesiące. Dobili do piaszczystego, pełnego mielizn brzegu Indii. (2) Towarzysz Jambulosa stracił w falach życie, a on sam dotarł do jakiejś wsi, a potem krajowcy przywieźli go do króla do miasta Palibotra²²⁶, które oddalone było od morza o wiele dni. (3) Król przyjął go bardzo życzliwie, ponieważ był przyjacielem Hellenów i interesował się nauką. W końcu, mając gwarancję bezpieczeństwa, dotarł najpierw do Persji, a potem bezpiecznie do Grecji. Jambulos uznał, że warto swoje przygody opisać, do tej relacji dodał sporo nieznanych innym ludziom opowieści o Indiach. Ja natomiast, ponieważ wypełniłem obietnicę daną na początku tej książki, kończę ją w tym miejscu.

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

* Tekst w przypisach poprzedzony gwiazdką pochodzi od tłumaczki.

- 1 Podstawowym źródłem Diodora przy opisie Asyrii i Medii jest dzieło Persiká (Dzieje Persji) Ktezjasza z Knidos, opublikowane po roku 393/392 przed Chr. (FGrHist 688); już w starożytności nie cieszyło się ono zbyt dobrą opinią, mimo że teoretycznie Ktezjasz, z racji wieloletniego przebywania na dworze perskim Artakserksesa II (jako lekarz, w Persji spędził w sumie 17 lat), a przez to dostępu do ważnych źródeł, był osobą jak najbardziej właściwą do napisania takiej pracy; postawił sobie za cel skorygowanie Herodota, którego uważał za kłamcę; Persiká zawierały 23 księgi, z czego 1-6 dotyczyły historii Asyrii (Assyriaká, I-III) i Medii (Mediká, IV-VI); F. Jacoby, Ktesias 1, RE XI 1 (1922), s. 2032-2073; Meister, s. 62-64; J.M. Bigwood, Diodorus and Ctesias, Phoenix 34, 1980, s. 195-207; KIPauly 3, s. 365-367; DNP 6 (1999), s. 874-875; Casevitz, s. 207 nr 264; SPA, s. 279; R. Turasiewicz, LGS II, s. 36-37; polski przekład fragmentów w: K. Głombiowski, Ktezjasz z Knidos, grecki historyk perskiej monarchii Achemenidów, Gdańsk 1981.
- 2 W tradycji grecko-rzymskiej imię założyciela państwa asyryjskiego i budowniczego jej stolicy, nazwanej jego imieniem. Był jakoby mężem legendarnej Semiramidy (o niej niżej), z którą miał syna o imieniu Ninyas; po śmierci Ninosa przez jakiś czas miała w Asyrii królować Semiramida, po niej zaś tron objął ich syn Ninyas; po nim natomiast miałyby panować trzydziestu kolejnych królów; za ostatniego z nich, Sardanapala (= Aszurbanipal) stolica (Ninos / Niniwa) została zdobyta przez Babilończyków i Medów, państwo asyryjskie przestało istnieć. W tekstach klinowych ani razu nie pojawia się imię Ninosa, ma ono raczej charakter aitiologiczny i utworzone zostało najprawdopodobniej od nazwy miasta Ninos; to zaś identyfikuje się z dobrze skądiną poświadczoną biblijną Niniwą, w źródłach asyryjskich Ninu(w)a, która leżała naprzeciwko dzisiejszego Mosulu nad Tygrysem; nauce nieobcy jest także pogląd, że Ninos może być przekształconą formą imienia Tukulti-Ninurty I, króla asyryjskiego w latach 1244-1208 przed Chr.; za jego panowania państwo średnioasyryjskie znalazło się na szczycie swego rozwoju, na południu sięgnęło (na krótko) po Zatokę Perską, na północnym zachodzie po obrzeża Syrii (po raz pierwszy Asyryjczycy przekroczyli zakole Eufratu, zapuścili

- się także do Anatolii); drugi król o tym imieniu panował w latach 890-884 przed Chr.; Ninos występuje także u Herodota (I 7), ale w poczcie władców lidyjskich: „Mianowicie Agron, syn Ninosa, syna Belosa, syna Alkajosa, był pierwszym Heraklidą, który został królem w Sardes”. DNP 8 (2000), s. 951; J.E. Reade, Ninive (Nineveh), RdA 9 (1998-2001), s. 388-433; A.R. Millard, Ninos, ibidem, s. 479-480; Casevitz, s. 216 nr 2; por. także D. Arnaud, Starożytny Bliski Wschód. Od wprowadzenia pisma do Aleksandra Wielkiego, przekł. Marcin Ryszkiewicz, Krzysztof Wakar, Warszawa 1982, s. 122-123; W. Saggs, Wielkość i upadek Babilonii, przekł. Jerzy Nowacki, Warszawa 1973, s. 82-83; G. Roux, Mezopotamia, przekł. Beata Kowalska, Jolanta Kozłowska, Warszawa 1998, s. 227-228.
- 3 Nie wiadomo, o kogo może chodzić; Herodot (II 141) wymienia Arabów jako poddanych króla asyryjskiego Senaheriba (panował w latach 704-681); Casevitz, s. 216 nr 3.
 - 4 Babilon, Bāb-ili(m) – Wrota Boga; stolica Babilonii, położona nad Eufratem, na południe od Bagdadu (w pobliżu miejscowości Hilleh); w III tysiącleciu przed Chr. znajdowało się tu niewielkie osiedle, które szybko nabrało znaczenia po upadku państwa III dynastii z Ur. Wzrost politycznej roli Babilonu i jego praktyczny awans do stolicy Mezopotamii (= Babilonii) przypada na panowanie Hammurabiego (1792-1750 przed Chr.). Babilon stał się wówczas największym miastem, centrum politycznym, religijnym i kulturalnym Bliskiego Wschodu. O ile pozycja polityczna Babilonu (i Babilonii) będzie ulegała różnym zmianom, to jego znaczenie w sferze kultury i nauki nabierze znaczenia wręcz przysłowiowego; A. Baumstark, Babylon, RE II 2 (1896), s. 2667-2700; E. Unger, Babylon, RdA 1 (1932), s. 330-369; DNP 2 (1997), s. 384-388; zob. A. Kuhrt, The Ancient Near East c. 3000-330 B.C., London-New York 1995, t. I, s. 108-117.
 - 5 Najpierw oznaczenie terytorium miasta Babilon, potem (od Hammurabiego) środkowej i południowej części Mezopotamii po Zatokę Perską, czasami też terminem tym określano całą Mezopotamię; A. Baumstark, Babylonia, RE II 2 (1896), s. 2700-2718; DNP 2 (1997), s. 388-389; Casevitz, s. 216 nr 4.
 - 6 Czyli na teren państwa Urartu; Nothers I, s. 307; Casevitz, s. 216 nr 5.
 - 7 Postać całkowicie mityczna; RE III 1 (1897), s. 36.
 - 8 Postać mityczna.
 - 9 Don; RE IV A 2 (1932), s. 2162-2166; KIPauly 5, s. 510; DNP 12/1 (2001), s. 7.
 - 10 Zob. wyżej, przypis 1.
 - 11 W tym fragmencie Diodora zaczyna się Celesyria (Koile Syria) na północ od Fenicji, inaczej niż w ks. I 30.4, gdzie pojmowana była jako obszar na północ od Egiptu, zob. Diodor Sycylijski, Starożytności egipskie (Bibliotheca Historica I), red. Sylwester Dworacki, przekł. Małgorzata Wróbel, komentarz Leszek Mrozewicz, Poznań 2015 (Fontes Historiae Antiquae XXXII), s. 177, przypis 111.

- 12 Czyli całą Azję Mniejszą.
- 13 Morzem Czarnym.
- 14 Persyda (Persis): dzisiaj w południowym Iranie, z granicą przylegająca do Zatoki Perskiej (irańska prowincja Fars). Od zachodu Persyda stykała się z Elamem (Suzjaną), od wschodu z Karmanią, a od północy z Medią. Persowie (Parsua) pojawili się tutaj w VIII w. przed Chr., przenosząc się ze swoich starych siedzib w północnym Iranie. Stolicą Persydy była miejscowość o nazwie Pasargadai (Pasargade), położona na północny wschód od późniejszej królewskiej rezydencji Persepolis, na obszarze jednego z plemion perskich o tej samej nazwie, tj. Pasargadowie; W. Hinz, *Persis*, RE Suppl. XII (1970), s. 1022-1038 zwł. 1036; H. Treidler, *Pasargadai*, RE Suppl. IX (1962), s. 777-799 zwł. 779-784; DNP 6 (1999), s. 284-285; 9 (2000), s. 615-616; por. Kuhrt, s. 652-653; L. Trümpelmann, *Persepolis. Ein Weltwunder der Antike*, Mainz 1988.
- 15 Suzjana (Susiana) to kraina między Babilonią a Persydą (Persis), wcześniej zwana Elamem (Elymais); nazwę nadali Grecy, określając początkowo terminem Susiana lub Susis terytorium wokół Suzy, starej stolicy Elamu; z czasem jego znaczenie rozszerzone zostały na cały kraj; RE V 2 (1905), s. 2458-2467.
- 16 Zestawienie (katalog) podbitych krajów odpowiada rzeczywistości politycznej z okresu panowania Artakserksesa II (405/404-359 przed Chr.); J. Boncquet, *Diodorus Siculus (II, 1-34) over Mezopotamie. Een historischer kommentar*, Brüssel 1987, s. 37-38; Nothers I, s. 308.
- 17 Inaczej Baktria, mieszkańców określano terminem Baktrowie lub Baktriano-
wie (Baktrioi, Baktrianoi). Jej terytorium obejmowało mniej więcej obszar
dzisiejszego Afganistanu, rozciągając się po obu stronach górnego i częściowo
środkowego biegu Oksosu (dzis. Amu-Daria). Zachodnią granicę tworzyła
rzeka Margos (dzis. Murgab), południową pasmo gór Kūh-e-Bābā. Stanowiła
część państwa perskiego. Podbita przez Aleksandra Wielkiego. W drugiej
połowie III w. przed Chr. na terenie Baktirii powstało niezależne królestwo
grecko-baktryjskie, które w początkach II w. sięgnęło swymi wpływami aż do
Indii. W pierwszym w. przed Chr. Baktria weszła w skład państwa Kuszanów;
DNP 2 (1997), s. 414-415.
- 18 Czyli Niniwę; Casevitz, s. 217 nr 13.
- 19 Około 27 km.
- 20 Około 16 km.
- 21 Około 92 km.
- 22 Około 30 m.
- 23 Około 60 m.
- 24 Semiramida (Semiramis) – legendarna królowa asyryjska, żona Ninosa. Mit
podkreśla jej intensywną działalność budowlaną („wiszące ogrody”), prowadzi-
ła też liczne kampanie zbrojne poza granicami kraju. Po śmierci przeniesiona
została do świata bogów i czczona była pod postacią gołębia. Wizerunek Semi-

- ramidy wzbogacony także został o cechy przypisywane bogini miłości Ishtar. Historycznym prawzorem Semiramidy była pochodząca z Syrii Sammuramat, żona asyryjskiego króla Szamszi Adada V (824-811 przed Chr.), ich synem był Adadnirari III (811-783 przed Chr.). Do roku 806, wobec małoletności Adadnirari III (zob. jednak Kuhrt, s. 491, 528), władzę w państwie sprawowała Sammuramat. Zachowana monumentalna inskrypcja z jej imieniem, w której występuje obok swego syna, oraz jej poświęcona, wśród innych stel królewskich, stela z Aszur świadczą, że zajmowała kluczową pozycję polityczną w państwie, identycznie jak w opowieści Semiramida. Liczne wyprawy, podejmowane w czasie jej regencji przeciwko okolicznym ludom, mogły również stanowić źródło tworzenia mitu; Th. Lenschau, *Semiramis*, RE Suppl. VII (1940), s. 1204-1212; KIPauly 5, s. 94-95; DNP 11 (2001), s. 377-378; Casevitz, s. 217 nr 17; W. Eilers, *Semiramis. Entstehung und Bachhall einer altorientalischen Sage*, Wien 1971; Roux, s. 254; S. Comploi, *Die Darstellung der Semiramis bei Diodorus Siculus*, [w:] *Geschlechterrollen und Frauenbild in der Perspektive antiker Autoren*, red. R. Rollinger, Innsbruck 2000, s. 223-244.
- 25 Miasto na wybrzeżu Palestyny, 16 km na północ od Gazy, na wybrzeżu Morza Śródziemnego, ważny port i ośrodek handlu, na szlaku łączącym Egipt z Syrią i Mezopotamią. Mocno ufortyfikowane, należało do pięciu najważniejszych miast Filistynów. Askalon zniszczone zostało w roku 604/603 przez Nabuchodonozora (II). W okresie perskim należało do Tyru, w okresie hellenistycznym najpierw do Egiptu (III w.), a potem do monarchii Seleucydów (od schyłku III w.); RE II 2 (1896), s. 1609-1610; DNP 2 (1997), s. 86; Casevitz, s. 217 nr 18.
 - 26 Derketo / Atargatis / Dea Syria – syryjska bogini płodności i urodzaju, Grecy identyfikowali ją z Afrodytą. Askalon było jednym z najbardziej znanych miejsc jej kultu; znajdowała się tu słynna świątynia bogini, o której wspominają m.in. Herodot (I 105) i Pauzaniusz (I 14.7), bardzo popularne były uroczystości ku jej czci; F. Cumont, *Dea Syria*, RE IV 2 (1901), s. 2236-2243; idem, *Atargatis*, RE II 2 (1896), s. 1896; M. Hörig, *Dea Syria – Atargatis*, ANRW 17. 3 (1984), s. 1536-1581; H.J.W. Drijvers, *Dea Syria*, LIMC III 1, s. 355-358; DNP 2 (1997), s. 86; Casevitz, s. 217 nr 19.
 - 27 Gołąb był ptakiem łączonym z Asztarte, fenicką boginią miłości, płodności i wojny; O. Keller, *Antike Tierwelt*, Leipzig 1913, tom II, s. 125; Casevitz, s. 217 nr 20.
 - 28 RE XVIII 1 (1939), s. 482-483.
 - 29 Zob. wyżej, przypis 1.
 - 30 Dariusz I Wielki (panował w latach 522-486 przed Chr.).
 - 31 Herodot IV 1-143; Scytowie, lud nomadyczny pochodzenia azjatyckiego, należący do północnoirańskiej grupy językowej, zamieszkiwali w VII–III w. przed Chr. tereny północnego Nadszarnomorza (Ukraina). Nazwa „Scytowie” jest pochodzenia greckiego. W historii Scytowie pojawiają się jako przeciwnicy

Kimmerów, którzy na początku VII w. przed Chr. wyparci zostali ze stepów nadczarnomorskich. W ślad za nimi Scytowie podążyli na południe, dotarli nawet do Palestyny. Po powrocie zajęli strefę stepową od ujścia Dniepru do Donu wraz północnym Podkawkaziem. Dariusz wyprawił się przeciwko Scytom w roku 513 przed Chr.; przyczyny ekspedycji nie są w pełni jasne, wątpliwe jest, aby chciał podporządkować władztwu perskiemu wszystkie wybrzeża Morza Czarnego. Bardziej prawdopodobna może wydawać się teza, że chciał w ten sposób położyć kres najazdom scytyjskim na Azję Mniejszą (przez Kaukaz). Szczegółowy opis Scytów pozostawił Herodot (IV 1-143); K. Kretschmer, *Scythae*, RE II A.1 (1921), s. 923-942; Z. Bukowski, *Scytowie*, *Słownik Starożytności Słowiańskich* 5 (1975), s. 119-122; H. Łowmiański, *Scytia*, tamże, s. 101-119; CAH IV2 (1988), s. 67, 235-243; DNP 11 (2001), s. 644-656.

- 32 Herodot VII 60, 184-186; w roku 480 przed Chr.
- 33 Chodzi najprawdopodobniej o Dionizjusza I (406-367 przed Chr.), tyrana Syrakuz. Diodor pisze o nim szczegółowo w ks. XIII; Nothers I, s. 308; Cassevit, s. 217 nr 24.
- 34 To jest przed rokiem 220 przed Chr.
- 35 Inaczej Zariaspa (starsza nazwa miasta; dzis. Balkh, Balch); DNP 2 (1997), s. 415-416.
- 36 Niewykluczone, że pod postacią tą kryje się perski arystokrata z Sogdiany, najpierw zacięty przeciwnik, potem sojusznik Aleksandra Wielkiego. Córka Oksyartesa, Roksana, została żoną Aleksandra i już po jego śmierci urodziła syna, znanego jako Aleksander IV; jeśli rzeczywiście tak jest, to mielibyśmy tu ślad źródła późniejszego niż przekaz Ktezjasza z Knidos, zwłaszcza że w opowieści o Semiramidzie władca Baktirii występuje pod imieniem Zoroastra lub Zaravardesa; H. Berve, *Oxyartes*, RE XVIII 2 (1942), s. 2019-2020; T. Lenschau, *Semiramis*, RE Suppl. VII (1940), s. 1208; DNP 9 (2000), s. 121.
- 37 Grupa plemion zachodnioirańskich; nazwa Media (Mada) po raz pierwszy pojawiła się w źródłach w roku 835 przed Chr., w rocznikach Salmanassara III, jako wróg Asyrii; twórcą Imperium Medyjskiego był Dejokes, który około roku 700 przed Chr. zjednoczył rozproszone plemiona Busów, Paretakenów, Struchaciów, Arizantów, Budiów i Magów; obejmowało ono tereny dzisiejszego Iranu, a w okresie największego rozwoju także całą północną Mezopotamię i wschodnią część Azji Mniejszej (do rzeki Halys); stolicą Medii była Ekbatana (Agbatana), identyfikowana z obecnym Hamadanem w Iranie nieopodal gór Zagros; Medowie w sojuszu z Babilonią doprowadzili do upadku państwa nowoasyryjskiego; w roku 612 ich połączone armie zdobyły Niniwę, stolicę Asyrii; w ten sposób, obok Babilonii, Egiptu i Lidii, stała się Media w tym czasie jednym z czołowych państw starożytnego Bliskiego Wschodu; w połowie VI w. natomiast Medowie ulegli Persom, dotąd im podporządkowanym;

- Herodot I 95-207; KIPauly 3, s. 1128-1129; DNP 3 (1997/1999), s. 932-933 s.v. Ekbatana; 7 (1999), s. 1094-1095 s.v. Meder; A.T. Olmstead, *Dzieje Imperium Perskiego*, przekł. Krzysztof Wolicki, Warszawa 1974, s. 48-56.
- 38 Imię to, podobnie jak w przypadku ojca (Ninos), utworzone zostało od nazwy miasta – Niniwy; Casevitz, s. 218 nr 28; A.R. Millard, *Ninyas*, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 9 (1998-2001), s. 531.
- 39 Wysokość około 1710 m, szerokość około 1900 m.
- 40 Czyli Niniwę; zdobyta została przez Medów i Babilończyków w roku 612 przed Chr.; Reade, s. 427-428.
- 41 Około 69 km.
- 42 W literaturze greckiej pierwszego opisu murów Babilonu dokonał Herodot (I 178-187). Diodor bazuje całkowicie na relacji Klejtarcha, dla omawianych przez niego czasów przekaz ten o tyle nie ma wartości, że opisywane budowle pochodzą w większości z okresu nowobabilońskiego, szczególnie z lat panowania Nabuchodonozora II (605-562 przed Chr.); zob. Nothers, t. I, s. 309; zob. F. Wetzel, *Die Stadtmauern von Babylon*, Osnabrück 1969.
- 43 Historyk, syn Diona (też historyka), napisał „Historię Aleksandra” (*Peri Alexandron historiāi*) w 12 księgach, zachowaną w trzydziestu sześciu fragmentach (FGrHist 137). Lata życia nie są dokładnie znane, działał jednak jeszcze za życia Aleksandra Wielkiego, chociaż nie uczestniczył w wyprawie. Poznał go zapewne dopiero w roku 324/323 w czasie swojej wizyty w Babilonie, gdy obserwował rzymskie poselstwo, które przybyło do Aleksandra z gratulacjami. „Historia” obejmowała okres od wstąpienia Aleksandra na tron do jego śmierci, ewentualnie pogrzebu. Klejtarch rozpoczyna tzw. wulgatę, czyli wersję popularną (ludową) tradycji o Aleksandrze. Znalazła ona odzwierciedlenie przede wszystkim u Diodora, ks. XVII jego „Biblioteki” to w znacznej mierze ekscerpt z Klejtarcha, ale także u Pompeiusa Trogusa (Justyna), Plutarcha, Kurcjusza Rufusa i Arriana. Dzieło Klejtarcha było niezwykle popularne, dlatego zaskakuje fakt, że przetrwało w tak szczątkowym stanie. Opublikowane zostało krótko po śmierci Aleksandra, Klejtarch nie znał dzienników Ptolemeusza i Arystobulosa; F. Jacoby, *Kleitarchos* 2, *RE* XI (1921), s. 622-654; Meister, s. 119-123; DNP 6 (1999), s. 571.
- 44 Około 70 km.
- 45 Około 89 m (1 sążen = 1,78 m).
- 46 Około 22,25 m (1 łokieć – 0,44 m); zob. Słownik grecko-polski, red. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1962, s. 310 s.v. ὀργυια.
- 47 Jeden pierścień murów opasywał miasto wewnętrzne, drugi natomiast tylko wschodnią część Babilonu, położoną nad Eufratem. Herodot i Ktezjasz znali tylko jeden ciąg fortyfikacji, co nie powinno dziwić, ponieważ zewnętrzny mur został zburzony przez Cyrusa Wielkiego (Berossos, *FrGHist* 680 F 9). Według danych Herodota (I 178) długość muru wynosiła 86 km, według Ktezjasza (u Diodora) 68 km (odpowiednio 480 : 360 stadiów), w rzeczywistości było to

- około 18 km; R. Koldewey, *Das wieder erstehende Babylon*, red. B. Hrouda, München⁵ 1990, s. 15-19, zwł. 16; Nothers, t. I, s. 309.
- 48 Około 2 m; 1 pletron, plethron (πλέθρον) to 100 stóp, co odpowiada mniej więcej 1/6 stadionu, wynosi więc około 27-35 m; attycki pletron mierzył 31 m; DNP 9 (2000), s. 1133.
- 49 To jest 200 m; 1 stadion = 192 m.
- 50 Około 960 m; niewątpliwie przekaz oparty jest na bezpośrednich obserwacjach Ktezjasza; opisane konstrukcje zgadzają się w znacznej mierze z badaniami archeologicznymi; Koldewey (jak przypis 47), s. 195-197; Nothers I, s. 309; Wetzel, s. 54-57.
- 51 Około 3,5 m.
- 52 To jest około 9 m.
- 53 To jest około 30,7 km.
- 54 Dzisiaj oba po wschodniej stronie Eufratu, jeden z nich to kompleks pałacowy zwany Kasr, drugi natomiast to pałac letni Nabuchodonozora II (Tell Babil); Nothers I, s. 309; Koldewey (jak przypis 47), s. 19-27; idem, *Die Königsburgen von Babylon*, I. Teil: Die Südburg; II. Teil: Die Hauptburg und der Sommerpalast Nebkadnezars im Hügel Babil, Osnabrück 1969.
- 55 Około 11,5 km.
- 56 Około 7,70 km.
- 57 Około 89 m.
- 58 Około 125 m.
- 59 Około 3,8 km.
- 60 Około 7,10 m.
- 61 Około 5,76 km.
- 62 Około 57,6 km.
- 63 Około 10,5 m.
- 64 Około 1,76 m.
- 65 Czyli 3,66 m.
- 66 4,57 m.
- 67 Chodzi o świątynię Marduka (Esagila, „Dom, który podniósł głowę”) i związany z nią zikkurat Etemenanki („Dom-fundament nieba i ziemi”; Wieża Babel), znaną ze szczegółowego opisu Herodota (I 181-183). W świątyni znajdowały się kosztowne wizerunki Marduka i jego żony Zarpanitum. Stojący obok zikkurat Etemenanki („Dom-fundament nieba i ziemi”), zbudowany na planie kwadratu (92 × 92 m), sięgał 92 m wysokości. Na szczycie znajdowała się mała świątynia, do której prowadziły monumentalne schody. Zikkurat symbolizował oś świata. Zgodnie z wierzeniami Babilończyków bogowie, kończąc dzieło stworzenia, wybudowali Mardukowi świątynię (Esagila) w miejscu, w którym zaczął się akt stworzenia. Świątynia była dwukrotnie celowo niszczone: przez asyryjskiego króla Senacheryba (705-681) i perskiego Kserksesa (486-465). Odbudowę rozpoczęto w czasach Aleksandra Wielkiego,

dokończono za Seleucydów. Esagila istniała aż do czasów partyjskich; DNP 4 (1998), s. 120-123; H. Frankfort, *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, London 1963, s. 108; R. Koldewey, *Königsburgen von Babylon*, s. 201-210; F. Wetzel, F.H. Weissach, *Das Hauptheiligtum des Marduk in Babylon, Esagila und Etemenanki*, Osnabrück 1967; H. Schmid, *Rekonstruktionsversuche und Forschungsstand der Zikkurat von Babylon*, [w:] Koldewey, *Das wieder erstehende Babylon*, s. 303-342; idem, *Der Tempelturm Etemenanki in Babylon*, Mainz 1995, tutaj też zob. w kwestii identyfikacji Etemenanki z Wieżą Babel, s. 147-148.

- 68 Czyli Mardukiem, który był głównym bogiem panteonu babilońskiego. Początkowo jako lokalny bóg miasta Babilonu odgrywał w świecie mezopotamskich wierzeń rolę drugorzędną, chociaż uchodził za syna Enki/Ea boga mądrości. Wraz jednak ze wzrostem potęgi Babilonu za panowania Hammurabiego (1792-1750) utożsamiony został z sumeryjskim królem bogów Enlilem, awansując w ten sposób na głównego boga Babilonii. W poemacie *Enuma elisz* pojawia się jako stwórca świata. Jest bogiem-bohaterem, który w walce z siłami chaosu uratował zagrożonych bogów, ustanowił porządek w Kosmosie i stworzył człowieka. Sens poematu *Enuma elisz* polegał na wykazaniu, że wszelkie siły boskie (wszystkich bogów) definiują się w Marduku, że wszyscy pozostali bogowie nie są niczym innym, jak jego emanacją. Kryjąca się za tą teologią polityczna ideologia władców Babilonii jest aż nadto czytelna: władzę otrzymują z rąk Marduka, a więc w jego imieniu powołani są do panowania nad światem, do pilnowania stworzonego przez niego ładu. Pozwala to zrozumieć, dlaczego Senacheryb i Kserkses zniszczyli świątynię Esagila, jak również pojąć motyw decyzji Aleksandra Wielkiego o jej odbudowie. W pierwszym tysiącleciu przed Chr. imię Marduka zaczęło zastępować, chroniąc je przed profanacją, słowem *Bel* („Pan”) i stąd prawdopodobnie bierze się Diodorowy „*Belos*”, dość szybko utożsamiony z Zeusem; również różnica między Mardukiem/Belosem a Baalem/Belosem była dla Greków na tyle nieistotna, że z dużą łatwością sprowadzali ich do postaci Zeusa; W. Sommerfeld, *Marduk*, *RdA* 7 (1987-1990), s. 360-370; DNP 2 (1997), s. 380-383 (*Baal*); 7 (1999), s. 877-878 (*Marduk*); Casevitz, s. 218 nr 40.
- 69 Chaldejczycy byli twórcami państwa nowobabilońskiego (626-539 przed Chr.); okres największej świetności przeżyło pod panowaniem Nabuchodonozara II (605-562 przed Chr.); Saggs, s. 130-141; Roux, s. 304-315; Casevitz, s. 221 nr 80.
- 70 12,19 m.
- 71 To jest 30 000 kg, przyjmując, że jeden talent babiloński to 30,0 kg; Casevitz, s. 218 nr 41.
- 72 900 kg.
- 73 2400 kg.
- 74 To jest około 12 m.

- 75 To jest około 4,6 m.
- 76 15000 kg.
- 77 900 kg.
- 78 900 kg.
- 79 3600 kg.
- 80 18 000 kg.
- 81 Zob. Koldewey, *Das wieder erstehende Babylon*, s. 104-107: zestawienie źródeł, dyskusja nad lokalizacją i rekonstrukcją; idem, *Die Königsburgen von Babylon*, I. Teil: Die Südburg, Osnabrück 1969, s. 38-64; W. Nagel, *Wo lagen die 'Hängenden Gärten' in Babylon?*, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 110 (1978), s. 19-28: wnikliwa analiza źródeł literackich i materiału archeologicznego, a zarazem interesująca, że „wiszące ogrody” budowano dwukrotnie; „wiszące ogrody” zaliczane były do jednego z siedmiu cudów świata; DNP 5 (1998), s. 65-66; Nothers I, s. 310; Casevitz, s. 218 nr 43.
- 82 Diodor podziela w tym względzie pogląd Klejtarcha (FGrHist 137 F 10).
- 83 Nabuchodonozor II (605-562 przed Ch.), król państwa nowobabilońskiego.
- 84 Czyli Persji.
- 85 Czyli około 124 m, por. przypis 48.
- 86 Około 15 m.
- 87 6,6 m.
- 88 Około 3,0 m.
- 89 4,88 m.
- 90 Górzysta kraina w zachodnim Iranie, na północy i wschodzie granicząca z Medią, Areją i Karmanią, od południa z Suzjaną; DNP 9 (2000), s. 316; Casevitz, s. 219 nr 45.
- 91 Około 475 km.
- 92 W tym wypadku chodzi o Zatokę Perską; Nothers I, s. 310; Casevitz, s. 219 nr 48.
- 93 Behistun, Bisutun; słynna skała przy drodze z Babilonu do Ekbatany (30 km na wschód od Kermanschah), nad rzeką Choaspes, na której Dariusz I (panował w latach 522-486 przed Chr.), na wysokości około 70 m powyżej drogi, umieścił inskrypcję w trzech językach (elamicki, babiloński, staroperski), sławiącą jego czyny; niektórzy badacze uważają, że Ktezjasz błędnie przypisał inskrypcję Dariusza Semiramidzie; istnieje jednak również pogląd, wedle którego Ktezjasz opisał inskrypcję wcześniejszą, preachemenidzką, wykonaną na tej samej skale; Nothers I, s. 310; DNP 2 (1966), s. 696-697; J. Wiesehöffer, *Das antike Persien*, Düsseldorf 2005, s. 33-43.
- 94 Syryjski = asyryjski; chodzi o pismo klinowe; Nothers I, s. 310; Casevitz, s. 219 nr 51.
- 95 Może chodzić tu o miejscowość Choana (Χοάνα), wymieniona przez Ptolemeusza, *Geogr.* II 13, która prawdopodobnie leżała na trasie Ekbatana – Raga (Hamadan – Teheran); niewykluczone także, że Diodor nazwał

- „miastem” krainę w Medii, gdzie Semiramida założyła park; RE III 2 (1899), s. 2203.
- 96 Wymieniana wielokrotnie Ekbatana (dzis. Hamadan) była stolicą Medii, a potem letnią rezydencją królów perskich i partyjskich. Założycielem Ekbatany był Dejokes, pierwszy król Medii, i on czynił ją głównym miastem swego królestwa (Herodot I 98-99). Ruiny Ekbatany spoczywają pod zabudową miasta nowożytnego, badania archeologiczne (poza ratunkowymi) są więc niemożliwe; najpełniejszy opis Ekbatany wyszedł spod pióra Polibiusza (X 27, 4-13); RE V 2 (1905), s. 2155-2158; DNP 3 (1997), 375 (Deiokes), s. 932-933 (Ekbatana).
- 97 Zagros, łańcuch górski rozciągający się od północnej i wschodniej strony Mezopotamii, rozdzielony doliną rzeki Dijala na dwa pasma, północno-zachodnie i południowo-wschodnie. Rozgraniczał Medię od Mezopotamii. Obejmuje dzisiejszą południowo-zachodnią część Iranu od Wyżyny Armeńskiej aż do Zatoki Omańskiej, na powierzchni 1200 × 200 km. Najwyższy szczyt Kuh-i-Dinar (Dena), 5180 m. Zagros opada stromo w kierunku zachodnim, w stronę równinnej Mezopotamii; H. Treidler, Zagros; RE IX A.2 (1967), s. 2283-2285; DNP 12/2 (2002), s. 666-667; Casevitz, s. 219 nr 52.
- 98 Niewykluczone, że Diodor ma tu na myśli przełęcz górską o nazwie Zagrou pylai lub oros Zagros, wymienioną u Strabona (XII 13,8) i Ptolemeusza (VI 2,7); H. Treidler, Ζάγρου πύλαι, RE IX A.2 (1967), s. 2285-2288; Nothers I, s. 310.
- 99 Około 2,3 km.
- 100 Dzisiaj Alwand, wys. 3745 m; Nothers I, s. 310.
- 101 Chodzi o słynną wyrocznię Amona (przez Greków identyfikowanego z Zeusem) w Oazie Siwa na Pustyni Libijskiej, położonej w odległości około 600 km od wybrzeża morskiego; wyprawa Semiramidy może być u Diodora refleksem ekspedycji wojsk perskiego króla Kambyzesa (panował w latach 530-522 przed Chr.); jej celem było poddanie wyroczni władzy Persów, jednak armia ekspedycyjna poniosła klęskę (Herodot III 26); miarą popularności i znaczenia wyroczni jest fakt, że o jej radę zwracało się wiele wybitnych osób, w tym Krezus, król Lidii (Herodot I 46), ateński polityk Kimon (Plutarch, Żywot Kimona 18) i kartagiński wódz Hannibal (Pauzaniusz VIII 11, 11); w roku 332 przed Chr. do Oazy Siwa dotarł osobiście Aleksander Wielki: usłyszał tu zapowiedź panowania nad światem oraz przesłanie, że jest synem Amona-Zeusa (zob. K. Nawotka, Aleksander Wielki, Wrocław 2004, s. 293-296 wraz z zestawieniem źródeł); Nothers I, s. 310; KIPauly 1, s. 305 s.v. Ammoneion; DNP 1 (1996/1999), s. 599 s.v. Ammoneion.
- 102 To jest około 49 m.
- 103 * Dwusiarczan rtęci.
- 104 Herodot III 24 używa terminu *hyalos*, które w grece poklasycznej oznaczało szkło; być może był to alabaster lub sól kamienna; dla Diodora jest to szkło;

- Casevitz, s. 219 nr 53; S. Sprawski, [w:] Herodot, *Dzieje*, przełożył Seweryn Hammer, opracował Romuald Turasiewicz, Wrocław-Warszawa-Kraków 2005, s. 222 przypis 1.
- 105 Krytykuje Herodota, zob. Meister, s. 62-64; Nothers I, s. 311.
- 106 W ks. III 2,1- III 10,6.
- 107 Zob. Herodot III 94,5.3: „Lud Indów jest bezsprzecznie najliczniejszy ze wszystkich znanych nam ludów” (przekł. S. Hammer – R. Turasiewicz); por. Nothers I, s. 311.
- 108 Poza tekstem Diodora zupełnie nieznan; Nothers I, s. 31; por. Casevitz, s. 219 nr 58.
- 109 Czyli prawie 2,0 m.
- 110 Ostatni król macedoński, panował w latach 179-168. Opisany epizod pochodzi z czasów trzeciej wojny macedońskiej (171-168); Perseusz poniósł ostateczną klęskę z rąk Rzymian w bitwie pod Pydną w roku 168; Diodor omawia jego panowanie w księgach XXIX i XXXII; DNP 9 (2000), s. 614-615; Nothers I, s. 311.
- 111 Por. Nothers I, s. 311 w kwestii wykorzystania przez Diodora źródła hellenistycznego.
- 112 Chodzi oczywiście o Ninyasa; inne wersje źródłowe o przejęciu władzy przez Ninyasa (łącznie z zabójstwem Semiramidy) zob. E.F. Weidner, *Ninyas*, RE XVII 1 (1936), s. 643-644; A. Miller, *Ninyas*, RdA 9 (1998-2001), s. 531.
- 113 Poza Diodorem nieznan; Nothers I, s. 311.
- 114 „Pięciodniowa władza”: być może nawiązanie do babilońskiego święta Nowego Roku i instytucji „króla zastępczego”; zob. Boncquet, s. 125-126; Nothers I, s. 311; Casevitz, s. 220 nr 63.
- 115 To jest Aszurbanipala (panowała w latach 668-627 przed Chr.); Casevitz, s. 220 nr 64.
- 116 O chronologii zob. Nothers I, s. 311.
- 117 Genealogia Memnona zawarta jest w ks. IV 75, 104; Dardanos spłodził Erichtoniosa, ojca Trosa, od którego pochodzi nazwa Trojan; miał on trzech synów: Ilosa, Assarakosa i Ganimedesa; Ilos spłodził Laomedonta, którego synami byli Priam i Titonos; ten ostatni stanął na czele wyprawy zbrojnej do Azji i dotrzeć miał aż do Etiopii; tam z jego związku z boginią Eos (Jutrzenka) narodził się Memnon, a więc bratanek Priama; gdy wybuchła wojna trojańska stanął (Memnon) na czele wojsk, z którymi ruszył na odsiecz stryjowi; zginął pod murami Troi z ręki Achillesa; na prośbę Eos otrzymał od Zeusa dar nieśmiertelności; Grimal, s. 85-86 s.v. Eos; 229 s.v. Memnon; 353 s.v. Tros; KIPauly 3, s. 1189-1190; DNP 7 (1999), s. 1202-1204; zob. Nothers I, s. 312; Casevitz, s. 220 nr 66.
- 118 Postać nieznana.
- 119 Suzy, Suza – stolica Elamu, państwa o strukturze federacyjnej, powstałego około roku 2400 przed Chr.; leżało na obszarze dzisiejszego południowo-

-zachodniego Iranu (prowincja Chuzestan na granicy z Irakiem, nad Zatoką Perską); w XII wieku uległo Babilonii; renesans (państwo nowoelamskie) nastąpił w roku 742, ale w 653 Elamici ulegli Asyrii; w roku 639 Aszurbanipal zdobył i zniszczył Suzę, co oznaczało koniec państwa elamickiego; w okresie perskim Dariusz Wielki (panował w latach 522-486 przed Chr.) uczynił miasto swą stolicą; Casevitz, s. 220 nr 68.

120 Herodot V 53 „królewski pałac, zwany Memnońskim”; Suzę natomiast określa (IV 54) „miastem Memnona”.

121 Przez Achillesa, wyżej, przypis 117.

122 Por. DNP 7(1999), s. 1203 (o grobowcu Memnona).

123 Mimo wszelkich zastrzeżeń i wątpliwości wydaje się, że w osobie Sardanapala należy widzieć ostatniego wybitnego króla Asyrii – Aszurbanipala, chociaż nie ma wątpliwości, że na jego wizerunek (Sardanapala) złożyły się cechy wielu innych, poprzedzających go władców asyryjskich. Krótki okres panowania trzech ostatnich (po Aszurbanipalu) monarchów, ich niewielkie dokonania, wykluczają możliwość brania pod uwagę któregośkolwiek z nich jako prawzoru Sardanapala. Aszurbanipal panował w latach 669 – ok. 627 przed Chr. Był młodszym synem Aszarhaddona, ale to jego ojciec przeznaczył na tron asyryjski. Starszego syna, Szamaszsumukina, uczynił królem Babilonii (która, jako państwo wasalne, stanowiła część Imperium Asyryjskiego). Mimo działania silnych tendencji decentralistycznych, licznych buntów (łącznie z rewoltą Szamaszsumukina w Babilonii), Aszurbanipalowi udało się utrzymać jedność Asyrii (utracił tylko Egipt w roku 655). Wizerunek zniewieściałego Sardanapala może być refleksem „naukowych” zainteresowań Aszurbanipala. Był człowiekiem głęboko wykształconym, posiadał sztukę pisanie i czytania, a nawet znajomość martwych języków. W Niniwie, w swoim pałacu, stworzył imponującą bibliotekę, z zamierzenia gromadzącą cały dorobek Bliskiego Wschodu. W przeciwieństwie też do swoich poprzedników, nie brał osobiście udziału w wielu kampaniach wojennych, co mogło mu przysporzyć opinię „króla mięczaka”; F. Weissbach, Sardanapal, RE I A.1 (1920), s. 2436-2475; idem Aššurbânapi, RdA 1 (1932), s. 203-207; KIPauly 4, s. 1550-1551 s.v. Sardanapal; DNP 2 (1997), s. 114-115 s.v. Assurbanipal; 11 (2001), s. 54 s.v. Sardanapal; Nothers I, s. 312; Kuhrt, s. 499-501, 540-546 („The fall of Assyria”); Casevitz, s. 220 nr 70.

124 Zob. DNP 1 (1996/1999), s. 963; Nothers I, s. 312: przywołuje opinię F. Jacoby’ego, Ktesias, RE XI 2 (1922), s. 2049-2050, że imiona Arbakes, Belesys, Sparameizes są dobrze poświadczone w czasach Ktezjasza: „Arbakes, einer der vier persischen Korpskommandeure bei Kunaxa, nach dem Zusatz Xen. An. VII 8, 25 Satrap von Medien (!); Belesys (ebd. I 4, 10. VII 8, 25) der Satrap von Syrien. Der Eunuch Sparameizes, der Arbakes bei Sardanapall einführt (Athen. XII 528 F), ist der gleichnamige Obereunuch der Parysatis (Plut. Artox. 15). K(tesias) hat dieses Mittel, Namen für seinen historischen

Roman zu gewinnen, mit so schamloser Häufigkeit angewendet, daß man den für einen Paphlagonier unmöglichen Namen Κόρτας (...) ohne weiteres in Κορύλας, der zur Zeit von Kunaxa paphlagonischer Satrap ist (Xen. An. V 5, 12. VII 8, 25), ändern kann”.

125 Około 13 km.

126 Kraina w środkowej części północnej Anatolii. Na północy granicę jej stanowiła linia Morza Czarnego, od zachodu przytykała do Bitynii, od wschodu do Pontu, wzdłuż rzeki Halys, granica południowa była dosyć płynna; DNP 9 (2001), s. 282-284; Casevitz, s. 221 nr 75.

127 Balisty do miotania kamieni; Nothers I, s. 312 słusznie zauważa, że ten fragment nie może pochodzić od Ktezasza, po raz pierwszy bowiem balisty zastosowane zostały dopiero w roku 354, w trakcie konfliktu Filipa II Macedońskiego z Onomarchosem w trzeciej wojnie świętej; o nim DNP 8 (2000), s. 1211.

128 Tę historię o „samobójstwie Sardanapala (= Aszurbanipala)” należałoby raczej odnieść do jego zbuntowanego brata, Szamaszsumukina; oblężony w Babilonie, zginął w płomieniach w roku 648 przed Chr. i nie ma żadnej pewności, że było to samobójstwo; Roux, s. 277, 385 nr 40; Casevitz, s. 221 nr 71.

129 612 przed Chr.; zob. Kuhrt, s. 545-546.

130 Czyli Mardukowi, zob. wyżej, przypis 68.

131 Por. E.F. Weidner, Ninos 3, RE XVII 1 (1936), s. 641.

132 Terminem tym określano najpierw jedno z zachodniosemickich plemion, które od początków I tysiąclecia przed Chr. poświadczone jest w Babilonii. Chaldejczycy zamieszkiwali głębokie południe Mezopotamii i tereny w pobliżu Borsippy. Ostatnia dynastia babilońska (Państwo Nowobabilońskie), z której wywodził się Nabuchodonozor II, była pochodzenia chaldejskiego. W okresie późniejszym pod pojęciem Chaldejczyków rozumiano babilońskich astrologów, zaklinaczy, wróżbitów i uczonych; DNP 2 (1997), s. 1086-1087 oraz Nothers I, s. 313; Casevitz, s. 221 nr 80-81.

133 Por. ks. I 6, 3.

134 Saturn.

135 Mars, Wenus, Merkury i Jowisz.

136 Zob. ks. XII 112, 2-3; 116, 4.

137 Zob. ks. XIX 55, 7-9.

138 Antygon Jednooki (Monoftalmos), żył w latach 381-301 przed Chr. Jeden z najwybitniejszych wodzów Filipa II i Aleksandra Wielkiego, ojciec Demetriusza Poliorketesza. W roku 333 został satrapą Wielkiej Frygii i był nim aż do swojej śmierci. Był aktywną stroną w okresie walk diadochów o spadek po Aleksandrze Wielkim, poległ w roku 301 przed Chr. w bitwie pod Ipsos; W. Tarn, Cywilizacja hellenistyczna, przekł. Cezary Kunderewicz, Warszawa 1957, s. 19-21; DNP 1 (1996), s. 752-753.

139 Seleukos I Zwycięzca (Nikator), wódz Aleksandra Wielkiego, należał do grona jego hetajrów; żył w latach 355-280 przed Chr.; żoną jego była Iranka

Apama, córka Spitamenesa, księcia Sogdiany (zginął w r. 327 w walce z wojskami Aleksandra), którą poślubił w roku 324 w trakcie masowych zaślubin, zainicjowanych przez Aleksandra Wielkiego; z tego związku wywodzi się zapoczątkowana przez Seleukosa dynastia Seleucydów. Z wojen diadochów wyszedł obronną ręką, bo w końcu, po pokonaniu Antygona Jednookiego, cały Wschód dostał się pod jego władzę (Monarchia Seleucydów); Tarn, s. 19-25; DNP 11 (2001), s. 361-362; 832.

140 * W roku 334 przed Chr.

141 Zob. Nothers I, s. 313.

142 Panował w latach 486-464; Herodot żył w latach ok. 485-424.

143 U Herodota (I 96-101) twórcą państwa Medów był Deiokes, Kyksares natomiast (I 103) to jego wnuk. Ale to on, w sojuszu z Babilonią (Nabopolasarem), pokonał Asyryjczyków i zniszczył Niniwę w roku 612. Wyprawił się także przeciwko Lidii (spór o Kapadocję), ale konflikt zakończył się, pod wrażeniem zaćmienia słońca 28 maja 585 roku przed Chr., traktatem pokojowym: Astyages, syn Kyksaresa, poślubił Aryenis, córkę Alyattes, króla Lidyjczyków; Astyages był ostatnim królem Medów, panował wg Herodota (I 130) trzydzieści pięć lat; Nothers I, s. 313; DNP 6 (1999), s. 950.

144 * Rok 711-710 przed Chr.

145 Chodzi o Cyrusa Młodszego, satrapę Lidii, Wielkiej Frygii i Kapadocji, który w roku 401 przed Chr. zbuntował się przeciwko swemu bratu, perskiemu królowi Artakserksesowi II Mnemonowi (panował w latach 404-359 przed Chr.); trzon jego armii stanowili greccy najemnicy w liczbie trzynastu tysięcy; na początku września 401 roku doszło do bitwy wojsk Cyrusa z armią Artakserksesa pod miejscowością Kunaksa w pobliżu Babilonu; mimo że na swoim skrzydle Grecy odnieśli zwycięstwo, perskiemu królowi udało się rozbić wojska niehelleńskie, a w bezpośrednim pojedynku zabił Cyrusa; w tej sytuacji Grecy zdecydowali się na odwrót w kierunku Morza Północnego: po pięciu miesiącach, mimo licznych przeszkód, w tym zagrożenia ze strony podążających za nimi wojsk perskich, dotarli do Trapezuntu nad Morzem Czarnym; szczegółową relację z przebiegu wydarzeń znamy dzięki Ksenofontowi, uczestnikowi wyprawy i pisarzowi, zawartej w dziele „Wyprawa Cyrusa” (Κύρου Ἀνάβασις): Ksenofont, Wyprawa Cyrusa, z języka greckiego przełożył, przedmową i komentarzem opatrzył Władysław Madyda, Warszawa 2003; N.G.L. Hammond, Dzieje Grecji, przekł. Anna Świderkówna, Warszawa 1973, s. 531-532; E. Wipszycka, Wyprawa Cyrusa Młodszego, [w:] B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, Historia starożytnych Greków, t. II. Okres klasyczny, Warszawa 2009, s. 271-274; K. Głombiowski, Ksenofont. Żołnierz i pisarz, Wrocław 1993; SPA, s. 276-278 s.v. Xenophon (Krzysztof Głombiowski); R. Turasiewicz, Historiografia: Herodot, Tukidydes, Ksenofont i historycy IV wieku przed Chr., LGS II, s. 41-43; Casevitz, s. 222 nr 93.

- 146 Lista królów medyjskich jest wymyślona; ich liczba jest, w stosunku do przekazu Herodota, podwojona; Nothers I, s. 313.
- 147 Kadusjowie (Cadusii); związek plemienny na terenie górzystym między Medią a Morzem Kaspijskim. Często buntowali się przeciwko władzy Achemenidów, ci ostatni nie zawsze ze starą wychodzili zwycięsko. Walczył z nimi również Marek Antoniusz w czasie swojej wyprawy partyjskiej (35-34 przed Chr.); Nothers I, s. 314; DNP 6 (1999), s. 132, Casevitz, s. 222 nr 95.
- 148 Partowie, mieszkańcy prowincji medyjskiej/perskiej o nazwie Parthia, położonej od południowo-wschodniej strony Morza Kaspijskiego, od zachodu ograniczonej Medią, od północnego zachodu Hyrkanią, od wschodu Margianą i Areją; DNP 9 (2000), s. 371-374, 377-378; Casevitz, s. 222 nr 97.
- 149 Sakowie: Sakai, Sakkai, Sakaioi, Sacae – lud nomadyczny z centralnej Azji, spokrewniony z Scytami; dla Strabona (XI 8,2) Sakowie to Scytowie mieszkający na wschód od Morza Kaspijskiego. W okresie wojen perskich służyli w armii Kserksesa jako najemnicy; w I wieku przed Chr. przedostali się do Indii, dlatego też w *Periplus maris Erythraei* 38 pojawia w dolinie Indusu Σκυθία, a u Ptolemeusza (VII 1, 55) Ἰνδοσκυθία; RE IA.1 (1920), s. 1770-1806 zwł. s. 1770-1781; DNP 10 (2001), s. 1235; Nothers, s. 314; Casevitz, s. 222 nr 98.
- 150 Królowa Saków; prowadziła wojnę przeciwko Medom około roku 600 przed Chr.; wymieniają ją, poza Diodorem, tylko Ktezjasz i Mikołaj z Damaszku; Nothers I, s. 314; DNP 11/2 (2002), s. 696; Casevitz, s. 222 nr 99.
- 151 Niespełna 600 m.
- 152 Zob. wyżej, przypis 143.
- 153 W opisie Indii Diodor podąża za pochodzącym z Azji Mniejszej Megastenem, autorem dzieła *Indiká* (*Dzieje Indii*) w czterech księgach, zachowanego jedynie fragmentarycznie u innych autorów (FGrHist 715). Megastenes był dyplomatą na służbie Seleukosa I Nikatora (312-281 przed Chr.). Posłował wielokrotnie do wschodnich Indii, do króla Czandragupty (Sandrakottos), pierwszego władcy z dynastii Mauryów, przebywał dłuższy czas na jego dworze w Pali(m)bothra (dzis. Patna). Poszczególne księgi *Indiká* poświęcone zostały w kolejności geografii, faunie i florze Indii (ks. I), obyczajom, miastom, opisowi ludu Prazijów (Prasioi), który zamieszkiwał wschodnie Indie, oraz administracji (ks. II), społeczeństwu i filozofii (ks. III), archeologii, mitom i historii (ks. IV). Swą relację Megastenes oparł na własnych obserwacjach, wiedzy pozyskanej od miejscowych kapłanów i uczonych, których spotykał na dworze Czandragupty, wykorzystał także prace innych greckich autorów, zwłaszcza Onesikritosa, który przebywał w Indiach z Aleksandrem Wielkim. Jego realistyczny opis, wynikający z wartościowych obserwacji, miesza się często z informacjami z pogranicza fantazji, bezkrytycznie przekazuje także funkcjonujące w świecie greckim wyobrażenia o Indiach. To prawdopodobnie przyczyniło się do negatywnej opinii o Megastenesie („kłamca”), wystawionej

mu przez Eratostenesa i Strabona (II 1, 9). Jest to zarzut niezasłużony; nie ma wątpliwości, że dzieło Megastenesa stało się dla starożytnych podstawowym źródłem wiedzy o Indiach; dzisiaj relacja Megastenesa uchodzi za najrzetelniejszy opis Indii, jaki przekazała nam starożytność. Poza Diodorem na przekazie Megastenesa swoje rozważania o Indiach oparli m.in. Strabon, Pliniusz Starszy i Arrian; O. Stein, *Megasthenes* 2, RE XV 1 (1931), s. 230-326; KIPauly 3, s. 1150-1154; DNP 7 (1999), s. 1145 (*Megasthenes*); 8 (2000), s. 1206-1207 (*Onesikritos*); 10 (2001), s. 273 (*Parasioi*); 11 (2001), s. 37-38 (*Sandrakottos*); Meister, s. 141; Nothers I, s. 314; SPA, s. 311-312 (Joanna Sachse); R. Turasiewicz, *Historiografia hellenistyczna*, LGS, s. 68-69; zdaniem jednak Casevittza, s. 223 nr 102, to nie przekaz Megastenesa stanowi podstawę Diodorowego opowiadania o Indiach, lecz Klejtarcha z Aleksandrii, autora przetrwałych jedynie we fragmentach *Dziejów Aleksandra* (Περὶ Ἀλεξάνδρου ἱστορίαι).

154 Zob. wyżej, przypis 149.

155 Około 5376 km.

156 Około 6144 km.

157 W mitologii greckiej Arkturos jest przemienioną postacią Arkasa, syna Zeusa i nimfy łowczyni Kallisto, towarzyszkii Artemidy; gdy Kallisto zmarła (zabita przez zazdrosną Artemidę?), Zeus przywrócił ją do życia pod postacią niedźwiedzicy; osieroconego Arkasa znaleźli pasterze i zanieśli do króla Lykaona, króla Arkadii. Arkas ze strony matki był jego wnukiem. Król, chcąc przekonać się o sile jasnowidzenia Zeusa, zabił chłopca, a jego ciało, poszatkwane i odpowiednio przyrządzone, podał bogu do spożycia. Rozsierdzony Zeus zniszczył dom Lykaona uderzeniem pioruna, jego samego zaś zamienił w wilka. Arkas natomiast przywrócił do życia. Gdy chłopiec dorósł, natrafił na polowaniu na swą matkę-niedźwiedzicę. Ruszył za nią, ta zaś schroniła się w świątyni Zeusa Lykaiosia. Arkas jednak nie uszanował świętego prawa azylu i wtargnął do wnętrza świątyni; za czyn ten, zgodnie z obowiązującym prawem, zasłużył na śmierć. Zeus jednak ulitował się nad obojgiem i zamienił ich w konstelacje gwiazdne: Niedźwiedzicę i jej Strażnika (Arkturos); Grimal, s. 42-43; RE II 1 (1895), s. 1159 s.v. *Arkas*; KIPauly 1, s. 595 s.v. *Arkas*; 5, s. 362 s.v. *Sternbilder*; DNP 11 (2001), s. 967-968 s.v. *Sternbilder*.

158 * Por. Strabon II 5.37.

159 Bogini rolnictwa i urodzaju.

160 Tak zwane proso afrykańskie (*Eleusine coracana*), inaczej karakan lub maneczka łękowata, roślina jednoroczna, z rodziny wiechlinowatych; uprawiana jako roślina zbożowa i pastewna; rozpowszechniona w Azji południowo-wschodniej oraz w środkowej i wschodniej Afryce; Casevitz, s. 223 nr 104.

161 Około 5,8 km.

162 O tym Diodor pisze dokładniej w ks. XVII 93.

- 163 Zob. J. Sachse, *Le mythe de Śilā, fleuve indien* (Mégasthène, FGrHist. 715, F. 10), *Eos* LXX 1982, s. 237-241.
- 164 O wędrówkach Dionizosa po Indii zob. także ks. III 63-65.
- 165 Dosłownie: udo (μηρός).
- 166 Jest to nawiązanie do mitu o narodzinach Dionizosa: jego matką była Semele, córka Kadmosa z Teb, kochanka Zeusa; gdy była w ciąży, zapragnęła, aby w trakcie aktu miłosnego Zeus ukazał jej się w pełnym majestacie swej boskości; bóg nie mógł jej tego odmówić, ponieważ wcześniej obiecał, że spełni każde jej życzenie; gdy objawił się w ogniu piorunów, Semele nie była w stanie wytrzymać bijącego żaru i spłonęła; Zeus uratował jednak swego syna, Dionizosa: sześciomiesięczny płód wydarł z łona kochanki i zaszył we własnym udzie; w stosownym momencie chłopiec wyszedł na świat cały i zdrowy; w ks. IV 2-3 Diodor opowiada jednak nieco inną wersję: „Semele uwiódł z powodu jej piękna Zeus, ale ponieważ stosunek odbył się po kryjomu, sądziła, że bóg gardzi nią. Dlatego prosiła go, by w czasie obcowania obejmował ją tak samo jak Herę. Wtedy Zeus, jak przystało na boga, objawił się jej w czasie zbliżenia wśród grzmotów i błyskawic. Semele, będąca w ciąży, nie zniósła ogromu wydarzenia, poroniła płód i sama zginęła w płomieniach; Zeus podniósł dziecko, przekazał Hermesowi i polecił zanieść do groty w Nysie, leżącej między Fenicją a Nilem, i przekazać nimfom, by je wychowały i zajmowały się nim z największą starannością” (przekł. Sylwester Dworacki); Roscher IV, s. 662-676, zwł. 670-671; Grimal, s. 74-75, 319; KLPauly 2, s. 77-85; 5, s. 93-94; DNP 3 (1997), s. 651-664; 11 (2001), s. 374-375; A. Burton, *Diodorus Siculus. Book I. A Commentary*, Leiden 1972, s. 102; W.F. Otto, *Dionizos. Mit i kult*, przekł. Jerzy Korpanty, Warszawa 2016, s. 78-87 („Syn Zeusa i Semele”).
- 167 Opowieść o życiu i czynach Heraklesa zawarta została w ks. IV 8-39; zob. Diodor Sycylijski, *Czyny i dzieła herosów i półbogów* (Biblioteka Historyczna IV), przekł. i wstęp Sylwester Dworacki, komentarz Leszek Mrozewicz, Poznań 2010 (*Fontes Historiae Antiquae* XVI).
- 168 Pali(m)bothra, staroind. Pataliputra, stolica państwa Mauryów, rezydencja Czandragupty; Nothers I, s. 315; zob. F.F. Schwartz, *Die Griechen und die Maurya-Dynastie*, [w:] F. Altheim, R. Stiehl, *Geschichte Mittelasiens im Altertum*, Berlin 1970, s. 289-291.
- 169 Mimo utrwalonego w Indiach podziału społeczeństwa na cztery kasty (Bramanów, Ksatriya, Vaiśya, Śudra) Diodor (= Megasthenes) mówi o siedmiu. Nie jest to jednak bynajmniej wynik wykorzystania jakiejś błędnej informacji. Megasthenesowi chodziło o przedstawienie realiów indyjskich w sposób zrozumiały dla greckiego czytelnika. Opisuje to, co widział. Przy analizie tekstu należy wziąć pod uwagę, że użyte przez niego słowo μέπος oznacza część, dział (zob. Schwartz, s. 293); O. Stein, *Megasthenes* 2, *RE* XV 1 (1931), s. 277-280; Nothers I, s. 315-316; Schwartz, *Die Griechen und die Maurya-Dynastie*,

- s. 293-296; B. Breloer, Megasthenes über die indische Gesellschaft, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 88, 1934, s. 130-164.
- 170 Zob. wyżej, przypis 31.
- 171 Nazwę tę nosi wiele rzek; być może chodzi tu o Wołgę; Casevitz, s. 223 nr 117.
- 172 Morze Azowskie; DNP 7 (1999), s. 717.
- 173 Don; DNP 12/1 (2001), s. 7.
- 174 Według Herodota (IV 8-10) eponimem Scytów był syn Heraklesa o imieniu Scytes, zrodzony z pół kobiety, pół węża; Casevitz, s. 224 nr 120.
- 175 Zob. wyżej, przypis 149.
- 176 Massageci (Massagetai, Massagetae), zespół plemion, które zamieszkiwały tereny między Morzem Kaspijskim a Jeziorem Aralskim; zob. Herodot I 201; KIPauly 3, s. 1065-1066; Casevitz, s. 224 nr 122.
- 177 Arimaspowie, Arimaspoi, mityczny lud jednookich; zamieszkiwał gdzieś daleko na północy; DNP 1 (1996 / 1999); Casevitz, s. 224 nr 122.
- 178 Lud nomadyczny pochodzenia irańskiego; o Sauromatach (= Sarmatach) zob. H. Łowmiański, Sarmaci, *Słownik Starożytności Słowiańskich* 5, 1975, s. 56-61; T. Sulimirski, Sarmaci, przekł. Agnieszka i Tadeusz Baranowscy, Warszawa 1979; DNP 11 (2000), s. 83-85; Nothers I, s. 316.
- 179 Twórca państwa perskiego, panował w latach 559?-530 przed Chr.; Olmstead, s. 53-72; KIPauly 3, s. 417-419; DNP 6 (1999), s. 1014-1017 s.v. Kyros 2.
- 180 Wiadomo, że Cyrus poległ w walce z ludami stepowymi w okolicach Morza Kaspijskiego, według Herodota na wyprawie przeciwko Massagetom; o różnych wersjach jego śmierci: Herodot I 205-214; RE Suppl. IV (1924), s. 1156-1158; DNP 6 (1999), s. 1017; Nothers I, s. 316; Casevitz, s. 224 nr 124.
- 181 Mityczny lud kobiet-wojowników, „równych mężczyznom” (antiáneirai); w opowieściach przypisywano im siedziby w różnych miejscach: nad Termodontem w Azji Mniejszej (z miastem Temiskyrą) – jak u Diodora, na Kaukazie, w Tracji lub w Afryce; Amazonki wywodzą się miały od boga wojny Aresa i nimfy Harmonii; ich królowa występuje pod różnymi imionami: Andromacha, Pentezileja (Pentesilea), Hipolita, Antiopa i inne. W micie miały wielu przeciwników, m.in. Achillesa i Tezeusza, ale najgroźniejszy okazał się Herakles, bo je doszczętnie pokonał; niezależnie od tej opowieści Diodor wyróżnia jeszcze inną grupę Amazonek, mieszkających w Libii (III 52-55); Nothers I, s. 316; P. Devambez, Amazones, LIMC I. 1, s. 586-653, I.2, s. 440-526 (ilustracje); DNP 1 (1996), s. 575-576; Casevitz, s. 224 nr 126; Grimal, s. 26.
- 182 Dzis. Terme Çayı w północo-wschodniej Azji Mniejszej; Nothers I, s. 316; Casevitz, s. 224 nr 125.
- 183 W starożytności nazwę Amazonek (błędnie) wyprowadzano od ἄ-μαςος, czyli bez piersi, por. łacińskie Unimammia u Plaut. Curcl. 3,75; w ikonografii przedstawiane są zawsze z dwiema piersiami; B. Graef, RE I 2 (1894), s. 1754-1789 s.v. Amazones; Roscher I, s. 270-271; Nothers I, s. 316; Casevitz, s. 224 nr 126.

- 184 Temiskyra (w pobliżu ob. Terme), miasto greckie na południowym wybrzeżu Morza Czarnego, w dolnym biegu rzeki Termodont, gdzie zamieszkiwać miały mityczne Amazonki; DNP 12/1 (2001), s. 302.
- 185 Syn Zeusa i Hery, kochanek Afrodyty, bóg wojny; Ph. Bruneau, Ares, LIMC II 1, s. 478-492, II 2, s. 359-425 (ikonografia); DNP 1 (1996), s. 1048-1050; Grimal, s. 36-37.
- 186 Artemis, Artemida, córka Zeusa i Latony (Leto), bliźniacza siostra Apollona, bogini natury, źródeł, rzek, lasów i polowań, czuwała przy porodach, opiekowała się dorastaniem dzieci i młodzieży aż do wieku dojrzałego, symbolizowała kobiecą śmierć, czczona była także jako bogini-opiekunka miast (np. w Efezie i Perge). W Rzymie utożsamiona została z Dianą; Graef, RE I 2 (1894), s. 1765; Roscher I, s. 558-608; L. Kahil, Artemis, LIMC II 1, s. 618-753; II 2, s. 442-628 (ikonografia); DNP 2 (1997), s. 53-59; Grimal, s. 43.
- 187 Artemida Tauropolos – opiekunka bydła, przedstawiana na byku, popularna była w Azji Mniejszej, na wyspach (Samos, Ikaria, Andros), ale również i w Grecji macierzystej (Tesalia); kult Artemidy Tauropolos nabrał jednak szczególnego znaczenia w okresie hellenistycznym, gdy stała się boginią-patronką wojska macedońskiego i armii diadochów; w Amfipolis znajdowała się słynna świątynia Artemidy Tauropolos; Roscher I, s. 567-568 (z rysunkami); L. Kahil, Artémis Tauropolos, LIMC II 1, s. 674-675 nr 77-705; DNP 1 (1996), s. 54; Casevitz, s. 224 nr 128.
- 188 Relacja Diodora o wyprawie Heraklesa przeciwko Amazonkom: IV 16, 1-4; zob. wyżej, przypis 167.
- 189 Pas był dla Amazonki dowodem jej waleczności; Hipolita swój pas otrzymała od Aresa, jako symbol władzy nad podległym jej ludem; Grimal, s. 132; Casevitz, s. 224 nr 129.
- 190 Córka Aresa i Otrere; w trakcie wojny trojańskiej wsparła Priama, wsławiając się licznymi walecznymi czynami, uległa jednak Achillesowi, który ranił ją śmiertelnie w prawą pierś; w tym samym momencie dostrzegł urodę Pentezilei, która ostatnim spojrzeniem rozkochała go w sobie; Grimal, s. 26, 286; Nothers I, s. 316.
- 191 Mityczny lud, mieszkający na północnych krańcach świata, „po tamtej stronie wiatru północnego”: ‘Υπερβορέαν. Było to miejsce niedostępne zwykłym śmiertelnikom, wyidealizowane, zapewniające „rajską” egzystencję. Hiperborejczycy byli znani jako czciciele Apollona, przez co łączono ich ściśle z Delfami i Delos; zgodnie z legendą część roku Apollon spędzał u Hiperborejczyków, do Delf (i na Delos) wracał wiosną lub latem, w jednym z peanów Alkajosa na rydwanie ciągniętym przez łabędzie; Roscher I, s. 2805-2835; Ph. Zaphiropoulou, Hyperboreoi, LIMC VIII 1, s. 641-643; KIPauly 2, s. 1274-1275; DNP 5 (1998), s. 802-803.
- 192 Hekatajos z Abdery (lub z Teos), żył na przełomie IV/III w. przed Chr.; poza dziełem o historii Egiptu (Dzieje Egiptu, Aigypytiaká) napisał także pracę

- poświęconą Hiperborejczykom: περί Ὑπερβέων, zachowana we fragmentach (FGrHist 264 T 6, F 7-14); Meister, s. 138; Nothers I, s. 316; DNP 5 (1998), s. 267; SPA, s. 220-221 (Marek Winiarczyk); R. Turasiewicz, LGS II, s. 71-72; zdaniem Casevitza, s. 224 nr 132 może chodzić o Hekatajosa z Miletu, co trudno przyjąć.
- 193 Keltike, Celtyka; obszar zamieszkały przez Celtów (Keltoi), generalnie zachodnia część Europy między Alpami a Atlantykiem i kanałem La Manche; Hekatajos lokalizuje wyspę naprzeciw siedzib Celtów, a więc gdzieś w obrębie Morza Północnego; DNP 6 (1999), s. 387-394.
- 194 Zob. wyżej, przypis 191.
- 195 Córką tytana Kojosa i Febe, matka bliźnięt Apollona i Artemidy, które poczęła w związku z Zeusem; DNP 7 (1999), s. 95-98.
- 196 Mityczna postać z otoczenia Apollona, pochodził z wymyślanego kraju Hiperborejczyków. Wędrował po Grecji, nosząc ze sobą strzałę Apollona, przepowiadał, wpadając w boskie opętanie, dokonywał egzorcyzmów, chronił miasta przed zarazą i skutkami złej pogody; legenda głosi, że w Pitagorasie uznał inkarnację samego Apollona i podarował mu jego strzałę, na której Pitagoras wzniósł się w powietrze; por. Herodot IV 36; RE I 1 (1894), s. 16-17; DNP 1 (1996), s. 5-6.
- 197 Meton z Aten, astronom i geometra, żył w V w. przed Chr.; przyczynił się do zreformowania ateńskiego kalendarza księżycowo-słonecznego; W. Kubitschek, Meton 2, RE XV 2 (1932), s. 1458-1466; DNP 8 (2000), s. 107-108; por. Diodor XII 36: „W Atenach Meton, syn Pauzania, słynący z badań astronomicznych, ogłosił tak zwany cykl dziewiętnastoletni, rozpoczynający go w trzynastym dniu ateńskiego miesiąca Skiroforion [dwunasty miesiąc roku attyckiego, przypadający na maj-czerwiec – LM]. W trakcie dziewiętnastu lat gwiazdy powracają na swoje pierwotne pozycje i jak gdyby wykonują pełny obieg wielkiego roku; stąd niektórzy mówią o roku Metona. A prognozy i rachuby badacza wydają się niezwykle trafne: ruchy i konstelacje gwiazd zgadzają się z jego obliczeniami. Dlatego też nie myli się większość Greków, polegając do dzisiaj na cyklu dziewiętnastoletnim” (przekł. Anna Skucińska).
- 198 Poza Półwyspem Arabskim, Arabia obejmowała w starożytności terytorium między Morzem Czerwonym a wschodnim brzegiem Nilu; zob. DNP 1 (1996 / 1999), s. 945-948; Casevitz, s. 225 nr 136.
- 199 Nabataioi, lud arabski, zamieszkiwali północno-zachodnią Arabię, głównym ich miastem była Petra. Swoją pomyślność zawdzięczali kontroli szlaków handlowych między południową Arabią a krajami śródziemnomorskimi. W znacznym stopniu ulegli hellenizacji; Diodor pisze o nich także w ks. III 43, 4-7 (zwięźle) oraz XIX 94-99 (obszerniej); Nothers I, s. 317; DNP 8 (2000), s. 657-658.
- 200 Por. wyżej, rozdz. 1.5; także Herodot III 88; Nothers I, s. 317.
- 201 Morze Martwe; Nothers I, s. 317; Casevitz, s. 225 nr 139.

- 202 Około 96 km.
- 203 Około 11,5 km.
- 204 Arnon i Jordan.
- 205 Około 93 m, por. przypis 48.
- 206 Dolina Jordanu; Casevitz, s. 225 nr 143.
- 207 D.H. Müller, *Arabia*, RE II 1 (1895), s. 344-359; KIPauly 1, s. 483-485; DNP 1 (1996), s. 945-946.
- 208 Arabia Felix; w starożytności Arabię dzielono na „pustynną” (ἡ ἐρήμος Ἀραβία; Arabia deserta), która rozciągała się na obszarze na południe od Palmyry i Thapsacus, na zachodzie graniczyła z Syrią, sięgając do posiadłości Nabatejczyków, na wschodzie opierała się o Eufrat, na południu natomiast o siedziby Nabatejczyków, Chaulotejczyków i Agrajów – oraz na Arabię Szczęśliwą (ἡ εὐδαίμων Ἀραβία; Arabia eudaemon; Arabia felix, beata), która obejmowała całe południe Półwyspu Arabskiego aż do morza (dzis. Jemen); Müller, s. 345; KIPauly 1, s. 483; DNP 1 (1966), s. 945-946; zob. M. Śmientanka, *Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich* (VI w. p.n.e. – III w. n.e., Lublin 2002 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).
- 209 Strusie.
- 210 Żyrafy; por. Casevitz, s. 226 nr 152.
- 211 Zwierzęta fantastyczne; wg Casevitz, s. 226 nr 153, chodzi o gazelę.
- 212 Bawoły; zdaniem Casevitz, s. 226 nr 154, chodzi o antylopę afrykańską.
- 213 Zdrobnienie od beryli.
- 214 Biały marmur wydobywany na wyspie Paros, niezwykle ceniony.
- 215 Por. ks. I 7, 5.
- 216 Chodzi o Asyrię; Casevitz, s. 226 nr 157.
- 217 Rozdział 48.
- 218 Medymnos, medimons – grecka miara pojemności ciał sypkich; w systemie attyckim w okresie hellenistycznym wynosił 51,8 litra; DNP 7 (1999), s. 1097.
- 219 * Wcześniejszy polski przekład rozdziałów II 55-60, wraz z komentarzem: M. Winiarczyk, *Relacja Jambulosa o Wyspie Słońca*, *Classica Wratislaviensia* XVIII 1995, s. 53-84.
- 220 Diodor jest jedynym znanym autorem, który przekazał streszczenie utopijnego romansu Jambulosa o życiu szczęśliwego plemienia na nieokreślonych bliżej wyspach gdzieś na południu, jak się przypuszcza, Oceanu Indyjskiego (poza nim utwór wspomina Lukian, *Verae historiae* 1.3); w literaturze zaproponowano szereg identyfikacji z konkretnymi wyspami, zestawienia tych poglądów dokonał Winiarczyk, s. 68-70: Sumatra, Cejlon (= Taprobane), Bali, Sokotra (= Dioskurida) i Madagaskar; nie ma też pewności, czy autorem romansu rzeczywiście był Jambulos, chociaż tak uważał już Lukian, bo jest to (tylko?) imię bohatera opowieści, czy ktoś inny, także w tej kwestii zob. Winiarczyk, s. 61-62: „Za autora uchodzi Jambulos, ale trzeba przyznać, że wcale nie jest

to pewne [...]”. Przyjmuje się także, „że Jambulos był zhellenizowanym Nabatejczykiem, który rzeczywiście podróżował do kraju rodzącego kadzidło. Pogląd ten [...] można łatwo zakwestionować, jeśli informacje biograficzne podane w utworze uzna się za fikcję literacką”; również jeśli chodzi o ustalenie daty powstania utworu mamy do czynienia z dużą rozpiętością czasową, od czwartego po pierwszy wiek przed Chr. (Winiarczyk, s. 74-75); opisana przez Jambulosa (= Diodora) wizja szczęśliwego społeczeństwa wywarła znaczący wpływ na autorów późniejszych utopii, w tym zwłaszcza na Tomasza Morusa (Utopia) i Tomasza Campanellę (Miasto Słońca); SPA, s. 252-252; Nothers I, s. 318-319; W. Fauth, Utopische Inseln in den ‘Wahren Geschichten’ des Lukian, Gymnasium 86, 1979, s. 39-58; Winiarczyk, s. 53-84.

221 Około 960 km.

222 Około 2,40 m.

223 Homer, Odyseja, VII 120-121, przekł. Jan Parandowski, 1972, s. 119.

224 * Być może chodzi o ryż.

225 Około 20 cm.

226 Palibothra (= Pataliputra), zob. wyżej, rozdz. 39,3: miasto założone w Indii przez Heraklesa; por. przypis 168.

BIBLIOGRAFIA

wraz z wykazem skrótów

- ARNAUD D., *Starożytny Bliski Wschód. Od wprowadzenia pisma do Aleksandra Wielkiego*, przekł. Marcin Ryszkiewicz, Krzysztof Wakar, Warszawa 1982
- BAUMSTARK A., *Babylon*, RE II 2 (1896), s. 2667-2700
- BAUMSTARK A., *Babylonia*, RE II 2 (1896), s. 2700-2718
- BERVE H., *Oxyartes*, RE XVIII 2 (1942), s. 2019-2020
- BIGWOOD J.M., *Diodorus and Ctesias*, *Phoenix* 34, 1980, s. 195-207
- BONCQUET J., *Diodorus Siculus (II, 1-34) over Mezopotamie. Een historischer kommentar*, Brüssel 1987
- BRELOER B., *Megasthenes über die indische Gesellschaft*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 88, 1934, s. 130-164
- BRUNEAU Ph., *Ares*, LIMC II 1, s. 478-492, II 2, s. 359-425
- BURTON A., *Diodorus Siculus. Book I. A Commentary*, Leiden 1972
- BUKOWSKI Z., *Scytowie*, *Słownik Starożytności Słowiańskich* 5, 1975, s. 119-122
- CAH – *The Cambridge Ancient History*
- CASEVITZ – *Diodore de Sicile, Naissance de dieux et des hommes. Bibliothèque Historique I et II*, introduction, traduction et notes par Michel Casevitz, préface de Pierre Vidal-Naquet, wyd. II, Paris 2000
- COMPLOI S., *Die Darstellung der Semiramis bei Diodorus Siculus, [w:] Geschlechterrollen und Frauenbild in der Perspektive antiker Autoren*, red. R. Rollinger, Innsbruck 2000, s. 223-244
- CUMONT F., *Dea Syria*, RE IV 2 (1901), s. 2236-2243
- CUMONT F., *Atargatis*, RE II 2 (1896), s. 1896
- DEVAMBEZ P., *Amazones*, LIMC I.1, s. 586-653; I.2, s. 440-526
- DNP – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, 1-16, Stuttgart–Weimar 1993-2003
- DRIJVERS H.J.W., *Dea Syria*, LIMC III 1, s. 355-358
- FAUTH W., *Utopische Inseln in den 'Wahren Geschichten' des Lukian*, *Gymnasium* 86, 1979, s. 39-58
- FRANKFORT H., *The Art and Achitecture of the Ancient Orient*, London 1963
- ĞŁOMBIOWSKI K., *Ktezjasz z Knidos, grecki historyk perskiej monarchii Achemenidów*, Gdańsk 1981
- ĞŁOMBIOWSKI K., *Ksenofont. Żołnierz i pisarz*, Wrocław 1993
- GRAEF B., *Amazones*, RE I 2 (1894), s. 1754-1789
- GRIMAL – P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, przekład zbiorowy, Wrocław² 1990
- HAMMOND N.G.L., *Dzieje Grecji*, przekł. Anna Świderkówna, Warszawa 1973
- HERODOT, *Dzieje*, przeł. Seweryn Hammer, oprac. Romuald Turasiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005
- HINZ W., *Persis*, RE Suppl. XII (1970), s. 1022-1038
- HÖRIG M., *Dea Syria – Atargatis, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 17. 3 (1984), s. 1536-1581
- JACOBY F., *Kleitarchos* 2, RE XI (1921), s. 622-654
- JACOBY F., *Ktesias* 1, RE XI 1 (1922), s. 2032-2073

- KAHIL L., Artemis, LIMC II 1, s. 618-753; II 2, s. 442-628
- KIPauly – Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, 1-5, München 1979
- KOLDEWEY R., Die Königsburgen von Babylon, I. Teil: Die Südburg; II. Teil: Die Hauptburg und der Sommerpalast Nebkadnezars im Hügel Babil, Osnabrück 1969
- KOLDEWEY R., Das wieder erstehende Babylon, red. B. Hrouda, München⁵ 1990
- KOLDEWEY R., Der Tempelturm Etemenanki in Babylon, Mainz 1995
- KRETSCHMER K., Scythae, RE II A.1 (1921), s. 923-942
- KUHRT A., The Ancient Near East c. 3000-330 B.C., t. I-II, London – New York 1995
- LENS TUERO J., CAMPOS DAROCA J., La geografía de Asia en el libro II de la «Bibliotheca historica» de Diodoro de Sicilia, Emerita 65,1, 1997, s. 17-40
- LENSCHAU Th., Semiramis, RE Suppl. VII (1940), s. 1204-1212
- LGS – Literatura starożytnej Grecji, red. H. Podbielski, t. I-II, Lublin 2005
- LIMC – Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, t. I-VIII, Zürich – München 1981-1997
- ŁOWMIAŃSKI H., Sarmaci, Słownik Starożytności Słowiańskich 5, 1975, s. 56-61
- ŁOWMIAŃSKI H., Scytia, Słownik Starożytności Słowiańskich 5, 1975, s. 101-119
- MEISTER K., Die griechische Geschichtsschreibung, Stuttgart-Berlin-Köln 1990
- MILLARD A.R., Ninos, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 9, 1998-2001, s. 479-480
- MÜLLER D.H., Arabia, RE II 1 (1895), s. 344-359
- NAGEL W., Wo lagen die 'Hängenden Gärten' in Babylon?, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 110, 1978, s. 19-28
- NAWOTKA K., Aleksander Wielki, Wrocław 2004
- NOTHERS – komentarz do: Diodoros, Griechische Weltgeschichte. Buch I-X, erster Teil, übersetzt von Gerhrad Wirth (Buch I-III) und Otto Weh (Buch IV-X), eingeleitet und kommentiert von Thomas Nothers, Stuttgart 1992
- OLMSTEAD A.T., Dzieje Imperium Perskiego, przekł. Krzysztof Wolicki, Warszawa 1974
- OTTO W.F., Dionizos. Mit i kult, przekł. Jerzy Korpanty, Warszawa 2016
- RE – Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894-1978
- READE J.E., Ninive (Nineveh), Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 9, 1998-2001, s. 388-433
- ROSCHER – Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884-1937
- ROUX G., Mezopotamia, przekł. Beata Kowalska, Jolanta Kozłowska, Warszawa 1998
- SACHSE J., Le mythe de Šilā, fleuve indien (Mégasthène, FGrHist. 715, F. 10), Eos LXX 1982, s. 237-241
- SAGGS W., Wielkość i upadek Babilonii, przekł. Jerzy Nowacki, Warszawa 1973
- SCHMID H., Rekonstruktionsversuche und Forschungsstand der Zikkurat von Babylon, [w:] R. Koldewey, Das wieder erstehende Babylon, s. 303-342
- SCHMID H., Der Tempelturm Etemenanki in Babylon, Mainz 1995
- SCHWARTZ F., Diodoros 38, RE V 1 (1903), s. 663-704
- SCHWARTZ F.F., Die Griechen und die Maurya-Dynastie, [w:] F. Altheim, R. Stiehl, Geschichte Mittelasiens im Altertum, Berlin 1970, s. 289-291
- SOMMERFELD W., Marduk, Reallexikon der Assyriologie 7, 1987-1990, s. 360-370
- SPA – Słownik pisarzy antycznych, red. A. Świderkówna, Warszawa 1990
- STEIN O., Megasthenes 2, RE XV 1 (1931), s. 230-326
- SULIMIRSKI T., Sarmaci, przekł. Agnieszka i Tadeusz Baranowscy, Warszawa 1979
- ŚMIETANKA M., Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich (VI w. p.n.e. – III w. n.e., Lublin 2002 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
- TARN W., Cywilizacja hellenistyczna, przekł. Cezary Kunderewicz, Warszawa 1957
- TREIDLER H., Pasargadai, RE Suppl. IX (1962), s. 777-799
- TREIDLER H., Zagros; RE IX A.1 (1967), s. 2283-2285

- TREIDLER H., Ζάγρου πύλαι, RE IX A.1 (1967), s. 2285-288
- TRÜMPPELMANN L., Persepolis. Ein Weltwunder der Antike, Mainz 1988
- TURASIEWICZ R., Historiografia, LGS II, s. 38-51 (Ksenofont)
- UNGER E., Babylon, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 1, 1932, s. 330-369
- WEIDNER E.F., Ninyas, RE XVII 1 (1936), s. 643-644
- WEIDNER E.F., Ninos [= Niniwa], RE XVII 1 (1936), s. 635-643
- WEISSBACH F., Sardanapal, RE I A.1 (1920), s. 2436-2475
- WEISSBACH F., Aššurbânapi, Reallexikon der Assyriologie 1, 1932, s. 203-207
- WETZEL F., Die Stadtmauern von Babylon, Osnabrück 1969
- WETZEL F., WEISSACH F.H., Das Hauptheiligtum des Marduk in Babylon, Esagila und Etemenanki, Osnabrück 1967
- WIESEHÖFFER J., Das antike Persien, Düsseldorf 2005
- WINIARCZYK M., Relacja Jambulosa o Wyspie Słońca, Classica Wratislaviensia XVIII 1995, s. 53-84
- WIPSYCKA E., Wyprawa Cyrusa Młodszego, [w:] B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, Historia starożytnych Greków, t. II. Okres klasyczny, Warszawa 2009, s. 271-274
- ZAPHIROPOULOU PH., Hyperboreoi, LIMC VIII 1, s. 641-643

